

Миллат руҳининг қалқони

Муассислар:
**Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси,
“Kamolot” ёшлар ижтимоий ҳаракати**

1982 йилдан чиқа бошлаган.

Жамоатчилик кенгаши раиси:
Абдулла ОРИПОВ

Жамоатчилик кенгаши:
**Қаҳрамон ҚУРОНБОЕВ
Азамат УМАРОВ
Аҳмад ОТАБОЕВ
Абдуваҳоб НУРМАТОВ
Феруза МУҲАММАДЖОНОВА
Шухрат СИРОЖИДДИНОВ**

Бош муҳаррир:
Нодир ЖОНУЗОҚ

Бош муҳаррир ўринбосари:
Нурилла ЧОРИ

Масъул котиб:
Ориф ТОЛИБ

Масъул муҳаррир:
Элёр МУРОД

Муҳаррир:
Ғиёсиддин ЎНАРОВ

Таҳрир ҳайъати:
**Муҳаммад АЛИ
Иқбол МИРЗО
Сирождин САЙИД
Ўрозбой АБДУРАҲМОҶОНОВ
Фаррух ЖАББОРОВ**

Бадиий муҳаррирлар:
**Акбарали МАМАСОЛИЕВ
Раҳматжон ЮНУСОВ**

Фотограф:
Рустам НАЗАРМАТ

Манзилмиз:
Тошкент шаҳри,
Ўзбекистон шоҳқўчаси, 16-“а” уй.
E-mail: yoshlik-jurnali@umail.uz
Тел/факс: (0371) 227-0-227,
245-5-793, 245-0-552

Навбатчи муҳаррир: Э. Муродов
Босишга 22.06.2016 йилда руҳсат берилди.
Қоғоз формати 60x84 1/8.
Нашриёт ҳисоб тобоғи 8,7. Индекс 822.
ISSN 0207-9137. Журнал 2007 йил 4 майда
Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги
томонидан № 0253 рақами билан рўйхатга олинган.
Журналдан кўчириб босилганда
“YOSHLIK”дан олинди” деб изоҳланиши шарт.
“SILVER STAR PRINT” МЧЖ босмаҳонасида чоп этилди.
Буюртма № 29. Адади 4120 дона.
Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, 22-мавзе, 17-уй.

Олам соҳиби ҳар бир мавжудотни ҳимоя воситаси билан бирга яратган. Айтайлик, қушларнинг қаноти, турли мавжудотларнинг ўзига хос, бетакрор хусусиятлари қалқон вазифасини ўтайди. Бундай ҳимоя қуроллари ҳатто ўсимликларда ҳам мавжуд. Биргина атиргулнинг тиконларини эслайлик...

Хўш, одамда-чи? Инсон фарзанди ўзини, ўзлигини нима ёрдамида ҳимоя қилади? Кўп масалаларда бўлгани каби бу саволга ҳам жавобни ҳазрат Навоийдан оламиз:

*Инсонни сўз айлади жудо ҳайвондин,
Билким, гуҳари шарифроқ йўқ ондин.*

Ҳа, сўз, кенгроқ оладиган бўлсак, тил – инсоннинг ҳимоя воситасидир. Турли мушкул вазиятлардан сўз, тил ёрдамида чиқиб кетганимиз учунгина бундай демаяпмиз. Гап шундаки, тил – руҳнинг ҳимоя қобиғи, либоси. Ҳар бир инсоннинг, қавмнинг, муайян миллатнинг руҳи айнан тил зирҳи билан ҳимояланади ва тил кўприги орқали кейинги авлодларга ўтади. Мазкур тилда битилган гўзал бадиий асарлар эса, ушбу қалқонни янада мустаҳкамловчи бош унсур ҳисобланади. Қайси миллат тили, адабиётини эъзозласа, бошига кўтарса, демак, унинг руҳини, ўзлигини забт этиб бўлмайди.

Босқинчилар мазлум халқнинг энг аввало тилига ҳужум уюштириши ҳам шундан – она тилини поймол қилиш, илдизларини қуритиш, йўқотиш орқали миллат зирҳини илма-тешиқ қилиб, унинг мингйиллик қиёфасини йўқ қилмоқчи, ўз сояларига айлантarmoқчи бўладилар. Узоққа бормайлик, шўро даврида юртимизда олиб борилган тил сиёсати асоратлари барчамизга маълум. Ҳукмрон тилни билмагани учунгина четга сурилган, ҳамияти оғриган ҳамюртларимизнинг сон-саногии йўқ эди. Булбулни бошқа қуш сингари сайрай олмагани учун қафасга солиш қанчалик мантқиқсиз, хўрлик уйғотувчи ҳодиса бўлса, бизнинг ҳолимиз ҳам ундан авло эмас эди.

Истиқлолнинг энг улугъ неъматларидан бири – гурури заха еган она тилимизнинг қадри тикланди. Юксак минбарларда ҳам бемалол, кўкрагимизни кериб жонажон тилимизда сўзлай оладиган бўлдик. Мустабид тузум даврида айрим кимсалар она тилида сўзлашни у я т деб билган бўлсалар, энди, аксинча, ўзбек тилида сўзлаш барча учун ф а х р га айланди. Қийналиб бўлса-да она тилимизда сўзлашга ҳаракат қилаётган хорижликларни кўриб, яйрадик: онамизни бошқалар ҳам ардоқлаётганини кўрганимизда қандай суюнсак, шундай хурсанд бўлдик. Ўзбек тилининг Давлат тили деб эътироф этилгани ва миллий адабиётимизнинг юксак қадр топгани мустақиллик йилларида миллий иммунитетимизнинг, ҳимоя қобиғимизнинг мустаҳкамланганига бош омил бўлди.

Президентимиз Фармонига кўра Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетининг ташкил этилгани эса бу борада қилинган ишларнинг гултожи бўлди. Бу Фармон ўзини миллат тақдирига дахлдор деб билган барча зиёлиларга, айниқса, ёш ижодкорларимизга янги куч, рағбат бериши шубҳасиз. Зеро, янги ташкил этилган университет фаолияти адабий жараён билан ҳамоҳанг кечади: ҳар бир яхши асар она тилимиз ва адабиётимиз ривожига ҳисса қўшар экан, истеъдодли муаллифлар ўз-ўзидан кадрдон университетимизнинг тадқиқотчисига айланади.

Бундай шараф ижод аҳлига муборак бўлсин, деймиз!

МУНДАРИЖА

19

33

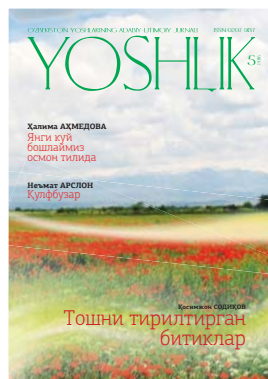
23

13

8

№ 5 (300), 2016 й.

АДАБИЙ УЧРАШУВ
8 **Турсунбой АДАШБОВЕВ**
“Ҳануз шеър ёзишни билмайман”

ШУКРОНА
13 **Хайриддин МУРОД**
Бу кунларнинг қадри кўп улғ

НАЗМ
16 **Ҳалима АҲМЕДОВА**
Янги куй бошлаймиз осмон тилида
54 **Фахриддин ҲАЙИТ**
Нурдай сизиб кирар қалбимга шодлик

ЁДНОМА
19 **Фаррух ЖАББОРОВ**
Фозил шоир – фозил шоир

НАСР
23 **Неъмат АРСЛОН**
Қулфбузар
43 **Акбар МИРЗО**
Остона
56 **Шерзод ХАЛИЛ**
Наъматак

ТАДҚИҚОТ
27 **Қосимжон СОДИҚОВ**
Тошни тирилтирган битиклар
36 **Ойбарчин АБДУЛҲАКИМОВА**
“Чин нақши ҳам рашк этар...”

ҚЎЛЁЗМА
32 **Саида ЗУННУНОВА**
Сени эслаб...

НИГОҲ
33 **Синовларда тобланган адиб**

МАКТУБОТ
39 **Беҳзод ҚОБУЛ**
Иштибоҳлар ёхуд бозиллаб турган сўз
51 **Аброр ЮСУПОВ**
Отамга хат

НЕВАРАКУЛЧА
61 **Георгий СКРЕБИЦКИЙ**
Ўғривой

ТАВСИЯ
64 **Рей БРЕДБЕРИ:**
ёш ёзувчига 12 маслаҳат

Ноёб

даврий ҳодиса

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг 2016 йил 13 майдаги “Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетини ташкил этиш тўғрисида”ги фармони мамлакатимизда изчиллик билан муваффақиятли равишда амалга ошириб борилаётган давлат сиёсатининг самараларидан бири, аллақачон жаҳон ҳамжамияти томонидан эътироф этилиб, чуқур ўрганилаётган Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг навбатдаги юксак босқичига хос феномен (ноёб даврий ҳодиса) бўлди.

Шу пайтгача алоҳида-алоҳида амал қилиб келган таълим-тарбия ҳамда илмий тадқиқот тизимлари уйғунлаштирилиб, янги типдаги – ягона, яхлит, мукаммал тизим (система) яратилди. Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети таркибида учта факультет – ўзбек филологияси, ўзбек тили ва адабиётини ўқитиш, ўзбек-инглиз таржима факультетлари, шунингдек, Ўзбек тили ва адабиёти илмий тадқиқот институти ҳамда Ўзбек тили ва адабиёти музейи ташкил этилдими, бу айна янги тизимнинг ҳаётбахш моҳиятини кўрсатувчи ёрқин мисолдир.

Университет биноси лойиҳаси

“Белгилаб қўйилсинки, – дейилади фармонда, – Университет ўзбек тили ва адабиёти бўйича филолог мутахассислар, илмий-педагог кадрлар, юқори малакали таржимонлар тайёрлаш, илмий-тадқиқот ишларини олиб бориш, соҳа ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш, айти шу йўналишларда илмий ва ўқув-методик материалларни ишлаб чиқиш бўйича таянч олий таълим муассасаси ҳисобланади”.

Бу эса жамиятнинг эстетик диди ўсишига, миллат ҳаётининг ойнаси (тил ва адабиёт) равшан бўлишига, халқ ижодкорлиги равнақига, тил ва адабиётнинг тобора юксалишига хизмат қилади. Маълумки, ҳар қандай бадиий ижод, жумладан, муайян асар замирида унинг яратилишида ҳал қилувчи аҳамият касб этган дунёқараш, эстетик илм мавжуд. Навоий она тилимиз қонуниятлари ва бойликлари, ўзига хос хусусиятларини чуқур илмий тадқиқ қилиб (“Муҳокамат ул-луғатайн”), бутун бир илм яратиб, бадиий ижодини шу илмий асосга қургани учун ҳам доҳиёна бунёдкорликка эришди. Университет фармонда белгиланган дастур ва вазифаларни тўлиқ бажариб бориши давомида, унинг бағридан етишиб чиққан етук кадрлар ўз зиммаларидаги вазифаларни сидқидилдан ва муносиб адо этишлари натижасида ёш авлоднинг ижодкорлик руҳи гуллаб-яшнади, она тилининг бой имкониятлари ва гўзалликларини ўз салафларига нисбатан бадиий юксак намоён қилувчи ижодкорлар камол топади, ҳатто, улар орасидан ўз асарларини жаҳон тилларига таржима қилиб, жаҳон адабиёти жараёнига қўша олувчилар ҳам етишиб чиқиши мумкин (Робиндронатҳ Тҳакур иккита шеърини ўзи инглиз тилига ўгириб, эълон қилганини, унинг бадиий камолини кўргач, инглиз шоирлари ҳинд ҳамкасблари асарлари таржимасига астойдил киришиб кетганларини, бу эса улуг адиб жаҳоний шуҳрат қозони-

шига, Нобель мукофоти билан тақдирланишига шароит яратганини эсланг). Мазкур университет тайёрлаган мутахассислар жонажон Ўзбекистонимизнинг шуҳратини жаҳонга ёйишда ҳаммадан кўпроқ бурчли ҳисобланадилар, деб ўйлаймиз. Мисол учун, улар кўмагида ўзбек адабиёти жаҳон адабиёти жараёнига эмин-эркин кириб бориши ўнғай кечади. Бу имконият илмий ва бошқа соҳаларга ҳам тегишлидир. Зеро, университетнинг асосий вазифаларидан бири – “илмий, бадиий ва бошқа соҳалардаги адабиётларни ўзбек тилидан инглиз ва бошқа хорижий тилларга, шунингдек, жаҳон тилларидан она тилимизга юксак сифат ва маҳорат билан таржима қиладиган таржимонлар тайёрлаш”дир.

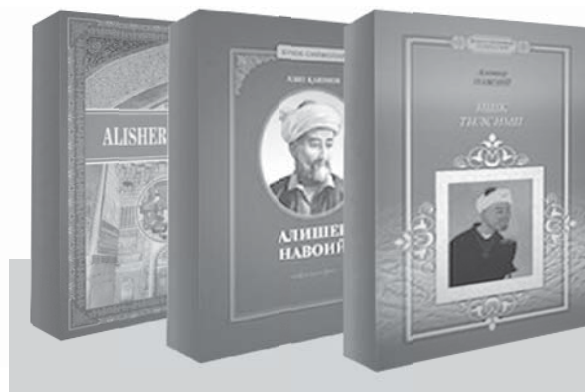
“Давлат тили ҳақида”ги қонунга асосан ўзбек тилига давлат тили мақоми берилгани (1989 йил 21 октябрь) ва бу ҳуқуқий норма Конституциямизда муҳрлаб қўйилгани унинг келгуси тараққиёти учун катта имкониятларни очди, ўзбек адабий тилининг мавжуд илмий қонун-қоидаларига тўла риоя этилиши қонунан кафолатланди (“Давлат тили ҳақида”ги қонуннинг 29-моддаси). Шундан бери бу соҳада тадрижий, изчил иш олиб борилмоқда. Мазкур фармон шу йўналишдаги фаолиятнинг мантиқий давоми ва у навбатдаги юксак босқичга ўтганининг амалий тасдиғидир.

Фармонда кўрсатилганидек, **“Кейинги йилларда Ўзбекистонда мамлакатимизнинг жаҳон ҳам-жамиятига янада чуқур интеграциялашувини таъминлаш мақсадида чет тилларни, хусусан, инглиз тилини ўқитишнинг комплекс тизими яратилиб, амалда кенг жорий этилмоқда”.** Бу эса, шубҳасиз, давлат тили мақомида барқарор ўзбек тилининг айти интеграциялашув жараёнидаги юксак мавқеи ва масъулиятини ҳам амалда намоён қилади. Зеро, чет тиллар она тили имкониятлари даражасида ўрганилади, жаҳон адабиёти намуналари миллий сўз бойлиги асосида таржима қилинади. Бинобарин, бу тарихий ҳужжатда

“она тилимизнинг қўлланиш доирасини кенгайтириш... бугунги кунда ўта долзарб масалага айланмоқда” деб таъкидланган ва “биринчи навбатда, фундаментал фанлар, замонавий ахборот ва коммуникация технологиялари, саноат, банк-молия тизими, юриспруденция, дипломатия, ҳарбий иш ва шу каби ўта муҳим тармоқларда ўзбек тили ўзининг ҳақиқий ўрнини эгаллашига эришиш” олдимизда муҳим вазифа бўлиб тургани уқтирилган ҳамда уни ҳал этиш йўллари кўрсатилган, “она тилимизнинг интернет жаҳон ахборот тармоғида муносиб ўрин эгаллашини таъминлаш” чора-тадбирлари белгиланган. Дарҳақиқат, фармонда қайд этилганидек, “Биз аждодлардан авлодларга ўтиб келаётган бебаҳо бойликнинг ворислари сифатида она тилимизни асрававайлаш, уни бойитиш, нуфузини оширишни ўзимиз учун энг устувор, узвий давом этадиган юксак мақсад деб билишимиз ва бу масаланинг аҳамияти ҳеч қачон эътиборимиздан четда қолмаслиги зарур”. Шу билан бирга, биз “Ўзбекистонда миллий тилларни ривожлантириш учун кенг шароит яратилгани, бугунги кунда юртимизда таълим-тарбия муассасалари ва оммавий ахборот воситалари етти тилда фаолият олиб бораётгани жамиятимиз ҳаётида миллатлараро аҳиллик ва ҳамжиҳатликни мустаҳкамлашда муҳим омил бўлаётгани” билан фахрланамиз. Бу эзгу жараёнда ўзбек тили давлат тили мақомида руҳлантирувчи, яқдил ва жипс этувчи маънавий кучга айлангани ҳам тарихий ҳақиқат. Зотан, маънавий тараққиётимизда янги юксалиш босқичини бошлаб берган ушбу фармон ҳаётга ҳартарафлама ва тўла-тўқис татбиқ этилиши натижасида она тилимиз ва

адабиётимизнинг халқаро миқёсдаги ўрни ва нуфузи янада ошади, бу – табиий. Бунга унинг тарихий тажрибаси, Навоий ижоди шарофати ила, бутун турк улусини яққалам қилганлиги, асрлар давомида ва то ҳозиргача туркий тиллар орасида пешқадам сифатида эътибор қозониб келаётганлиги ҳам катта имконият беради, деб ўйлаймиз. Умид қиламизки, суверен демократик республикамиз – Ўзбекистонимизнинг жаҳон ҳамжамияти миқёсида тобора ошиб бораётган мавқеи ўзбек тилининг халқаро тиллар қаторидан ўрин олишига ҳам боис бўлади.

Турли касб эгалари бўлмиш барча ватандошларимиз ўзбек тили ва адабиётининг фидойи ворислари, ижоддошлари ўлароқ камол топишлари маънавий ва ижтимоий заруриятдир. Она тилини ўзининг юксак дунёқараши ва эзгу мурод-мақсадларини бадиий шаклда юзага чиқариш йўлида моҳирона қўллай оладиган ҳар бир шахс, қайси соҳа мутахассиси эканидан қатъи назар, адабий ижодкор бўлиши мумкин. Барча замонларда дастуриламал бўлиб қоладиган бу ҳикмат бежиз айтилган эмас:

“Агар биз Ўзбекистонимизни дунёга тараннум этмоқчи, унинг қадимий тарихи ва ёруғ келажакни улугламоқчи, уни авлодлар хотирасида боқий сақламоқчи бўлсак, авваламбор буюк ёзувчиларни, буюк шоирларни, буюк ижодкорларни тарбиялашимиз керак” (Ислол Каримов. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: “Маънавият”, 2008, 139–140-бетлар).

Фармонда белгиланганидек, “таълим-тарбия тизимининг барча бўғинларида ўзбек тили ва адабиёти фанини ўқитишнинг ҳамда ушбу соҳа бўйича юқори малакали кадрлар тайёрлашнинг сифатини тубдан ошириш” ўз тарбиявий моҳиятига кўра, буюк ёзувчиларни, буюк шоирларни, буюк ижодкорларни тарбиялашга ҳам бевосита ва билвосита омил бўлади. Барчамизнинг қалбимизда шундай комил ишонч ҳиссини янада мустаҳкамлаган мазкур тарихий фармон бутун халқимизни чинакамига хушнуд этгани гоят мантиқийдир. Шунинг учун чин юракдан тилак тилаймизки:

Ниҳоллар бўй чўзсин адил,
Очилсин ғунча.
Жўр бўлсин булбулу дил
Дунё тургунча.
Офтоб каби барқ урсин
Зоту зурриёд.
Давру давронлар сурсин
Муборак ҳаёт.
Муҳаббатга бўлсин ёр
Ҳазрати Инсон.
Юрт тинчлик билан пойдор,
Ҳур бўлсин ҳар жон.

Муҳаммадали ҚЎШМОҚОВ

АЛИШЕР НАВО ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ

ЎЗБЕК ФИЛОЛОГИЯСИ ФАКУЛЬТЕТИ

Ўзбек тили ва адабиётини, унинг ўзига хос хусусиятлари, илмий-назарий, фалсафий-эстетик асосларини, замонавий таълим технологияларини чуқур ўзлаштирган, давр талабларига жавоб берадиган юксак малакали илмий кадрлар тайёрлайди.

ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИНИ ЎҚИТИШ ФАКУЛЬТЕТИ

Умумтаълим мактаблари, академик лицей ва касб-хунар коллежлари, олий таълим муассасаларида ўзбек тили ва адабиёти фанини ўқитишнинг янги ва самарали методлари бўйича илмий изланишлар олиб борди, илғор педагогик технологияларни кенг жорий этади.

ЎЗБЕК- ИНГЛИЗ ТАРЖИМА ФАКУЛЬТЕТИ

Илмий, бадиий ва бошқа соҳалардаги адабиётларни ўзбек тилидан инглиз ва бошқа хорижий тилларга, шунингдек, жаҳон тилларидан она тилимизга юксак сифат ва маҳорат билан таржима қиладиган таржимонлар тайёрлайди.

Она тилимиз ва адабиётимизни жаҳоний миқёсга чиқишини таъминлаш, унинг компютер услубини, ўзбек тили ва дунёдаги етакчи хорижий тиллар асосида таржима дастурлари ва луғатлар, электрон дарсликлар яратади.

ИЙ НОМИДАГИ ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ

ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ МУЗЕЙИ

Ўзбек тили ва адабиётининг моддий ва маънавий бойликларини сақлаш, намойиш ва тарғиб этиш, ёшлар кўнглида миллий-маънавий дурдоналаримизга нисбатан эҳтиром уйғотишга хизмат қилади.

Музей экспозицияси ва умумий фондда 325 та портрет, 305 та график асар, 225 та сопол идиш, 120 та миниатюра, 145 та амалий санъат намуналари, 43 та ҳайкалтарошлик буюмлари, 62 та археологик ёдгорлик, 28 та кинолента, 1200 та фото, 2508 та китоб ва 827 та турли экспонатлар тўпланган. Кўлёмалар фондида эса 842 та кўлёмма, 1372 та босма китоб, 288 та фото нусха, 512 та негатив сақланади.

ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТ ИНСТИТУТИ

Илмий тадқиқотларни янада такомиллаштириш, ўзбек тили, адабиёти ва фольклорини ўрганиш борасидаги изланишларни кенгайтириш ва чуқурлаштириш ҳамда илмий кадрлар салоҳиятини жаҳоннинг энг ривожланган илмий марказлари даражасига кўтаришга хизмат қилади.

Режалар:

“Ўзбек халқ ижоди ёдгорликлари” ва “Ўзбек адабиёти дурдоналари” 100 жылдигини, “Мустақиллик даври адабиёти” энциклопедияси, “XX аср ўзбек адабиёти тарихи” беш жылдиги ва “Мустақиллик даври ўзбек адабиёти тарихи очерклари” ни нашрга тайёрлаш;
худудлар бўйлаб ҳар йили белгиланган тартибда фольклор ва диалектология экспедициясини ўтказиш;
халқ оғзаки ижодининг турли масалаларини фундаментал тадқиқ этиш;
турли йўналишларда илмий тадқиқотлар олиб бориш ва бошқалар.

Университет биноси лойиҳаси

“Ҳануз шеър ёзишни билмайман...”

Таҳририятимизда таниқли болалар шоири Турсунбой Адашбоев билан ижодий учрашув бўлиб ўтди. Шоир ёшларнинг саволларига атрофлича жавоб берди, хотиралари, шахсий кузатишлари, адабиёт ҳақидаги фикрлари билан ўртоқлашди. Қуйида ана шу гурунждан парчалар эътиборингизга ҳавола этиляпти.

Бизнинг Жумавой ака

Болалигимизда “Катта бўлсанг, ким бўласан?” деб сўрашса, тенгдошларим ҳеч иккиланмай: “Тегирмончи бўламан”, дерди. Чунки нон чучук эди, тансиқ эди. Болаларнинг кўзига тегирмончи тўқ яшайдигандек кўринарди. Урушдан кейинги оғир йиллар, бир оёғи жанг майдонида қолиб кетган қишлоқдошимиз дарс беради. Бир хонада иккита синф ўқиймиз. Учинчи синф ўнгдаги, тўртинчи синф чапдаги парталарда ўтиради. Ўқитувчимиз: “Ҳозир тўртинчи синф топириғини бераман”, дейди. Учинчи синфда ўқийдиган айрим ўқувчилар тўртинчи синфга берилган машқларни бажариб қўяди. Бир ойдан кейин “Сен тўртинчи синфга кўчдинг”, “Сен яхши ўқимаганинг учун тўртинчи синфдан учинчи синфга ўтасан”, деб қолади муаллим. Бир хонада ўқиб, бир йилда иккита-учта синфни тугатган тенгдошларимиз бўлган. Ўша пайтларда Жума-

вой Мўминов деган қишлоқдош акамиз Тошкентда ўқирди. Кўп ўтмай телевизорга чиқиб, “Оламда нима гап?” кўрсатувини олиб бора бошлади. Қишлоқ аҳли йиғилиб, ана шу дастурни кўради. Ўқитувчилар эса: “Тузук ўқисаларинг, сизлар ҳам Жумабойдай телевизорга чиқасизлар”, дейди. Болалар Жумабой акадек бўлишга интилиб, китобга ёпишади. Ана шунақанги қизиқишлар, муаллимларимизнинг қизиқтиришлари бизга қанот бағишлаган.

Достон ўқиб улгайдим

Менда адабиётга меҳрни ўзбек халқ достонлари уйғотган бўлса керак. Урушдан кейинги йилларда китоб кам эди. Қашқадарё, Сурхондарёда бахшилар достонни дўмбирада куйласа, биз томонларда эса қироат билан, оҳанг билан ўқиларди. Бобомга ва у кишининг даврадошларига достон ўқиб бериб улгайдим. Вақти келиб, Тил ва адабиёт институтида ишлаётган илмий ходимлардан бири: “Турсунбой ака, халқ достонларини ёзиб жўнатган экансиз. Улуғ достончилар хат ёзган экан”, деб қолди. У менга Ҳоди Зарипов, Музаяна Алвиянинг мактубини эслат-

ганди. Кексаларнинг давраларида гурунг қизир эди. Қаҳрамонлик эртаклари, кичик достонлар айтиларди. Уларнинг кўпларини ёзиб олиб, шу соҳанинг билимдонларига хат орқали жўнатганман. Ҳоди Зарипов ана шундай мактубларимнинг айримларига ўз мулоҳазаларини билдириб жавоб ёзганди. Яна бир гап, эскидан одатим бор. Қандай китоб ўқимай, муаллифга хат орқали муносабатимни билдириб келаман. Масалан, Ғафур Ғулум, Абдулла Қаҳҳор сингари устозларнинг китобларини ўқиб ҳам мактуб ёзганман. Бу улуғ зотлардан жавоб мактубини ҳам олганман. Ана шундай хатларни бугунгача асраб келаман.

Абдулла Қаҳҳорга ҳикояларини шеърга солиб мактуб ёздим. “Тешик дастурхон”

ҳикоянгиз нега тўпламга кирмади?” деб сўрадим. Адиб: “Нашрга тайёрлаётганимда “Тешик дастурхон”га ўхшаган ҳикояларнинг кўпини киритмадим, чунки жуда бўш экан”, деган.

Адабий қаҳрамон билан учрашув

Кўпчилик ижодкор дўстлар ва китобхонлар: “Турсунбой ака, кўрган-кечирганларингиз ҳақида насрда бирор асар ёзмайсизми?” деб сўраб қолишади. Мен эса: “Чавандоз бир отни чопса, яхши улоқчи бўлади”, деб ўйлайман. Негаки, маҳорат ҳам, тажриба ҳам бир адабий турда яхши ошиб боради-да! Тенг-тўш ижодкорларнинг айримлари ҳар мақомга йўрғалаб беобрў бўлди. Наср табиатига мос адабий кечинмалар, воқеа-ҳодисаларни ёзувчиликни уддалайдиган қадрдонларимга илиниб тураман. Масалан, дўстим Тоҳир Маликни она қишлоғим Сафед-Булонга тақлиф қилганимда Кесак полвон билан учраштирган эдим. Уста адиб бу одамнинг образини “Шайтанат” қиссасига маҳорат билан киритиб юборди. Бундан каминга ҳам, ёзувчи ҳам бирдек хурсандмиз.

“Сиз Турсунбой Адашбоевсиз-а!”

Ўтган асрнинг 60-йилларида қизиқ воқеа бўлган эди. Вилоят газетасида ишлайман. Тошкентга ўқишга бораман, деб чоғлаиб юрибман. Ишдан рухсат олиш учун муҳарриримиз Ҳалимжон Ҳамидовга маслаҳат солдим.

Пародия битилмас эрмак учун,
Ўтган-кетган гапларни термак учун.
Енгил-елпти шеър ёзган айримларга
Ҳазил билан маслаҳат бермак учун.

Дўстим, қутлуғ каломдир сўзинг, ахир,
Қалбингдаги ниятинг – ўзинг, ахир,
Китобхонга илиниб тўқиганинг
Атласинг, беқасаминг, бўзинг, ахир.

“Така” билан “Серка”нинг фарқин билмай,
Оддий сўзнинг маъносин талқин қилмай,
Қумдан қаср қурилмас, оғайнилар,
Сопол билан гавҳарнинг нархин билмай.

Танқидчининг эгнида поча-пўстин,
Айтармиди асарнинг ками-кўстин.
Адабиёт олами – холис майдон,
Баҳони китобхонлар берар, дўстим.

Ишонмагин савлатингга, борингга,
Бино қўйгин фақат иқтидорингга.
Дуч келганда тумшаймагин, биродар,
Тўғрисўзман, омад касб-корингга!

Сўзларни кадрлагин, ҳар бирин ўп,
Мисраларни сайқалла, тарашла хўп.
Қани, бир пародия ёзиб кўр-чи,
Менинг ҳам хом-хатала ишларим кўп.

Раҳбар эса: “Турсунбой, ўқишга бораман дега-нингизни ҳеч кимга айтманг! Элга танилиб қолдингиз, ҳамма журналларда шеърларингиз чиқяпти. Борди-ю, киролмай қолсангиз, масхара бўласиз-да!” деб қолди. Бошқа ёру дўстларга айтмасдан, Тошкентга келдим. Ҳозирги Миллий университетга имтиҳон топширяпман. У пайтларда кириш синовларида иншо ёзиларди. Менга “Ойгул билан Бахтиёр” мавзуси тушди. Бу дoston ёд бўлиб кетганди. Ўзимга ишонганимдан қораламасиз ёзиб бердим. Беш кундан сўнг икки баҳо чиқиб турибди. Додимни кимга айтишни билмайман. Дардимни ичимга ютиб, қишлоғимга қайтдим. Имтиҳон натижасини муҳарриримизга айтгандим: “Эртадан ишга чиқинг”, деди. У киши ана шундай бағрикенг, меҳрибон киши эди.

Кейинги йили яна келдим. Қарангки, бу сафар ҳам “Ойгул билан Бахтиёр” ҳақида иншо ёздим. Бу гал беш чиқиб турибди. Ҳайронман. Оғзаки имтиҳонга кирсам, бир ўқитувчи:

– Сиз Турсунбой Адашбоевсиз-а! – деб сўраб қолди.

– Ҳа, менман, – дедим.

– Мен Саттор Ҳайдаровман. Ўтган йили имтиҳонда биринчи марта назоратчи бўлиб ишлагандим. Тажрибасизлик қилибман. Сизнинг иншонгизни олғирлар бошқасига бериб юборган, – деди.

Ҳайрон қолдим. Бу тўғрисўз ва дангал муаллим билан кадрдон оға-ини бўлиб кетдик. Энди ўйлаб қарасам, у пайтлари ўқишга кириш имтиҳонларида ҳар хил “фокус-мокус”лар бўлган экан. Бугун эски замонлар ортда қолди. Сизлар тест синовларидан ўтиб, ўқишга қабул қилингансизлар.

Пародиябон эмасми?!

Яхши асар ўқисам, қувонаман. Бадиий бақувват асар фақат муаллифнинг эмас, адабиётнинг, миллатнинг ютуғи бўлади. Шу боис “Шарқ юлдузи”да, “Ёшлик”да, умуман олганда, адабий нашрларимизда яхши асарга кўзим тушса, албатта, таҳририятга бориб, ижодкорнинг телефонини олиб, қўнғироқ қилиб табриклайман. Қорақалпоғистонда бўладими, Сурхондарёдами, асарининг қайси жиҳатлари маъқул келганлигини айтаман. У эса: “Турсунбой ака, пародиябон эмасми?” деб сўрайди. “Яхши ёзилса, пародияга ўрин қолмайди”, деб жавоб бераман мен.

Сўз ўрнида ишлатилмаса, битганида туз бўлмаса, пародия ёзилади-да. Мана, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Рауф Парфидай шоирларнинг

шеърлари пародияга имкон бермайди. Менга совға қилинган китобларнинг кўпига “Пародия ёзмаслик шарти билан”, деб дастхат қўйилган. Айниқса, кейинги пайтда бу шарт янада кўпайди. Китоб бердингми, шарт қўйиб нима қиласан! Яна бир гап, пародиядан нега кўрқасан?! Бир-биримизга камчилигимизни айтмасак, ким айтади. Ҳар қандай хатони ўз вақтида тузатишдан, келгусида яна шундай нуқсонларга йўл қўймасликдан муаллиф ва адабиёт ютади-ку!

Шоир-ёзувчилар адабиётшунослар билан “шаҳар талашмасдан”, дўст бўлиши керак, деб ўйлайман. Шунда бадиий бақувват асарлар пайдо бўлади. Ҳозир бир одат авж олди: айниқса, ёш ижодкорлар танқидни ёқтирмайди. “Ия, сен танқидга чидамансанг, фикрни ёмон кўрсанг, нимага ёзасан?!” десангиз, оғринади. Адабиёт чидаганга чиқарилган, буни, айниқса, жиддий ниятли ижодкор англаши керак.

Пародия ёзганимга раҳмат айтиб, камчиликларини тан олиб, “Шу шеъримни қайта ишладим, бир эшитинг”, дейдиганлар ҳам бор. Аммо хатосини тан олмасдан тумтайиб, бир йил, ярим йилдан кейин: “Э, Турсунбой ака, тўғри ёзган экансиз”, дейдиганлар ҳам бор. Адабиёт масаласида доим холис сўзни айтиш керак. Йўқса, маломатга қоламиз. Вақти келиб, фалон асрда яшаган устозлар бир-бирининг камчиликларини кўрмай, кўрса-да кўрмасликка олиб яшаган экан, дейишади-ку?!

Миртемир домланинг “Хўрсиниқ” шеърини эслайлик. “Ҳануз шеър ёзишни билмайман” деган сатр билан якунланади. Бир ўйлаб кўринг-а, Миртемир домла бу шеърни 1973 йили ёзган экан. Бу пайтда у кишининг олдида тушадиган шоир йўқ эди. Атрофида шогирдлари бисёр, обрў-эътиборли шоир. Аммо домланинг гапини қаранг:

*Тақдиримга ҳеч ҳам ўпка қилмайман,
Қўлимдан келмайди деган пеша кам.
Баъзан кўзларимда томчи-томчи нам...
Ҳануз шеър ёзишни билмайман.*

Мен эса, ҳануз ҳайронман. Миртемир шеър ёзишни билмаса, ким билар экан?!

Замондошларимиздан бири ёзади:

*Шеър ёзмаган туним йўқ,
Шеър айтмаган куним йўқ.*

Ҳар куни шеър ёзиб бўлади, ахир? Ёзилган тақдирда ҳам, қандай шеър бўлади у!? Шу шеърни ёзган дўстимга шундай пародия ёздим:

*Устоз Фафур Фулом ҳам
Ёзмагандир ҳар куни.
Эсланг Асқад Мухторни
Ёки Рауф Парфини.
Шоир наҳот дам олмай,
Қалам тишлаб ўтирса;
Кўк буржида булутлар
Элак қоқса, кўпирса;
Эвазига осмондан
Шеърлар тутдай тўқилса?
Жўн ва оддий сатрни
Кашфиёт деб жўшмайлик.
Биродар, шеъримизга
Ёлгон гапни кўшмайлик.*

Пародия ёзиш учун шеър қидирмайман. Аммо кўп учратаман. Кейинги пайтда пародиябоп шеърлар кўпайиб кетаётгандай. Мана, масалан, ёш шоирлардан бири “Суйгули” шеърисида:

Йўлингни кута-кута,
Куним елга совурдим.
Гармселда гувраниб,
Юрагимни қовурдим...

деб ёзибди. Унинг бу сўз-
ларига пародия ёзмасликнинг
ҳеч имкони йўқ.

Гармселда гувраниб,
Бисотингни совурма.
Ўпкангни бос, кофе ич,
Егин туркча шовурма.
Бургага аччиқ қилиб
Қалтис ишга дов урсанг,
Зира, пиёз қўшмасдан
Юрагингни қовурсанг,
Алкаш дўстинг билмасдан
Қилар уни закуска,
Унда қизни етаклаб
Ким боради ЗАГСга?..

Бундан мақсад ёш шоирни
кулгига олиш эмас, шеърдаги
камчиликларини шеърий йўл
орқали кўрсатиб, сўзни ўринли
ишлатишига хайрихоҳлик бил-
диришдир.

Шоира сингилларимиздан
бирининг шундай мисралари
бор:

Мен кўприкнинг ўртасида
Қотиб турган серкаман.
Йўлим бўшат, эрка бўлсанг,
Мен ҳам сендек эркаман.

Унга мана бундай сўз айт-
гандим:

Олмахоннинг ўрисчаси
“Белка” бўлади.
Куракнинг сал тепароги
Елка бўлади.
Фарзандларнинг кенжатоғи
Эрка бўлади.
Ҳайвонларнинг ҳайвонлардан
Фарқи бор, синглим!
Така зотин ахта қилса,
Серка бўлади...

Сумкангизда нима
бор?

“Нега фақат болалар ҳақида
ёзиб ўзингизни чеклайсиз,
катталар ҳақида ёзиш ниятин-
гиз борми?” деб сўраб қоли-
шади. Йўқ, кўлимдан кел-
майди. Болалар учун ёзадиган
икки-уч ёзувчи бор, шоир
бор. Болаларга шеър ёзиб
топган жиндай обрўмни ерга

урмоқчи эмасман. Аммо катта
шеъриятнинг, катта прозанинг
мухлисман. Шоир-ёзувчи-
римизнинг ижодини кузатиб
бораман. Сабаби оддий – ҳар
ким кўлидан келадиган ишни
қилгани яхши-да! Болаларга
атаб ёзган шеърлари билан
устоз Қудрат Ҳикматнинг
назарига тушган Йўлдош
Сулаймон бирданига прозага
ўтиб кетди. Қисса ёзди, роман
ёзди. Кейин болалар адаби-
ётига қайта олмади. Ёзди,
аммо аввалги асарларига ҳеч
яқин келмади. Биласизми,
нега? У болалар дунёсидан
чиқиб кетганди.

Гоҳида катта сумка кўта-
риб юраман, ҳамма ҳайрон:
“Саксонга чиққан отахон бу
сумкага нима солиб олган”,
деб. Ичи тўла шеър бўлади.
Вилоятларда ижод қилаётган
ука-сингилларимнинг шеър-
лари бўлади. Бири хоразмлик,
бири наманганлик... Уларни
яхши танимаيمان ҳам, ижо-
дий учрашувларда гаплашган
бўлсам керак-да. Хат йўллаб,
машқларини жўнатишади.
Ўқийман, яхши шеър учраб
қолса, “Гулхан”, “Фунча”, “Тонг
юлдузи” ва бошқа нашрларга
тавсия этиб бораман. Чунки
бизга ҳам бир замонлар
Қудрат Ҳикмат, Миртемир
домла, Асқад Мухтор каби
улуғ шоирлар шундай ёрдам
қилган. Шеърларимизнинг
хато-камчиликларини кўрса-
тиб, тузатиш учун йўл-йўриқ
бериб, нашрларга тавсия
этишган. Ёшларга ғамхўрлик
қилиш, тўғри йўл кўрсатиш,
интилишларини рағбатланти-
риш катта авлоднинг бурчи-
дир.

Гурунгни **Нурилла**
қогозга туширди.

Бу кунларнинг қадри кўп улуг

Хайриддин МУРОД

1986 йили туғилган.
ЎзДЖТУ халқаро
журналистика
факультетини тамомлаган.
Мақолалари республика
матбуотида мунтазам чоп
этилади.

Чет элда яшаётган бир миллатдошимиз она қишлоғига меҳмон бўлиб келади. Қўлини пешонасига соябон қилиб, булутларга бўйлашган қорли чўққиларга тўймай термулади. Қариндош-уруғларнинг суҳбатини дам кулиб, дам йиғлаб эшитади. Энг қизиқ воқеа эртаси эрталаб юз беради. Таомилга кўра, мезбоннинг “Яхши дам олдингизми?” деган саволига меҳмон кутилмаган ва одамни ҳаяжонга соладиган жавоб беради:

– Ўттиз йилдан бери бундай хотиржам, мириқиб ухламаган эдим! Сизлар нақадар бахтлисизлар-а!..

Нега, ахир? Шунақаси ҳам бўладими? Инсон боласи ўттиз йил бадалида бир тун ҳам одамдай бўлиб ройиш ҳордиқ чиқаролмаслиги, дунё ташвишларини орқага ташлаб, осуда ухлай олмаслиги мумкинми? Унда яшашнинг, тирикликнинг мазмун-моҳияти йўқолади-ку!

Тафсилот кейин аён бўлади. Меҳмон яшаётган мамлакат узоқ йиллардан буён уруш гирдобиди ёнар, ота уч ўғли билан навбат-навбат том устида пойлоқчилик қилиб чиқаркан. Хонадон аҳли қачондир биз томонларга ҳам хатар етиб келади, деган ҳадик билан ҳар лаҳзада кўчиб кетишга шай яшаркан.

Бу ҳолатни тинч-осуда яшаётган халққа ҳеч ким меҳмончалик теран тушунтириб беролмаслиги аниқ. Чунки у аллақачон маънан йўқликка юз тутган умридан эмас, ортида қоладиган фарзандларининг тақдиридан, келажагидан безовта эди.

– Сизларнинг эртанги кундан кўнглингиз тўқ. Болаларингиз ўқиб, билим олаяпти. Фан-техника ютуқларини ўзлаштириб, дунёга чиқаяпти. Уларнинг интилишини давлатнинг ўзи қўллаб-қувватлаяпти. Менинг зурриёдларимнинг эртаси учун ким қайғуради?!

Меҳмоннинг андуҳли суҳбатини эшитган борки, ҳали-ҳануз шу воқеани таъсирланиб айтиб беради ва гап охирида “Тинчлигимизга кўз тегмасин!” деб илова қилади.

Тинчлик, осойишталик – энг улуг, энг азиз, дунёнинг бор сарвату зеварига алишиб бўлмас неъмат эканини бугун барча юртдошларимиз жуда яхши билади. Халқимиз яқин ва узоқ минтақаларда содир бўлаётган қуролли тўқнашувлар, этник ва диний низоларни кузатиб, юртимизда изчил олиб борилаётган миллатлараро бағрикенглик ва тотувлик сиёсатининг туб моҳиятини тушуниб етгани фикримизни тасдиқлайди. Президентимиз Ислам Каримов шу йилнинг 9 май куни Хотира майдонида оммавий ахборот воситалари вакилларига берган интервьюсида таъкидлаганидек, инсоният тарихидаги энг мудҳиш ва бешафқат, беҳисоб йўқотишларга олиб келган урушни бошидан кечирган халқимиз доимо битта фикр билан яшайди: бундай ёвуз офат ҳеч қачон қайтмасин, остонамизга яқин келмасин.

Бизга тинчлик керак, омонлик керак. Одамларимиз ҳар қандай давраларда, тўй-маъракаларда Яратгандан аввало шунини сўрайди.

Қалб кўзи очик, шуури бутун одам борки, Ўзбекистоннинг, ўзбек халқининг бу кунларга оёқ узатиб, бамайлихотир етмаганини яхши идрок этади. Зеро, йигирма беш йил ичида ўтган ҳар бир кунимиз йилларга татиғулик ишларга бой бўлди. Мустақилликкача ўтган кунлар халқимиз тарихидаги энг аламонқоқ саҳифалар эканини катта авлод вакилларида эшитганларим асосида биламан. Айниқса, амакимнинг ҳикоялари менга чинакам “ўтмишдан эртақлар” бўлиб туюлади.

– Арафа куни чоллар бирор кайвониникида йиғилиб, ҳайит намозини қаерда ўқишни муҳокама қиларди, –

*Рўза кунлари ўроққа
чиққан қишлоқ аёлларини
бригадир, раислар
“Рўзангни оч!” деб
қамчиллаганини энамдан
кўп эшитган, ўзим ҳам
кўрганман.*

гурунгини бошлайди амаким. – Бир-икки соатлик машваратдан кейин бир тўхтама келиниб, ҳамма уй-уйига тарқаларди. Оқсоқоллар бола-бақраси олдида бориши билан товущини баралла қилиб кампирига хитоб қиларди: “Кампир, эрта азонлаб пайшанба бозорга жўнайман. Келин-невараларингга бирор нарса керак бўлса, тайинлаб қолсин!” Бошқа хонадондан яна бир мўйсафиднинг овози янграб қоларди: “Кўшни қишлоқлик Эрдонабой тўй қилди, лойгарчиликда боролмадим. Мусурмон чопагон ҳам невараларини суннат қилдирди, унинг олдидаям одам уятли бўлди. Эртага шуларникига бориб, “Тўй қуллуқ бўлсин!” қилиб келаман. Хуржунга ул-бул солиб қўйинглар”. Шу йўл билан

– Бобо, бобо,
 нимага фақат
 шу медалингизни
 тақиб юрасиз? –
 деб сўрардим.
 – Чунки бу медаль
 ўзимизники-да, –
 дерди бобом.

Чоллар ўзларини эҳтимолий хатардан ҳимоялаб, уйқуга ётишар, эртасига азонлаб кимдир отда, кимдир эшакда йўлга чиқарди. Турли сўқ-моқлар билан айланиб келган оқсоқолларнинг йўли ҳеч кимнинг хаёлига келмаган, кўздан пана овлоқ жойда туташар, ими-жимиди ибодат адо этилиб, ҳамма айтган манзилига жўнарди. Иймон-эътиқодни асраш шу қадар мушкул, ҳадисларда айтилганидек, чўғни кафтда тутиб турган билан баробар даврлар эди. Рўза кунлари ўроққа чиққан қишлоқ аёлларини бригадир, раислар “Рўзангни оч!” деб қамчилаганини энамдан кўп эшитган, ўзим ҳам кўрганман. Кейин билсам, бундай воқеалар фақат бизнинг қишлоқда эмас, бошқа жойларда ҳам бўлган экан.

Юртимизда 17 йилдан буён 9 майнинг Хотира ва қадрлаш куни деб нишонланиши замирида боболаримиз бошдан ўтказган машаққатли даврларни ёдга олиш, бугунги тинч-тотув, осуда, фаровон ҳаётимизнинг қадрига етиш каби маъно-мазмун ҳам мужассамдек туюлади, назаримда.

Хотира ва қадр тушунчаси ҳақида сўз кетганда бири эскича хат-саводи, озгина илми туфайли умр-бўйи таъқибда яшаган, иккинчиси фашизмга қарши курашиб, қонли жанггоҳларда бебаҳо ёшлигини, чимилдиқ кўрмай нобуд бўлган икки навқирон акасини, беғубор туйғуларини йўқотган, урушдан оғир таассуротлар билан қайтган боболаримга хаёлим кетади.

Отамнинг отасини эслолмайман. Онамнинг отаси мени бошқа набираларидан айрича яхши кўргани аниқ-тиниқ ёдимда. Унинг медаллари кўп эди. Ҳаммаси сандиқда сақланарди. Бироқ бирор мактабми ёки муассасага

уруш фахрийси сифатида чақирилса, доим желаги кўксига “Жасорат” медалини тақиб борарди.

– Бобо, бобо, нимага фақат шу медалингизни тақиб юрасиз? – деб сўрардим.

– Чунки бу медаль ўзимизники-да, – дерди бобом.

– Нима бошқа медалларингиз бировникими? – тагин ижикилаб сўрардим.

Кейин билдимки, бобомнинг ҳамма орден-медали тўккан қони, чеккан азияти эвазига берилган. Бироқ “Жасорат” мустақил юртимизнинг медали бўлгани боис ҳам бобом учун қадрли эди.

Халқимиз азалдан тинчликсевар, уруш-жанжалга мурасасиз бўлгани тарихдан яхши маълум. Зеро, вақти замонида инсониятни кўп безовта, бесаранжом қилган фашизмга қарши боболаримизни отлантирган ҳам шу туйғу эдики, бугун улар эришган ғалабани биз, авлодлар шоён нишонлаймиз. Кўкрагимизни тўлдириб, тинчлик ҳавосидан тўйиб-тўйиб симирамиз. Бугунги кунларга шукрона, эртанги кунга ишонч билан яшаймиз.

**Ҳалима
АҲМЕДОВА**

1960 йили туғилган.
ТошДУ (ҳозирги ЎзМУ)
нинг ўзбек филологияси
факультетини тамомлаган.
“Тунги марваридгуллар”,
“Эрк даричаси, “Тийрамоҳ”,
“Умид сояси”, “Афсун”,
“Шафақ ибодати”, “Нигоҳ
қибласи”, “Ёсуман гулининг
сояси” каби шеъринг ва
наصريй тўпламлари нашр
этилган.

Кўнглимга

Кел, мен сени бугун олиб кетаман
Ишқни туш кўраётган дарёлар томон.
Агар сен жилмайсанг,
энтикиб турсанг,
Мастона ошиққа айланар армон.
Биламан, сен мендан жуда хафасан,
Нетай,
Тупроқли вужудман оғирдан оғир.
Қуламан, кўзимнинг ойнасида гоҳ
Ўз аксини кўриб кулганда ёмғир.
Ва яна кулади менинг устимдан
Ҳасад шарбатига тўлган оломон.
Сенга ярашмаган либосдир жисмим,
Салгина телбаман, салгина нодон.
Биламан, худонинг олдида кўп бор
Сени изза қилдим, қилдим шарманда.
Масхарага мойил вужудим билан
Дунёдан дунёни излаб юрганда.

Янги куй бошлаймиз ОСМОН ТИЛИДА

Сабогингдан чиқиб кетдим баъзида
Ва тун соясига бўлганман пинҳон.
Гуноҳим кўп менинг, оҳим кўп менинг –
Салгина телбаман, салгина нодон.
Кел, мен билан энди ярашгин, кўнглим,
Ярашгани каби суву аланга.
Хоҳласанг суратин чизиб бераман
Қадим ошиқларнинг кўнглини санга.
Жунун саҳросида юлгун гулининг
Ашиқдан пиширгум сенга мусаллас.
Осмон косасида сузиб ичамиз
Ва қисмат олдида маст бўламиз, маст.
Хоҳласанг мен сени суйиб, эркалаб,
Шафақнинг юртида айлантираман.
Ҳижрон боғларида пишиб етилган
Соғинч олмасини узиб бераман.
Парво қилма, ҳали пушаймон бўлар
Шаънимизни топтаб лақиллаганлар.
Бахтиёр кунимиз суякдай гажиб,
Яна ортимиздан акиллаганлар.
Улар қолиб кетар зулмат қаърида
Ёки ҳасад янглиг соврилгай кули.
Парво қилма улар гийбат ботқоқин
Замонлардан қолган энг бадбўй гули.
Кел, мен сени бугун олиб кетаман
Риёсиз кунларнинг хаёлларига.
Бирга ўргатамиз ишқ каломини
Вақтнинг забони йўқ шамолларига.
Мастона-мастона чайқалган туннинг
Жавҳаридан тонгни оламиз тортиб.
Янги куй бошлаймиз осмон тилида,
Майсани уйғотиб, гулни уйғотиб.
Кел, сени мен бугун олиб кетаман
Ўзимдан-ўзимга, жонимдан жонга.
Фақат кўнглим билан яшайман деб
Хабар юбораман олти томонга.
Мендан аразлама, эй суюқлигим,
Сенсиз тупроқдирман, бор-йўғи тупроқ,
Сен билан Раббимга танишдирман мен,
Сен билан ўзимга ўхшайман кўпроқ.

Эй менинг кўнглимни
 Олов саҳронинг –
 Лайливаш тушига бадарга этган.
 Эй менинг жонимда яшаб туриб ҳам –
 Ғаним сари кетган,
 Ғам сари кетган.
 Минг йиллик майдаин –
 Дилим қонини
 Эй тамшаниб тотган,
 Ичкиб тотган.
 Эй гавҳардай асраб тили остида –
 Мени қоп-қоронғу тунда йўқотган...
 Мен ҳали
 Мен ҳали топилганим йўқ,
 Гоҳ япроқ, гоҳида чумолидаман.
 Қаргалар чўқиган олмада,
 баъзан,
 Саргайган боғларнинг хаёлидаман.
 Мени чақириб ол,
 мени йигиб ол –
 Оёқлар остидан битта-битталаб.
 Эй парвона тилин
 ишқнинг тили деб,
 Адашган, янглишган кўҳна ишқталаб.
 Гулламоқчи эдим,
 Само боғида,
 То ҳануз,
 То ҳануз гуллаганим йўқ,
 Сен мени йўқотиб қўйган лаҳзангдан –
 Туш кўриб яшадим...
 (Ухлаганим йўқ.)
 Эй моҳир қўллари қўлига тегмай,
 Қисмат бозорида савдо қилгувчи.
 Тош каби юракни юракка уриб,
 Чақнаган оловда гавго қилгувчи.
 Сенинг ошиқларинг тонгдан келарлар,
 Менинг ошиқларим куздан, бегумон.
 Томиримда чертсам “Чўли цроқ”ни,
 Қошимга югуриб келар биёбон.
 Ҳой бахт, деб, чақирсам,
 қайрилмагайсан.
 Боқмасдан кетарсан киборларга хос.
 Сени чорламадим, йўқламадим ҳам,
 Мен сенга шунчаки талпиндим, холос.

Ташбеҳ

Кўкда оққанида телба дарёлар,
 Уфқда чизилди қуёшнинг изи.
 – Неча ёшга кирдинг? –
 Сўради мандан
 Бармогим учига кўнган хонқизи.
 Елкамга бошини кўйди атиргул,
 Дилимнинг рангидан ранг олган юзи...
 – Ёшим ишқим билан баробар, десам,
 Бармогимдан учиб кетди хонқизи.
 Ва кетди дарёлар қибла томонга,
 Билмайман, кимнидир, кимни ахтариб...
 Мен эса ҳашамдор ҳаёт олдида
 Кўринардим ожиз
 Ва жуда гариб.
 Замин хомушлиги, осмон мастлиги,
 Қонимнинг ичида мавж урарди, мавж.
 Ва фалак ёшини санаб, саноққа
 Етолмай учарди кўкда қалдирғоч.
 Шаббода ўйнарди майсалар билан
 Майсалар куларди бирам бегубор.
 Шаббоданинг ҳарир енгидан тортиб
 Дедимки,
 Дилингни дилимга юбор...
 Аммо у қошимдан бир елиб ўтди.
 Минг йиллик тушига топгандай таъбир.
 Ортидан қичқирдим:
 Биз дўст эдик-ку,
 Кенглик соғинчи бор менда ҳам, ахир...
 Тириклик тиржаяр менинг ҳолимга
 Озорлари қуйма, қайғуси қуйма.
 Биламан, дейман мен, кўгирчоқбозсан,
 Яна ўйнаб мени, йўқотиб қўйма.
 Ва яна излайман умримга ташбеҳ,
 Қисмат шакариман ёки тузиман.
 (Ва шундай ташбеҳга раво бўламан)
 Шамол бармоғига кўниб, ишқ ёшин
 Билмай учиб кетган мен хонқизиман.

Дадамни эслаб

Мен қайтиб келяпман тундан, кундуздан,
 Кўнгилда кўтариб баҳайбат видони...
 Ва нигоҳим ёпар гоҳи-гоҳида
 Кўзёшдан ҳўл бўлган енги дунёнинг.
 Мен қайтиб келяпман, қайдасан, таскин,
 Қайдасан, руҳимни кашф этган сабр.
 Қарайман осмоннинг бир чеккасида
 Дарё юрагини йиғлайди абр.
 Мен эса йиғлашни унутиб қўйдим,
 Ёввойи ўқирик сузар жонимда.
 Шамоллар, шамоллар, яна шамоллар,
 Сайр қилиб юрибди тўрт томонимда.
 Мен қайтиб келяпман афсунлангандай
 Ўзга бир вужудда яшайпман гўё.
 Карахтман, имлайди туман ортидан
 Енглари кўзёшдан ҳўл бўлган дунё.
 Ҳайқирдим, дадажон, мен қайтиб келдим,
 Ухлаган қуёшдай ётибди дадам.
 Шу сирли, уйгонмас уйқуси билан–
 Барча боласини уйготди дадам.
 Мен жуда кеч қайтдим,
 Ва гофил қайтдим,
 Сўнгсиз қайтишларнинг қарзи энди мен,
 Ёлғиз қолиб бизни эслаганида,
 Тортган бир оҳига арзимадим мен.
 О, дадам кўнглини тинглаб кўрмадим,
 Болалик чоғимиз эсларди бот-бот.

Сен унинг ёнида эдинг-ку, ахир,
 Дадамнинг кўнглини айтиб бер, ҳаёт.
 Эсимда, болалик дамларимизда
 Бизни елкасида кўтарарди даст.
 Ўшанда осмоннинг юраги билан
 Суҳбатлар қурардим мен хаёлпараст.
 Гоҳо бизлар билан ўйнаб боладай,
 Ўзини ўлганга солиб ётарди.
 Биз эса қучоқлаб тирилтирардик,
 Шунда кўзларида қуёш куларди.
 Шу ўйин негадир ёқарди бизга,
 “Дада, ўлиб беринг” – такрорлардик биз.
 У эса ўлишдан чарчамасди ҳеч.
 Тириклигин бизга айлаб сарафроз,
 Бугун ҳам ётибди кўзлари юмуқ,
 Юзларида ёнар изи соғинчнинг
 Мен эса турибман, карахтдан карахт
 Ва бир парчасидай илҳақ соғинчнинг.
 Унинг эса кўзин очгиси келмас
 Ўлиб тирилишдан чарчаган гўё.
 Мен аввал дадамни уйготиб олай,
 Кўнглим этагини қўйворгин, Видо.
 Юрагим ичида инграйди кимдир,
 Йўқ, йўқ, тингламайман жудолик куйин.
 Йиғлайман: кўзингиз очинг, дадажон,
 Ўйин тугади-ку, тугади ўйин...
 Мен жуда кеч қайтдим,
 Ва гофил қайтдим...

Сен дединг: “Уфқни ясантирамиз,
 Эгнингга қуёшни кийиб олгин, бўл...”
 Боқдим,
 само ва ер оралигида
 Жуда гўзал эди ўша йўл.

Мен дедим: “Уфқни алдаб бўлмайди
 Ишқимиз жуда оз, ёлгон эса мўл”.
 Қарадинг,
 кўзингда жон берди дарё,
 Жуда олис эди ўша йўл.

Фозил шоир — фозил шоир

Ўзбек халқ оғзаки ижоди деганда дастлаб “Алпомиш” ёдимизга келса, бу дostonни эслаганимизда эса ўз-ўзидан Фозил Йўлдош ўғлини тилга оламиз. Атоқли бахши 1872 йили Самарқанд вилоятида туғилган. Отаси ўзбекнинг қирқ уруғидан бўлиб, деҳқончилик ва чорвачилик билан шуғулланган. Беш ёшида отадан етим қолган Фозил турмуш муштларини еб, лекин ўзи майда ташвишларга ейилиб кетмасдан Фозил шоир бўлиб камол топиши осон кечмагани аниқ. Худо юқтирган истеъдод ва қатъий феъл-атвор билан бирга қайноқ ижодий муҳит бу йўлнинг оғирини енгил қилган, десак янглишмаймиз.

Булунғур бахшичилик мактаби Муҳаммад шоир (XVIII аср), Амин бахши (XVIII асрнинг иккинчи ярми – XIX асрнинг биринчи ярми), Йўлдошбулбул (XVIII асрнинг охири – XIX асрнинг биринчи ярми), Султонмурод шоир (XIX аср), Қурбонбек шоир (XIX аср), Товбузар шоир (XIX аср), Чини шоир (XIX аср), Бекмурод шоир (XIX асрнинг иккинчи ярми), Йўлдош Мулла Мурод ўғли (XIX асрнинг иккинчи ярми), Раҳмонберди шоир (XIX аср), Уста Дўстёр (XIX–XX аср), Товошар шоир (XIX–XX аср), Жўра шоир (XIX–XX аср) каби номдор ижрочиларни етиштирган. Шундай улуғлар даврасидан эсан шамоллар Фозил Йўлдош ўғлини тоблади, зуваласини пишитди.

Ў

збек халқ оғзаки ижоди, хусусан, дostonчилиги анъаналари космос асрида ҳам жонли ижрода давом этиб келатгани жаҳон маданиятида уникал ҳодиса саналади. XX асрнинг асосан биринчи ярмида ўзбек фольклоршунослари юзлаб ижрочилардан ёзиб олган дoston, афсона, эртақ, ривоят, кўшиқ, алла, мақол ва топишмоқлар улкан хазинани ташкил қилади. Асрлар занжирини узмасдан, тарихнинг кўҳна бойлигини авлодларга етказишда Эргаш Жуманбулбул ўғли (1868–1937), Фозил Йўлдош ўғли (1872–1955), Муҳаммад Жонмурод ўғли Пўлкан (1874–1941), Ислон Назар ўғли (1874–1953) сингари қуввайи ҳофизаси кучли бахшиларнинг алоҳида ўрни бор. Минглаб насрий ва назмий мисрадан иборат дostonдек йирик жанрнинг ўнлаб намуналарини мумтоз ҳолида куйлаган бу тўрт санъаткор ўзбек халқ оғзаки ижодининг добонгирларидир.

Тўра МИРЗАЕВ,
фольклоршунос
олим, филология
фанлари доктори:

– Фозил Йўлдош ўғли XX асрнинг буюк дostonчиси, улкан халқ шоири эди. “Алпомиш” дostonи ундан ёзиб олинган нусхада қахрамонлик эпоси хусусиятларини тўла сақлаганлиги, эпик мазмуннинг мукамаллиги, ҳар бир тафсилотнинг ҳаётий қиёсларда санъаткорона ишланганлиги, бадий маҳоратнинг юксак даражаси жиҳатидан ўзбек халқ дostonчилигида алоҳида ўрин тутади. Фозил шоир дoston сюжети қурилишининг ҳар бир эпизоди ўз ўрнида бўлишига, бир-бири билан узвий боғланиб, бири иккинчисини тақозо этишига, ҳатто кичик бир ифода ҳам муайян поэтик вазифа бажаришига алоҳида эътибор билан қараган.

“Алпомиш” қирққа яқин бахшидан ёзиб олинган бўлса, фақатгина Барчиннинг Бойчиборга қарата “Қурру-ё қур, ҳайт-а, тўрамнинг оти!” дея бошланувчи мурожаати вариантлараро солиштириб кўрилганда ҳам эпос Фозил Йўлдош ижросида қанчалар поэтик маромига етганини пайқаш қийин эмас. “Алпомиш” дostonида ўзбек халқи шеърӣ даҳосининг буюк қудрати юксак даражада намоён бўлади.

Яқинда Булунғур туманида Фозил Йўлдош ўғли хотирасига бағишлаб ташкил этилган адабий кечаларда қатнашиб, Тошкентга бир олам таассурот билан қайтдик. Бундай тадбирларни мунтазам ўтказиш хайрли анъанага айланиши қанчалар зарурлигини ич-ичимиздан ҳис қилдик.

Азбаройи йўқчилик важдан 19-20 ёшигача дала-даштда чўпонлик қилиб юргани ҳам бўлажак бахши учун Оллоҳнинг инояти эди. Болалигида кўйнинг изидан эргашиб, китобхон бўлган ёки ёлғизликда хаёл иморатларини солиб, кейинчалик ижод олами эшигини қoққанлар бу гапнинг маънисига етади. Чўпонлик қилиб гала-говурлардан нари юриш одамга кўнглини бойитиш, тахайюлини кенгайтириш учун худди узлатга чекинишдек имконият беради. Фозил шоирнинг ҳам илк тингловчиси, илк дардқаши, илк танқидчиси ва ҳатто илк устози дашт бўлган бўлса, ажаб эмас.

Эр этиб қишлоғига қайтган Фозил чорак таноб ерда деҳқончилик қилиб кун кечирган. Замона зайли билан саводсиз қолган бўлса-да, уч ака-ука бахшилар – Йўлдош, Қўлдош ва Суяр шоирларнинг каттасига шогирд тушиб, таъбир жоиз бўлса, Булунғур бахшичилик академиясини ўтади. У барча синовлардан ўтиб, 25-26 ёшларида халқ орасида Фозил шоир атанди.

Қозoқбой ЙЎЛДОШ,
адабиётшунос олим, педагогика фанлари доктори:

– Фозил Йўлдош куйлаган дostonларида қизиқарли воқеаларни қахрамонлар руҳиятидаги мураккаб товланишлар билан уйғунлаштира олган даҳо ижодкор эди. Унинг ижросидаги “Алпомиш” дostonи ўзбек халқининг алоҳида этнос ўларoқ қандай маслакий, ватаний ва маданий ахлоққа эга эканини кўрсатиб бера олган буюк асардир. Эпосда боболарга хос етакчи сезим бўлмиш ор туйғуси Алпомишни фаолиятга ундаши, юксак маслакий ахлоқ туфайли Ойбарчинга доғ туширишни истамаган йигит қизнинг номини тилга олишга андиша қилиб: “*Ойдинқўлдан битта суқсур учирдим, Суқсурни излаган лочин бўламан*”, дейиши, алгидеги ватаний маслак унинг Кўқалдошга берган: “*Ҳар ким ўз элига бекми, тўрами, Ўзи ўлмаи киши ёрин берами?*” тарзидаги сўроғи орқали яққол намоён этилган. Фозил шоир ўзбекнинг миллат сифатидаги идеал жиҳатларини бетакрор йўсинда куйлай олган бахши эди.

**Шомирза
ТУРДИМОВ,**

Алишер Навоий
номидаги
Тошкент

давлат ўзбек тили ва адабиёти
университетининг фольклоршунослик
ва диалектология кафедраси мудири,
филология фанлари доктори:

– Ким қадрли – эсланган
қадрли. Жамият кимларни
қадрласа, ёш авлод ҳам
шуларга қараб интилади.
Булунғур туманида атоқли
ўзбек бахшиси Фозил Йўл-
дош ўғли ижодига бағишлаб
ўтказилган тадбир катта маъ-
рифий аҳамиятга эга бўлди.
Буни фақат биргина бахшига
эмас, айти пайтда, бутун
ўзбек фольклорига, демакки,
миллий маънавиятимизга
кўрсатилган эҳтиром деб
қабул қилиш лозим.

Адабий кеча давомида
Булунғур дostonчилик мак-
таби ҳақидаги билимларимиз
янгилади. Айниқса, музейга
саёҳат тасаввурларимизни
кенгайтди. Масалан, экс-
понатлар орасида кўбизни
кўриб ажабландик. Айтиш-
ларича, Фозил шоирнинг
салафларидан бири кўбиз
жўрнавозлигида куйлаган
экан. Бу маълумот кўп-
чилигимиз учун янгилик
эди. Булунғур дostonчилик
мактаби шажарасида акс
этган ҳар бир ном, ҳар бир
санъаткор ижоди алоҳида
тадқиқотга мавзу бўлишга
лойиқ. Музей фақат намойиш
кўргазмаси бўлиб қолмай,
Булунғур дostonчилик мак-
табининг ўзбек адабиётидаги
ўрнини кўрсатадиган илмий
марказга айланиши керак.

*Йўлдош шоир, Қўлдош шоир ҳам Суяр,
Буларга келмайди ҳеч ким баробар, –*
дейди Фозил шоир ўз устозлари васфида. Йўлдош шоирнинг
ўн бир шогирди бўлиб, Фозил Йўлдош ўғли энг иқтидорли
дostonчи сифатида донг таратган.

Атоқли бахши қирқдан ортиқ анъанавий дostonларни
моҳирона куйлаган. Ундан ёзиб олинган “Алпомиш” дostonи
нафақат ўзбек вариантлари, балки барча туркий версиялар
орасида энг мукаммали ва бадиий жиҳатдан етуги ҳисобла-
нади. Сўз санъаткорининг репертуари ранг-баранг: “Алпомиш”,
“Ёдгор”, “Юсуф билан Аҳмад”, “Малика айёр”, “Машриқо”,
“Зулфизар”, “Балогардон”, “Авазхоннинг ўлимга ҳукм этилиши”,
“Интизор”, “Нурали”, “Жаҳонгир”, “Муродхон”, “Рустам”, “Ширин
билан Шакар” каби анъанавий дostonлар, “Фарҳод ва Ширин”,
“Лайли ва Мажнун”, “Баҳром ва Гуландом” каби китобий
дostonлар билан бир қаторда ўзи гувоҳ бўлган воқеалар асо-
сида яратган “Маматкарим полвон”, “Жиззах кўзғолони” каби
тарихий дostonлари, “Кунларим” таржимаи ҳоли, “Чигиртка”,
“Жамбул”, “Жаҳон тинглагай” каби термалари Фозил Йўлдош
ўғлининг катта истеъдодидан дарак бериб туради.

Ҳамид Олимжон 1938 йили “Алпомиш”нинг турли бахши-
лардан ёзиб олинган уч-тўрт нусхасини қиёсан ўрганиб, Фозил
Йўлдош вариантыни дostonнинг яхлитлигига зарар етказмасдан
қисқартирган ҳолда 1939 йили нашр эттиради. Шоир китоб сўз-
бошисида, жумладан, шундай ёзади: “Алпомиш” тил жиҳатидан
ўзбек тилининг бутун бойлиги ва рангдорлигини акс эттиради.
Дoston ўзбек халқ тилининг қанчалик ширалик, қанчалик ихчам
ва ўз ҳаётини ифода қилиш учун қанчалик мукамал, бой эканини
ҳам кўрсатади. Дostonда турмушда учрайдиган энг оддий сўз-
лардан тортиб, биз учун нотаниш, лекин билишимиз зарур бўлган
ҳарбий терминларгача мавжуд. Чорвачиликка оид терминлар
ҳадсиз кўп. Буларни биз билмас эдик ва билмасдан туриб, ўзбек
тилининг қашшоқлиги ҳақида ёлғон афсоналар ҳам тўқиб юрар
эдик. “Алпомиш”да бу кунги адабий тилимиз, матбуот тили учун
практик аҳамиятга эга бўлган сўзлар жуда кўпдир.

Абдусаттор ЖУМАНАЗАР,

Абу Райхон Беруний номидаги Шарқ қўлёзмалари маркази илмий ходими:

– Тўрт киши Сўз соҳиби ҳузурига отландик. Ҳаётимда ўттиз беш йил олдин узилиб қолган воқеалар яна давом эта бошлади. Қишлоқ кутубхонаси тоқчаларининг бир четида қатор тахлаб қўйилган эллик-олтмиш китобдаги воқеалар эди улар: “Алпомиш”, “Малика айёр”, “Ширин билан Шакар”, “Авазхон”, “Нурали”...

Ғўбдин тоғи этагига етиб келдик. Юзлашганимизда ҳануз тинчимни бузадиган воқеалар китоблар варағига ўтган ҳудудда эдик. Кунчиқарда Туркистон тоғ тизмаси ястаниб ётибди. Туйғулар тўзиган арилардай... кўкрак қафасига сиғмаётир. Кўз ўнгимизда – Оҳанг ва Сўз макони.

Қарийб бир ярим аср илгари шу атрофда ўзбекнинг Фозил Йўлдош исмли бир ўғлони пайдо бўлади. Узоқ ўтмишдан бери борар манзилини ахтараётган кўҳна Оҳанг унинг дўмбираси орқали қалбларга йўл топади. Эзгуликни ҳимоя қилиш учун дунёга келиб, тўтланган Сўзлар қўшинидан “Алпомиш” каби дostonлар яралади.

Фозил Йўлдош яшаган манзилга бориб, катта сайл устидан чиқдик. Кекса олим эл шоири қирқдан ортиқ дoston айтгани ва уларнинг ёзиб олиниш жараёни ҳақида тўлқинланиб ҳикоя қила бошлади. Ўзбекнинг бир бахшиси шунча дoston айтган. Ҳар бири мукамал асар. Дунёнинг баъзи катта халқларида ҳам Фозил Йўлдошдан ёзиб олинган дostonларга ўхшашидан биттасини топиш маҳол. Ҳали Эргаш Жуманбулбул, Пўлкан шоир, Қодир бахшилар... турибди. Бу борада фақат ҳинд халқи биз билан баҳслаша олса керак. Қизиғи, мутахассислар фикрича, ёши уч-тўрт минг йилга бориб тақаладиган “Маҳабҳарат” дostonининг бир илдизи ҳам мана шу Оҳанг ва Сўз маконига келиб туташади. Унинг таркибига кирувчи “Нал дostonи”даги Налнинг шаҳрига қайтиши ва Алпомишнинг зиндондан чиқиб, Бойсун элига келиши воқеалари эгизак лавҳалардир.

Оҳанг ва Сўз маконида бўлиб қайтдик. У бир пайтлар қишлоқ кутубхонасидан олиб ўқиган дostonларим дунёга келган, менинг нигоҳимда ҳозир ҳам айнан эртақнинг ўзи бўлган юрт эди. Уни бошқача таърифлаш... ва гапимни давом эттиришни ҳозир уддалаб бўлмаётти.

Ниҳоят, “Алпомиш” бизнинг ёзувчиларимиз учун ҳам катта аҳамиятга эгадир... Бизнинг ёзувчиларимизга фольклорни билиш қанчалик зарур эканини “Алпомиш” кўрсатур. Ўзбек адабиётини юксалтириш, унинг тилини чин халқ тили қилиш, содда ва чуқур қилиш ва ниҳоят, умуман айтганда, ўзбек адабиётини чин маънода халқчил қилиш учун фольклорнинг аҳамияти буюк бўлур”.

Бахшини эслаганда асосан “Алпомиш” дostonи тилга олиниши унчалик адолатдан эмас. Биргина “Малика айёр” дostonи мутолааси Фозил шоир нақадар фозил шоир эканини, нақадар улкан хазинабон эканини кўрсатади. Бу асар ўз фантастикаси билан китобхонни ғоят ҳайратлантиради. Эзотерик қатламлари эпоснинг ниҳоятда қадимийлигини исботлаб турибди. Энг муҳими, инсон хаёлотининг чек-чегараси йўқлигига гувоҳ бўлиб, бу ҳудудсиз жилва онгингизда аксланишидан беҳад ҳузур туясиз.

Фозил Йўлдош ўғли 1955 йил май ойида ўз қишлоғида вафот этган. Мустақиллик йилларида бахшининг ижодий мероси янада қадр топди, ундан ёзиб олинган дostonлар қайта-қайта чоп қилинмоқда, чуқур илмий асосда тадқиқ этилмоқда. 1999 йили “Алпомиш” дostonи минг йиллигини нишонлашда Фозил Йўлдош ўғли варианты асос қилиб олинди. Яқинда нашр этила бошлаган “Ўзбек халқ ижоди ёдгорликлари” 100 жилдлигининг кўтлаб китобларини ҳам Фозил шоир куйлаган дostonлар музайян этиб турибди.

Фаррух ЖАББОРОВ,

катта илмий ходим-изланувчи

Қулфбузар

Рассом Азамат Сатторов ва Ганишерга бағишлайман!

Расмларни Аслимдин КАЛОНОВ чизган.

Новелла

Шаффоф матоҳ устига тушган доғдай шувалиб, тўзғоқ бир тарзда яйралиб кўринаётган яшил ранглар шафтоли дарахтининг япроқлари, қизғиш доғлар эса унинг меваси... Оддий шафтоли дарахти учун бунчалик катта харажат қилиш, унинг атрофини шиша деворлар билан ўраб, эшигига қулф уриб қўйиш оддий одамнинг иши эмас. Бу одам ё афанди, ёки файласуф. Қулфбузар миясининг чуқур қаватларини қанчалик ҳафсала билан титкиламасин, шу аснода Леонардо да Винчидан бўлак бирорта буюк ақл эгасининг номи ёдига келмади. Аслида унинг касбу кори олимлару кашфиётчиларнинг фан – техника соҳасидаги ихтиролари билан боғлиқ. Хусусан, файласуфлардан кўрққулик.

Ер юзида Леонардо да Винчи исмли бир инсон яшаган экан. У тажриба учун шафтоли дарахти танасини маргимуш билан эмлабди. Буни қарангки, заҳар дарахт меваларига таъсир кўрсатибди.

Нацумэ СОСЕКИ

Неъмат АРСЛОН

1941 йили туғилган. Самарқанд давлат университетини тамомлаган. “Аёл сувратига чизгилар”, “Олдинда яна тун бор” ҳикоялар тўпламлари ҳамда “Адам водийси”, “Мавҳумот” каби романлар муаллифи.

Инсон психикасини ўрганиш ва ўргатишда бу қавмга тенг келадигани йўқ. Масалан, ўғри-қулфбузар қандай шахс? У бирорбир бойваччанинг уйига ўғирликка тушиш учун не чоғли тайёргарлик кўради? Бу пайтда унинг руҳий ҳолатидан нималар кечади? Аслини олганда, қулфларнинг тобора ва кун сайин такомиллашиб бориши ва янгидан янги минглаб синоатга эга бўлган қулфлар яратилаётганлиги ҳам инсон онгининг ва қўлининг маҳсули. Ихтирочи янги қулф яратиш устида ўйларкан, албатта қулфбузарни назарда тутуди, уни кўз ўнгидан қочирмасликка ҳаракат қилади. Қулф ичига мураккаб механизмларни жойлаш жараёнида “Қани, мана бунисини ҳам очиб кўр-чи”, деб ўз ихтиросининг синоатларидан мамнун жилмаяди. “Бечора қулфбузар”, деб ҳатто заҳарханда қилиб кўяди. Шунинг учун ҳам мен бу типдаги кишиларнинг ҳаётини ва ихтироларини синчиклаб ўрганаман. Бу ҳаёт тақозоси. Қулфлар эса...

Қулфбузар ана шундай ҳаёллар билан шиша деворга, бир туп шафтоли дарахтини қўриқлаб турган қимматбаҳо ва кўринишидан ички қурилмаси ўта мураккаб қулфга синчиклаб қаради. Қизғиш ялтироқ ва афтидан жуда мустаҳкам металлдан ясалган қулф ҳам ўз кушандасини менсимагандай, гўёки энг сўнгги модада кийиниб кўчага чиққан аёлдай таманно қилиб турарди. Шиша девор қай даражада қалин бўлмасин, уни синдириб хонага кириш ҳеч гап эмас. Аммо ҳақиқий қулфбузар бундай қилмайди. Қулф қанчалик мураккаб қурилмага эга бўлса, қулфбузар учун шунча қизик. Ўз ғанимининг устидан ғалаба қозонишга бўлган иштиёқ шунчалик сарбаланд. Аслида қулфлар Тиркаш учун ғаним ҳам эмас, балки... Биласизми, инсонлар ўртасида тушуниш бироз мураккаб бўлган ғалати бир руҳий ҳолат бор: эркак зотига қиё ҳам боқмайдиган ва ўзининг беқиёс жозибасига ортиқ даражада ишонган аёлни қўлга олиш учун баъзи бир кишилар бор илму амалларини ишга соладилар ва агар унинг муҳаббатига сазовор бўлсалар, ўзларини дунёдаги бор эркак зотининг кулангири деб биладилар. Ҳеч ким эгар уролмаган асов отни жиловлаган чавандозда ҳам шунга ўхшаш ҳолатни кузатиш мумкин. Тиркашни тушуниш учун қилинган бундай муқояса балки ножоиздир, фақат қарийб болалик пайтларидан бошлаб бутун умр қулфларга қизиқиб, уларни бўйсиндириш, инсон қўли ва ақлининг нималарга қодирлигини намоиш этиш унга беқиёс завқ бағишлаб келган ва ҳаётининг мазмунига айланиб қолган.

Қулфбузар ғанимига “сабр қилиб тур” дегандай бир қараб, кўз қисиб қўйди-да, ҳаёлидан ўтган фикрлар таъсирида шиша девордан узоқлашди. Унинг хатти-ҳаракатидан мутлақо шошилмаётганини англаш қийин эмас. Дарҳақиқат, у шиша уйчадан узоқлашиб, ҳовлини бамайлихотир кезиб чиқди. Ва кўп йиллик тажрибасида сира дуч келмаган ҳолатни кўрди. Бир туп шафтоли қулфлаб қўйилгани ҳолда, уй эшиги ва ундаги барча хоналар очиқ!

Айниқса, деворлари турли кўринишдаги расмлар билан тўла кенг зални ва бошқа катта-кичик хоналарни бирма-бир кезиб юраркан (унинг бамайлихотир кезиб юрганига сабаб шуки, уй эгасини бир неча кун давомида кузатиб, кечки говгум паллага қадар қирлар орасида ўтириб расм чизишини ва уйига кеч қайтишини билиб олган эди), расмоннинг уйида сувратлар, бўёқлару беҳисоб чизгилардан бўлак ҳеч вақо йўқлигини англади. Сувратлар эса дунёнинг ярим мулкига бергулик. Ажабо! Шунча қимматбаҳо санъат асарлари жойлашган хоналар очиг-у, бир туп шафтоли... Ногоҳ унинг назари жилмайиб турган аёл сувратига тушди. Бу Леонардо да Винчининг Жакондаси. Ҳа, Мона Лиза деганлари шу аёл. Унинг табассуми тўғрисида уч мингдан ортиқ асар ёзилган. Аммо ҳали бирор бир тадқиқотчи бу табассум билан Мона Лиза нима демоқчилигини исботлаб беролган эмас. Мен эса биламан, ҳаёлидан ўтказди Тиркаш – сочи тўкила бошлаган ярғоқ бошини силаб – Мона Лиза: “Аёл қалби – энг сирли қулф”, деб турибди. Тиркашнинг ҳаёлида ўзга шахарнинг узоқ бир гўшасида қолиб кетган аёл сиймоси жилваланди. Муҳаббат, рашк ва нафрат, айрилиқ... Қулфлар аёлнинг душманига ва балки кундошига айланган онлар... Тиркашни севимли касбидан ажратишга, уни қулфлар сеҳридан жудо қилишга уриниб яшаган аёл энди йўқ. Оила кўрғонининг бузилишига сабаб бўлган низо бундан етти ой муқаддам рўй берди. Тиркаш энг янги русумдаги қулфни сотиб олиб уйига қайтаркан, Сурбинани кўрди. Аёл уни кутиб деразадан қараб турарди. Аммо Тиркаш уйга эмас, ҳовли адоғидаги омборхонага йўл олди. Тезроқ қулфни очиш, ички механизмларини кўздан кечириш, схемасини чизиш ва уни қайта териб, очқич қуроллар ёрдамида, калит ишлатмасдан очиш иштиёқида ёнарди. Бир юз саксон минг тилсимга эга бўлган ва “Скринкира” деб номланган инглиз қулфи, ҳақиқатан ҳам, ечилмаган жумбоқ. Тиркаш уч кеча кундуз беркиниб олган гўшасидан чиқмай, қулф билан бирга бўлди.

Тунлар кўз юммай уни силаб сийпалади. Бағрига босиб ётди. Уни ўзидаги бор ҳиссиёт билан авради ва эркалади. Скринкира эса рўйхушлик беришни истамас, шу жиҳати билан Сурбинага ўхшарди. Бу типдаги қулф калитнинг ички механизмларига томон кириб боришига дастлаб енгилгина қаршилиқ кўрсатади, ниманидир хоҳламаётгандай, нимадир унга озор бераётгандай ва яна нимадир уни ҳақорат қилаётгандай... Кейин эса нақ қалби остида ҳаракатлана бошлаган “келгинди”ни осонликча қўйворишни истамайди. Пировард натижада “шилқ” этган овоз эшитилади ва қулф бўшашиб кетади...

Тиркаш Скринкирани хона бурчагида уюлиб ётган қулфлар тўдаси томон отиб юборди. Чунки унинг сири очилган ва энди қулфбузарни аввалгидек жозиб куч билан ўзига тортмасди. Мудроқ ичида девордаги сувратларга қаради. Файласуфлар, ёзувчилар... Рассомлар: Ван Гог, П.Сезанн, рангнинг тиниқлиги ва оҳангдорлиги учун кураш. Постимпрессионизм. Шу қаторда Рўзи Чориевнинг автопортрети. Тиркаш рас-сомчиликка қизиқиб, санъат коллежида ва кейинчалик институтда ўқиб юрган кезлари бу рассом билан яқиндан танишган, ўқишдан ҳайдалганидан кейин ҳам рассомнинг устахонасида маълум бир муддат истиқомат қилиб турган эди. “Инсон токи мақсадига эришгунга қадар ўлиб-тирилиб, бутун кучини, тажрибасини, макру ҳийласини ҳам ишга солиб ҳаракат қилади-ю, муроди ҳосил бўлгандан сўнг ўша нарсани бузуқ қулфдек отиб юборади? Бу ҳолатни қандай изоҳлаган бўлардилар сувратлардаги улуғлар?..” Тиркашнинг мулоҳазаси шу жойга келганда эшик қарсиллаб очилиб, остонада Сурбина пайдо бўлди. Бу севишганларнинг сўнгги мулоқоти эди...

Мана, энди ўзга бир хонадондаги сувратларни томоша қиларкан, бир неча сонияга чўзилган руҳий мулоқот бирдан барҳам топди. Қандайдир мубҳам бир куч уни ортига ўгрилиб қарашга ундади. Не кўз билан кўрсинки, оиласини бузган ва сўнгги қаттол жангга сабаб бўлган Скринкира девор сиртидан унга “қараб турарди”. Қулф ёрқин бўёқларда шу даражада мукамал чизилган эдики, Тиркаш беихтиёр чўнтагини ковлаштириб синхрон очқични пайпаслаб қўйди ва бу ерга не мақсадда келганини эслаб қолиб, эшик томон юрди. Шиша уй эшигини Скринкиранинг ўзи ҳамон ўша алпозда қўриқлаб турибди. Лабларида қотиб қолган истехзо билан қулфга яқинлашди

Тиркаш. Рақибининг бор илму амалини яхши биладиган полвонлар юзида бўлади одатда бундай табассум. Қулфбузарнинг сезгир бармоқлари қулф сиртини сермаб ўтди. Очқич ишга тушди. Скринкира узоқ қаршилиқ кўрсатмай таслим бўлди. Эшик очилди. Хона ичида бир тўп шафтоли дарахтидан бошқа ҳеч нарса йўқ. Лаҳза ичида вазиятни баҳолади Тиркаш. “Бу бир ниқоб” хаёлидан ўтказди у. Оддий бир дарахт ҳимояси учун бунчалик эътибор, эҳтиёткорлик ва харажат қилиш ақлга сиғмайди. Демак, уй эгасининг хазинаси шу ерда. Аммо тажрибали ўғриларга хос ҳиссиёт билан англадики, бир гилам катталигидаги чоғроқ майдончада хазина ҳам, дафина ҳам йўқ. Деворлар эса шаффоф шишадан. Ақлли одам хазинани тупроқ тагига кўммаслиги ҳам аён. Демак, дарахтнинг ўзида бир гап бор. Ям-яшил узунчоқ барглар, қизариб пиша бошлаган мевалар, ғадир-будир тана, шохлар ва новдалар... Танаси у қадар йўғон ҳам эмас. Бор-йўғи ўн беш йил атрофида умр кўрадиган бу дарахт – танасининг ўлчамига ва шох-шаббаларининг ҳали қорақўтир пўстлоқ билан қопланиб улгурмаганига қараганда – нари борса, етти-саккиз баҳорни кўрган. Унинг ҳақиқий аёллик даври ҳали олдинда. (Тиркаш шафтоли дарахтини ҳамиша аёлга қиёсларди). Бир умр боғбонлик касбига содиқ қолган отасидан ягона мерос эди бу гап. Қулфлар сирига қизиқмаганимда албатта отамнинг касбини эгаллаган бўлардим, дея хаёлидан ўтказди қулфбузар. Ва дарахт танасини силаб қўйди. Бармоқлари тананинг орқа тарафидаги қандайдир силлиқ ва юмшоқ туганакни пайпаслаб ўтди. Арпа бошоғидек қалин ва кўнғиртоб қошлари чимрилди унинг. Узун, ингичка ва сезгир бармоқлар яна ортига томон ҳаракатланиб, ўша туганак устида тўхтади. Тиркаш дарахт танасини айланиб ўтиб, пўстлоққа маҳкам ёпишган қаҳрабо рангдаги елимшакни кўрди. Бу касаллик ва исён аломати. Нимадандир азобланса, ўзини қийнаётган кучга бўлган ғазабини елимшак воситасида англатади дарахт. Дарахтни азоблаган нарса парманинг изи. Елимшакни кўпориб олди ва унинг остида оддий қаламнинг учи сиғадиган қавакни кўрди. Парма қолдирган жароҳат ҳали битиб улгурмаган. Ёки уй соҳиби танадаги тешикни бегона кўзлардан беркитиш учун елимшак билан ниқоблаб қўйдимикин?

*“Булбулнинг кўзидай бир дона гавҳар –
Пода-пода ҳўкизлар галасига тенг”.*

Дабдурустандан ёдига келган бу мисра-лар Қулфбузарнинг хаёлини банд этган янги бир фикр ифодаси эди. Шафтоли танасидаги кавакда гавҳар яшириб қўйилган бўлса-чи?! Хазинани яширин сақлаш учун бундан-да антиқа ва бундан-да маккорона усул бўлиши мумкинми? Бутун дунё ўғрилари биргалашиб қирқ кеча-кундуз ўйласалар ҳам, уларнинг хаёлига келмайдиган иш. Ўз фикри ўзига бачкана ва асоссиз кўринди, рассомда гавҳар не қилсин! Шундай бўлса-да, қўйнидан қизил дастали синхрон очқични олиб, кавакка суқиб кўрди. Очқич қандайдир майин, кукунсимон бир нарсани кесиб ўтганини илғади. Бундай паллада очқич бармоқларнинг гўёки давомига айланар ва энг мураккаб электрон ўлчов ускуналар ҳам илғай олмайдиган тебранишларни соҳибининг бармоқларига олиб узатарди. Дарахт танасидан юқорига томон шиддат билан кўтарилаётган шарбат оқимини, ернинг нафасини илғади асбоб ва бу оқимга яна қандайдир мубҳам зарралар ҳам аралашиб бораётганини бармоқларга етказди. “Кавакда гавҳар йўқ, қандайдир кукун бор”, деди очқич ўз тилида. Аммо бу ҳолат қулфбузарни ташвишлантормади. Энг муҳими бу эмас. Етти ой муқаддам ўтказган тажрибасини бугун амалда синаб кўрди. “Скринкира” унга ўзини бағишлади! Ана шу муҳим!

“Шафтолихўрлик қилишдан бошқа ишим қолмади” – хаёлидан ўтказди Тиркаш, қўлларини енгсиз жужунчасининг барига артаркан. Эндигина ранг ола бошлаган мевалар ҳали етилиб пишмаганлигини билса-да, кучли чанқоқ таъсирида дарахт танасидан ушлаб қаттиқ силкилади. Тап-туп этиб уч дона шафтоли тушди. Улардан бирини олиб жужунчасининг майда тўр тутилган кўкрагига артиб суртди ва сабр-сизлик билан карсиллатиб тишлади-ю, бу ерга нима мақсадда келганини тамоман унутди. Шафтоли меваси ҳали думбилроқ бўлса-да, ширин ва хушбўй! Сўнгра қизғиш, ғадир-будир уч дона данакни кафтига олиб, бутун бошли дарахтни, унинг япроқларию меваларини, ранги ва таъмини ва ҳаттоки томирларини ҳам ўзида мужассам этган бу мўъжизага, ҳеч қандай калит билан очиб бўлмайдиган бу “қулф”га бир муддат тикилиб ўтирди, чуқур хўрсинди ва қандайдир ширин хаёл таъсирида бош тебратиб қўйди. Кейин данакларни чўнтагига солиб ўрнидан турмоқчи бўлди. Туролмади, чўккалаб қолди. Ичида кучли оғриқ кўзғалиб дунё кўзига бир тутам бўлиб кўринди. Йиқилмаслик учун дарахт танасини маҳкам қучоқлади ва нажот кутгандай осмонга қаради. Дарахт осмон тоқида чирғирак уриб айланар, япроқлар шовуллар, шафтолилар дона-дона бўлиб, мовий бўшлиқни қизғиш ранглар билан бўярди...

Қосимжон СОДИҚОВ,
филология фанлари
доктори, профессор.

1954 йили туғилган.

Тошкент давлат университети (ҳозирги ЎЗМУ)ни тамомлаган. “Қутадғу билигнинг тил хусусиятлари”, “Аждодларимиз битиги”, “Ўзбек адабий тили тарихидан”, “Қадимги туркий ёзувлар”, “Туркий тил тарихи”, “Муҳокамат уллуғатайн”ни ўқиб ўрганиш”, “Ёзув тарихи ва китобат санъати” каби ўттизга яқин китоблари нашр этилган.

Шарқ цивилизацияси тарихи, жамиятнинг маънавий-маърифий такомилда ўтмишда яшаб ижод этган шоирлар, адабиёт аҳлининг хизмати катта бўлган. Туркий, хусусан, ўзбек ёзма адабиётининг юзага келиши ва ривожда Иккинчи турк хоқонлиги даврида яшаб ижод этган адиб ва тарихнавислар Тўнюқуқ ҳамда Йўллуғ тигиннинг ўрни беқиёс. Ушбу ижодкорларни туркий ёзма адабиётининг, туркий тарихнависликнинг асосчилари деса бўлади.

Билга Тўнюқуқ – Иккинчи турк хоқонлигининг барпо этилуви ва салтанатнинг мустақамланишига муносиб улушини қўшган давлат арбоби, шу билан бирга, улуғ файласуф, тарихчи ва ўз даври адабиётининг йирик намояндalarидан бири, таниқли адиб эди. У уч хоқон – Қутлуғ (=Элтариш~Элтарис; ҳукмронлик даври 682–692 йиллар), Бўғу (=Қапған~Қапаған; ҳукмронлик даври 692–716 йиллар) ҳамда Билга хоқон (ҳукмронлик даври 716–734 йиллар)нинг маслаҳатчиси ва қўмондони ўтган. “Ўшанда кенгашчи ҳам менинг ўзим эдим, урушувчиси ҳам мен эдим”, дея хотирлайди бу тўғрида муаллиф ўз асариди. Айниқса, Қутлуғ ва Билга хоқон тахтда эканликлари чоғида унинг обрўси ва мавқеи баланд бўлган. Тўнюқуқ Билга хоқоннинг қайнотаси ҳам эди. Ёзувчи ва тарихчи Йўллуғ тигин Тўнюқуққа неварани бўлади.

Тўнюқуқ туркий ёзма адабиётнинг энг кекса намояндаси, ундан илгари яшаб ижод этган туркий ижодкор маълум эмас.

Унинг оти туркий битигларда <н> ёки қўшалок <нй> ҳарфлари билан икки хил ёзилган: ТўНуҚуҚ ҳамда ТўНЙуҚуҚ. Ҳарқалай, биринчи <н> ҳарфи билан ёзилгани ҳам [нй] деб талаффуз этилган бўлиши керак.

Тўнюқуқ айрим хитой манбаларида Танг сулоласи даврида ўтган атоқли давлат арбоблари, улуғ донишманд ва саркардалар билан тенг қўйилади. Унинг отига билга сифатининг қўшиб айтилгани бежиз эмас. Билга сўзининг маъноси қадимги туркий тилда “доно, донишманд”: Билга Тўнюқуқ – “донишманд Тўнюқуқ” дегани. У йирик донишманд, хоқонлар кенгашичи, улуғ файласуф бўлгани учун ана шу унвонни олган.

Тўнюқуқ юрт тинчлиги, мамлакат куч-қудратини ошириш йўлида кўп яхши ишларнинг бошида турди, мамлакат озодлиги, хоқонликнинг тикланиши ва эл юрт чегараларининг кенгайишига муносиб улушини қўшди.

Тарихнавис ва адиб Тўнюқуқнинг бир асари етиб келган. Асар фанда муаллифнинг оти билан юритилади. Тўнюқуқнинг ҳаёти ва қилган ишлари ўша асарда яхши берилган. Тўнюқуқ ҳақида ўтмиш манбаларида ҳам маълумотлар бор. Уни адиб ва тарихчи Йўллуғ

тигин ҳам Билга хоқон хотирасига ўрнатилган битигида эслаб ўтади. Кули-чўр битигида Тўнюқуқнинг оти икки бор қайд этилган. Яна ўша замоннинг хитойча манбаларида ҳам Тўнюқуқ ҳақида маълумотлар учрайди. Мазкур манбаларда унинг оти Юан-шжен бўлиб, у Тўнюқуқ исмининг хитойча таржима-сидир.

Тўнюқуқнинг туғилган ва ўлган йили маълум эмас. Лиу Мау-тсан хитой манбаларини таҳлил этар экан, Тўнюқуқ 716 йили етмиш ёшларда эди, деган фикрни билдиради. Г. Клоусон, Л. Базин унинг ана шу фикрига таяниб, Тўнюқуқ 646–647 йилларда туғилган, деган хулосага келган.

Тўнюқуқ Табғачда туғилиб тарбия топган. Унинг ота-онаси ўша ерга бориб яшаб қолган турк зодагонларидан бўлиши керак; ёш Тўнюқуқнинг билим олишга шароити етарли бўлган.

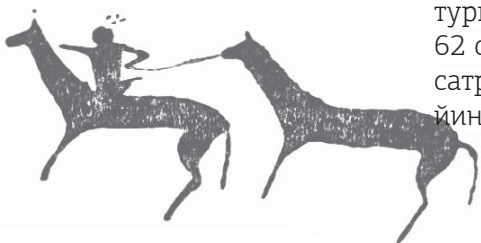
Болалиги тўғрисида муаллиф ўз асарида шундай ёзади: Билга Тўнюқуқ-бен. Ўзум Табғач элинга қилинтим. Турк бўдун Табғачқа кўрур эрти (Мен Билга Тўнюқуқман. Ўзим Табғач юртида туғилдим. Турк халқи Табғачга қарам эди). Табғачнинг иш йўриғига кўра, турк ўғлонлари бу ерда тарбияланиб, ўз юртига раҳбарлик ишларига жўнатилад эди. Ёш Тўнюқуққа ҳам шундай йўл тутилди. Лекин у оталар юртига келиб, Табғачга хизмат қилиш ўрнига миллий озодлик ҳаракатларига қўшилиб кетди.

Тўнюқуқ битиги ёнма-ён тикланган иккита тошга кўк турк ёзувида ёзилган. Ёднома 62 сатрли бўлиб, унинг 35 сатри биринчи тошга, кейинги 27 сатри эса иккинчи

тошга тепадан қуйига қараб битилган. Ёдгорлик ҳозир ҳам ўзининг тикланган жойида. Теварагида кўҳна мақбара вайроналари, усти нураган ҳайкал ва балбаллар, турли безаклар ишланган йирик-йирик тош парчалари, устунларнинг тагликлари ётибди. Вайронанинг бир ёғида, кунчиқарга бироз юрилса, яқин икки юз қадам чамаси қаторасига ердан чиқиб қолган турли кўринишдаги тошларга, балбал ва устунларга кўзингиз тушади. Мақбарага кириш йўлаги шу ёқдан бўлган кўринади. 1957 йили мазкур комплексдан тўрт қаторли матн парчаси ҳам топилган. Тўнюқуқ ёдгорлик комплекси ўз замонида улуғ зиёратгоҳлардан эди. Ҳозир эса унинг харобалари қолган, холос.

Тўнюқуқ ёдгорлик комплекси хоқонлик замонидан қолган бошқа ёдгорликлардан анча четда. Кул тигин ва Билга хоқон қабртошлари тикланган жой билан бу ернинг ораси 360 чақирим. Саркарда қариган чоғда давлат ишларидан четроқ, тинч бир манзилни танлаган бўлса ажабмас.

Ёднома матнини муаллифнинг ўзи кўзи тириклигида битиб, тошга ёздириб қўйган. Бу ҳақда матннинг 58-қаторида: Турк Билга қаған элинга бититдим бен Билга Тўнюқуқ (Қудратли Билга хоқон элида ёздирдим, мен – Билга Тўнюқуқ) деган сўзларни ўқиймиз. Матн унинг ўз тилидан ҳикоя қилинади. Бироқ битигнинг ёзилган санаси-да аниқ эмас. Баъзи билим кишилари ёдгорлик 712–716 йиллар орасида, баъзилар 720, бошқа бирлари 725–726 йилларда битилган, дея тахмин қиладилар. Ҳатто ушбу битиг Кул тигин битигига жавоб тариқасида битилган, деган қарашлар ҳам бор. Таниқли олим У. Серткая асарда акс этган тарихий воқеаларни таҳлил этиб ҳамда матнни Кул тигин, Билга хоқон битиглари билан текстологик жиҳатдан ўзаро чоғиштириб, битиг бирмунча кеч – Билга хоқон тахтда эканлиги чоғида (Турк Билга қаған элинга бититдим жумласини кўзда тутган ҳолда), 732–734 йиллар орасида ёзилган деган хулосага келди. Унинг

фикрича, Тўнюқуқ бу кезлар 85 ёшларда эди.

Битигда Тўнюқуқ ўзининг ўсиб улғайишидан бошлаб, Элтариш бошлиқ улус озодлиги ҳаракатларига қўшилиб, мамлакатни босқинчилар зулмидан қутқариши, ўз қахрамонликлари, мамлакат чегараларини кенгайтириш, юрт эрки, улус тинчлиги ва фаровонлиги йўлида олиб борган курашларини, эзгу ишларини ҳикоя қилади. Унда хоқонлик тарихи яхши ёритилган. Муҳими шундаки, тарих баёни оддий эмас: муаллиф кўрган-кечирганларини, ўзи қатнашган буюк ишларни таъриф этмаклик учун туркий тилнинг бой имкониятларидан, халқ мақоллари, турли бадий воситалардан унумли фойдаланган. Услуб юксак балоғат даражасида, ўта чиройли. Бу белгилари матннинг бадийлигини таъминлайди. Бундай услубнинг танланишига сабаб асарни ўқишли қилиш, унинг бадий-эстетик таъсирини ошириш эди. Шунинг учун битигни тарихий-бадий асар сифатида ўрганиш ўринлидир.

Битигда Тўнюқуқ кўркмас баҳодир, улуг йўлбошчи сифатида гавдаланади. Бунга Ярис даштида кечган жанглари таърифида очиқ кузатамиз. Ёв сирини билиб келган кузатувчининг “Ярис даштида ўн туман [юз минг] қўшин терилди” деган хабарини эшитиб, беклар ёппасига ортга қайтишни хаёл қилдилар. Лекин Тўнюқуқ: “Алтун йишни ошиб келдик, Эртиш ўгузни кечиб келдик. Келгани алп деганлар. (Ёв бизни) туймади. Тангри Умай, муқаддас ер-сув босиб берган, шекилли, нега тезамиз (ёвни) кўп дея, нега кўрқамиз (ўзимизни) оз дея? Қани, босайлик, жангга кирай-

лик”, дея уларни тўхтатиб қолди, қўшиннинг руҳини кўтарди. Тўнюқуқ айтганидай бўлди, жангда ёв енгилди. Иккинчи кун келди, ўтдай қизиб келди. Ёвнинг икки қаноти яримча ортиқ эди. Шундай эса-да, ёв мағлуб бўлди. Ўша хабарни эшитиб, ўн ўқбеклари, халқи ёппасига бош эгиб келди.

Битиг охирлаган сайин ёзувчининг кўзлаган мақсади очиқ-ойдин кўзга ташлана боради; хоқонлик тарихидаги ютуқларнинг бошида хоқон билан бир сафда Тўнюқуқ ҳам турганига алоҳида урғу берилади. Битигда айтилувича, Элтариш хоқон алломаси билан бўлгани учун, баҳодир билан бўлгани учун қўшни элларга чериг тортиб, мамлакатни кенгайтирди, зафар қозонди. “Элтариш хоқонга, турк Бўгу хоқонга, турк Билга хоқонга тун ухламайин, кундуз ўтирмайин, қизил қонимни тугатиб, қора терим югуртиб, меҳнатимни, кучимни бердим” (қизил қаним тукати, қара терим югурти, исиг-кучиг бертим), дея урғулайди муаллиф.

Асар қахрамонининг алпларча кураши “Босадиган ёвни поймол қилғучи эдим”, дея таърифланади. Бошқа бир ўринда у

Кул тигин битиги

юрт жонкуяри эканлигини таъкидлаб: “Бу турк халқига яроқли ёвни йўлатмадим, (унинг) яловли отини югуртирмадим”, дейди. “Қай ердаги хоқонли халқнинг менинг сингари алпи бор эрса, унинг не қайғуси бўларди”, дея якунланади эпосларга хос баён.

Алоҳида таъкидланувича, Элтариш хоқон ва Тўнюқуқ елкама-елка туриб зафар қучмаганларида улус озодликка эришмаган, салтанат тикланмаган бўларди. “Элтариш хоқон зафар қозонмаганида, унинг билан менинг ўзим зафар қозонмаганимда, юрт ҳам, халқ ҳам йўқ бўлар эди. (Хоқон) зафар қозонгани учун, менинг хушёрлигим, зафар қозонганим учун, эл ҳам эл бўлди, халқ ҳам халқ бўлди”, дейилади битигда.

Бу сўзлар қайта-қайта таъкидланади: “Элтариш хоқон зафар қозонмаганида, йўқ бўлганида, мен ўзим билга Тўнюқуқ зафар қозонмаганимда, мен бўлмаганимда, Қапаган хоқон турк сир халқи ерида бўй ҳам, халқ ҳам, киши ҳам эга бўлмас эди”.

Ушбу қайтариқларнинг ўзига яраша бадиий-эстетик вазифаси бор: ундан мурод ана шу тарихий ҳақиқатга ўқувчи эътиборини жиддийроқ қаратиш, асарнинг гоёвий таъсирини оширишдир.

* * *

Иккинчи турк хоқонлиги даврида (VIII юзйилликнинг биринчи ярми) яшаб ижод этган тарихнавис, кўк турк ёзма адабиётининг йирик намояндаларидан яна бири Йўллуғ тигиндир. Кўк турк обидаларини нашр эттирган олимлар транскрипцияда унинг отини Йўлиғ-Йўлуғ--Йўллуғ-Йулуғ шаклларида берадилар. Битигларда унинг оти икки хил ёзилган: ЙЎЛҒТИГН ва ЙЎЛҒТИГН. Кейинги қўшалок <лл> билан ёзилган шаклини кўзда тутиб, унинг отини Йўллуғ тигин шаклида ўқиган маъқул. Бу исм таркибидаги йўллуғ – “йўли ойдин; йўли ёруғ”, тигин эса “шаҳзода” англамидадир.

Тарихнавис ва адиб Йўллуғ тигиннинг икки битиги маълум: иккови Иккинчи турк хоқонлигининг асосчиси Элтаришнинг ўғиллари хоти-расига тикланган мангутошларда. Бири Элтаришнинг кичик ўғли, саркарда Кул тигин (=Кўл тигин), иккинчиси катта ўғли Билга хоқон битигидир. Мангутошлар Мўғулистоннинг Кошо Цайдам водийсида Кўкшин-Урхун дарёсининг яқинида, бири-биридан бир чақирим узоқликда, ўзининг ўрнатилган жойидан топилган. Ҳозирги чоғда Кул тигин битиги тикланган ўрнида, Билга хоқон битиги эса анча урингани учун бошқа бир ерга элтиб қўйилган.

Билга хоқон битигида Йўллуғ тигин хоқонни “отам хоқон”

(қангим қаған) дея тилга олган: Қангим қаған ит йил ўнунч ай алти ўтузқа уча барди (Отам хоқон ит йили ўнинчи ойнинг йигирма олтисида ўлди). Ёки бошқа бир ўринда Қангим турк Билга қаған ўлуртуқинта (Отам қудратли Билга хоқон (тахтда) ўтирганда) деган жумлани ҳам ўқиймиз. У. Серткая матндаги ана шу қайдларни кўзда тутиб, Йўллуғ тигин Билга хоқоннинг ўғли бўлган, деган мулоҳазани билдиради. Унинг фикрича, ёзувчининг отига қўшилаётган тигин сўзи ҳам шуни англатади.

Қизиғи шундаки, Кул тигин битигида Йўллуғ тигин ўзини Кул тигин атиси деб таъкидлайди: битигнинг сўнгги сатрларида Кул тигин атиси Йўллуғ тигин битидим, деб ёзган. Бу сўзни отаси Билга хоқонга ўрнатилган битигда ҳам қўллаган: қаған атиси Йўллуғ тигин. Музкур битиглардаги ати сўзини олимлар “невара” ёки “жиян” деб таржима қиладилар. Ҳолбуки, муаллиф матнда Билга хоқонни “отам хоқон” дея атагани назарда тутилса, у бирйўла ҳам Кул тигиннинг, ҳам Билга хоқоннинг жияни бўла олмайди. Шунинг учун ҳам

битиглардаги ати сўзи “жигар, қадрдон” деб тушунилгани маъқул. Ўзбекларда “яқин киши”ни, “қадрдон”ни жигар дейилади.

Битиглардаги ати сўзи ҳам ана шу маънода кечган: Кул тигиннинг жигари Йўллуғ тигин; (Билга) хоқоннинг жигари Йўллуғ тигин.

Саркарда Кул тигин 731 йилнинг 27 феврилида ўлган. Бу хусусда битигда: Кул тигин қўн йилқа йити йигирмика учди. Тўқузунч ай йити ўтузқа йўғ эртуртимиз (Кул тигин қўй йилида, ўн еттинчи куни ўлди. Тўққизинчи ой(нинг) йигирма еттисида азасини ўтказдик), деб ёзилган. Лекин битигтош ва мақбара комплекси кейинроқ – 732 йилнинг 21 августида тугалланган: Барқин бедизин битигташи[н] бичин йилқа йитинч ай йити ўтузқа қўп алқдимиз (Биносини, нақшини, битигтошини маймун йилида, еттинчи ойнинг йигирма еттисида бутунлай тугатдик), дейилган битигнинг якунида муаллиф тилидан.

Билга хоқон ўлимининг санаси – 734 йил ноябрининг 25 куни: (Билга) қаған ит йил ўнунч ай алти ўтузқа уча барди (Хоқон ит йили ўнинчи ойнинг йигирма олтисида ўлди). Битигтошининг тикланган вақти

Билга хоқон битиги

номаълум. Лекин Йўллуғ тигин уни 34 кун ўтириб тошга ёздирганини таъкидлайди: Бунча барқиг бедизиг узуг ... қаған атиси Йўллуғ тигин мен ай артуки тўрт кун ўлуруп битидим, бедизтим (Бундай иморатни, нақшни, санъат ёдгорлигини ... хоқон жигари Йўллуғ тигин, мен бир ою тўрт кун ўтириб ёздим, нақшладим). Яна матнда йўғ маросимининг ўтказилган санаси ҳам қайд этилган: Лағзин йил бишинч ай йити ўтузқа йўғ эртуртим (Тўнғиз йили, бешинчи ойнинг йигирма еттисида (=735 йил, 22 июнь) йўғ қилдирдим). Шунга кўра, битигтош 735 йили тиклангани ойдинлашади.

Йўллуғ тигин амакиси Кул тигинга атаб ёзилган битигни отаси Билга хоқоннинг топшириғи бўйича битган. Ҳарқалай, битиг матнини хоқоннинг ўзи айтиб турган бўлиши керак. Орадан икки йил ўтгач, Билга хоқон ҳам ўлди. Йўллуғ тигин энди отаси хоқоннинг хотирасига атаб битиг ёзишга киришди. У амакисига аталган аввалги битигдан хоқоннинг эл-улусга айтган сўзларини, мурожаатини олиб, кейинги битигга ҳам киритди. Шунинг учун ҳам иккала битигнинг катта бир бўлаги бир хил, улар хоқон тилидан берилади. Лекин кейинги битиг битилаётганда хоқоннинг сўзлари анча таҳрир қилинган.

Диққатга лойиқ ери шундаки, иккала ёдномда матннинг асосий қисми муаллиф Йўллуғ тилидан эмас, унинг отаси Билга хоқон тилидан ҳикоя қилинади. Боиси, битигларда турк хоқонининг ўз элига мурожаати, чақириғи битилган. Хоқон бутун турк улусини, келажак авлодни ўз сўзларига қулоқ тутмоққа ундайди: “Сўзимни тугал

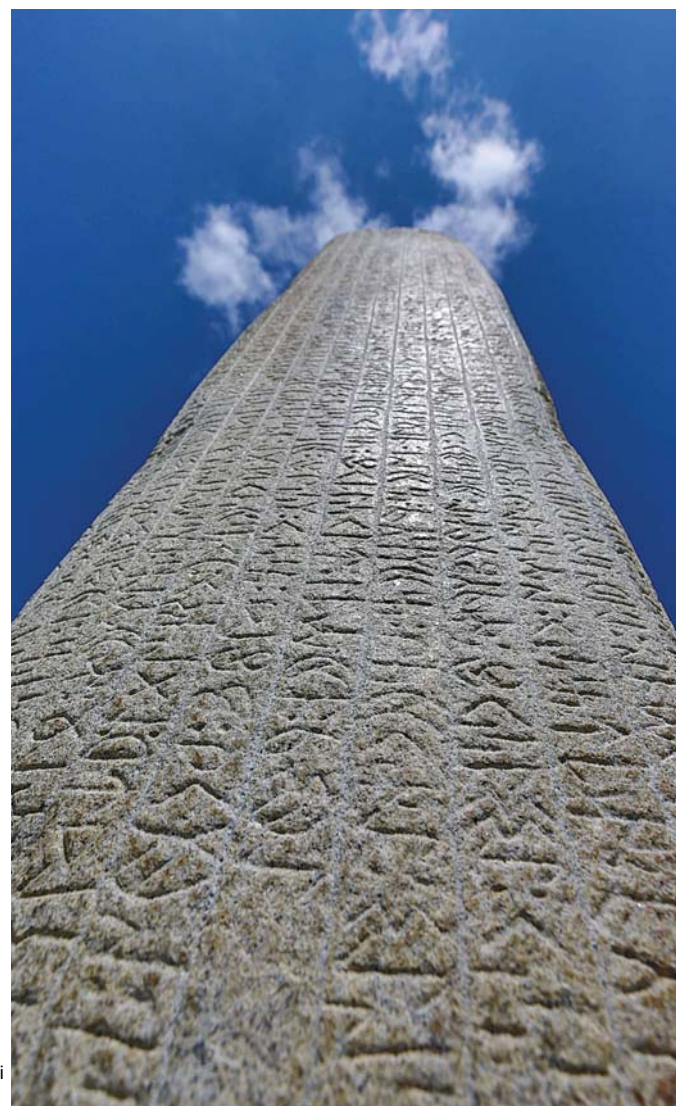
эшитгил, кейинимдаги ини, жияним, ўғилларим, иттифоқ, уруғим, халқим, ўнгдаги шадатит беклар, сўлдаги тархонлар, буйруқ беклар, ўттиз ... тўққиз ўғуз беклари, халқи, бу сўзларимни яхшилаб эшит, диққат билан тингла”. Матн бўйлаб бу чақириқ кучли тус олади.

Хоқон турк улусини бирлашишга, тинч-то-тувликка, оталар заҳмат ила қўлга киритган озодликни асраб, ўз элини сақлашга чақиради. Ўтмишни эслатиб, ундан сабоқ ўрганиш, ёв ҳийлаларидан ҳушёр бўлишга ундайди. Улуғ йўлбошчи элига қарата: “Бу хоқонингдан, бу бекларингдан, ерингдан, сувингдан айрилмасанг, турк халқи, ўзинг эзгулик кўражаксан, уйингга киражаксан, беташвиш бўлажаксан”, дея хитоб қилади. Битигларнинг бош ғояси ҳам ана шулар билан белгиланади. Билга хоқоннинг бутун туркий улусга мурожаати, ўз навбатида, ўша кезлар туркий қавмлар орасида умумий адабий тил амал қилганидан далолатдир.

Шу ўринда яна бир мулоҳазани айтиш ўринли: Урхун битиглари, хусусан, Кул тигин ва Билга хоқон ёдномаларининг тузилиши ўта мураккаб. Уларнинг

тузилиши ва услуби қадимги турк монументал матн тузиш анъанаси юксак даражада такомил топганидан белги бериб туради. Матннинг баён шаклига келсак, асосан насрда. Бироқ ора-орада шеърий ўринлар ҳам бор. Муҳим тарихий воқеаларнинг кульминацион нуқталари, қаҳрамонлар фаолиятининг таърифи, айрим тасвирлар шеърда. Шунингдек, матн орасида марсия ҳам бор. Бу жиҳатдан битигларнинг тузилиши халқ дostonларига ўхшаб кетади.

Кул тигин ва Билга хоқон ёдномалари хоқон ва улуғ саркардалар хотирасига ўрнатилган оддий битиглар эмас. У улуғ йўлбошчининг бутун туркий улусга, келажак ўғил-қизларга мурожаати, ўгитлари, сабоғи эди. Ушбу қабртошлар тикланган манзилни улус муқаддас билиб, у ерни зиёрат қилган, улуғ хоқон, миллий қаҳрамонларга ўз ҳурматини билдирган. Битигларни ўқиб, улардан сабоқ олган.

Саида ЗУННУОВА

1926 йил 15 февралда Андижон шаҳрида туғилган. Ўрта Осиё давлат университети (ҳозирги ЎзМУ)нинг филология факультетини тугатган (1947–1952). “Қизингиз ёзди” (1948), “Янги шеърлар” (1950), “Туллар водийси” (1954), “Қизларжон” (1962), “Бир йил ўйлари” (1967), “Нилуфар” (1972) каби шеъррий тўпламлари нашр этилган. Насрий асарлар ҳам ёзган (“Тулбаҳор”, 1956; “Тулхан”, 1958; “Олов”, 1962; “Бўйларингдан ўргилай”, 1972 ва бошқа). “Она” (1966) ва “Кўзлар” (1968) номли пьесалари ҳам бор. 1977 йил 20 мартда Тошкент шаҳрида вафот этган.

Сени эслаб...

Хаёлнинг узун тун бедор
Сени эслаб ойга тер тулдичи.
Тўё" шу гоқ кўршиди дийдор,
Тўё" сени кўрдангай бўлдичи.

≈ ≈

Кўзларингнинг шитиб"қидо
Монг юлдузин беаёр кўтдичи,
Сўзларингнинг интизорига
Бўлбулларга кўлоғчи тўтдичи.

≈ ≈

Сўнг оқариб монг отганида
Соғ кўнглинги эслашди менга.
Тўё" шу тун кун ботганида
Ўзгашланган экан-ни сенга.

≈ ≈

Гунки шу тун гиройи узга
Мадртун эйди тини кижояй.
Фақат секи кўрсатиб кўзга,
Фақат сендан кўлди хижояй.

1946 йил.

Саида Зуннуова шеърларида инсон руҳий ҳаётининг нозик қирралари ва тебранишлари, туйғу ва кечинмаларнинг мураккаб ҳаракати, дарду ҳасрат ва орзу-армонларнинг камалак рангларини маҳорат билан ифода-лай олувчи шоира.

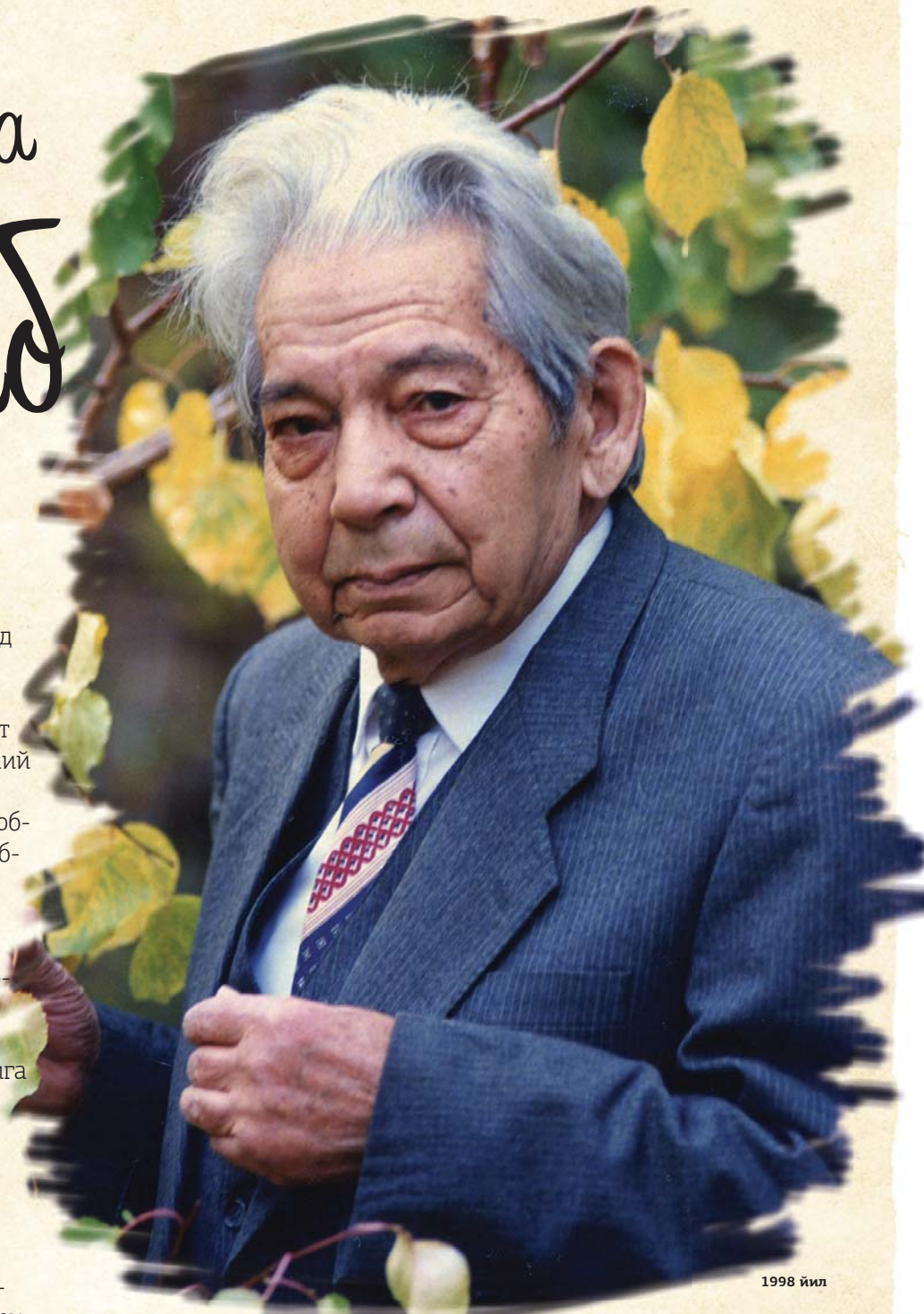
Наим КАРИМОВ,
профессор

Синовларда тобланган адиб

XX аср ўзбек адабиёти равнақиға сезиларли хисса қўшган адиблардан бири, шубҳасиз, Саид Аҳмаддир. Унинг асарларида ўзбек халқининг иккинчи жаҳон уруши йилларидаги ҳаёти, фронт ортидагиларнинг матонати бадий ифодасини топди. Адибнинг юморға йўғрилган асарлари китобхонлар меҳрини қозонди. У китобхоннинг завқини келтирадиган киноялар билан ёзган асарлари замирида аччиқ ҳақиқатларни айтди. Айниқса, “Келинлар кўзғолони” комедияси адибға ҳадсиз шуҳрат келтирибгина қолмай, миллий театримиз тарихида ўзига хос ўзгариш ясади.

Саид Аҳмад истиқлол йилларида баракали ижод қилди. Нуроний ёшда кўрган-кечирганлари, бошидан ўтказган оғир кунлар ҳақида ажойиб ҳикоялар ёзди. Ўқувчиларға зўр ҳикоялардай таассурот қолдирган асарлари, асли ёзувчининг тақдиридаги энг таҳқирли кунлар бўлиб, адабиётимиз мулкиға айланди.

Юртбошимиз фармонига биноан ёзувчи Саид Аҳмад “Буюк хизматлари учун” ордени (1997 й.) ва “Ўзбекистон Қаҳрамони” унвони (1999 й.) билан тақдирланган.

1998 йил

Яши ёзувчиларимиздан Саид Аҳмаднинг “Урқ” китоби бошқа антагина романлар орасида яқинраб турибди. Бу китобни китобхон бошидан-оёқ шавқ билан, ҳар қаерда туртинмасдан, диққати сусаймасдан, шитаҳаси бўғилмасдан ўқиб чиқади.

Абдулла Қаҳҳор

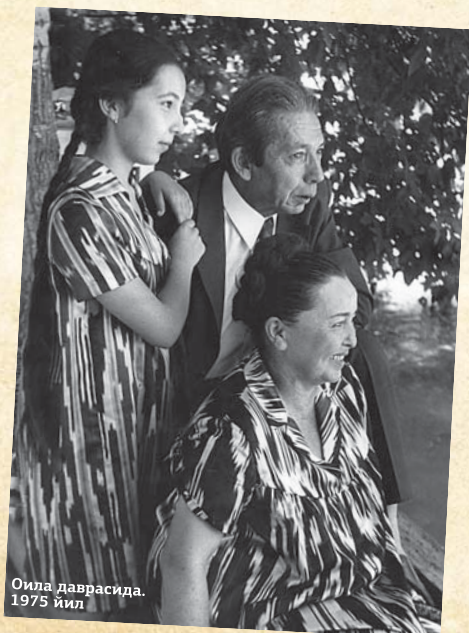
Талабалик даври. 1948 йил

Одатда, севишганларга қараб, улар бир-бирини севади, дейиш ортиқта. Бу уларнинг юрши-турши, ранги-рўйида акс этади! Саид Аҳмад ака ва Саида опага ҳаётда кам учрайдиган муҳаббат дунёдан эди... Мен аввалдан ҳикояни "Саид ва Саида" деб атаб, ишқ дostonлари руҳида ёзмоқчи эдим-ку, ўзим ҳам ишодкор эканлигимдан, менга ака, опа сўзларини ишлатмаслик одобсизлик бўлиб кўринди. Бунинг устига, воқеанинг равиши бироз бошқача эди... Қандай бўлмасин, улар хонадонини муҳаббат ва садоқат тутиб турар эди!

Омон Муҳтор

Саид Аҳмад характерининг кишини ўзига мафтун қиладиган энг улкан фазилати бу – кўли. Саид Аҳмад бўлган даврада ҳамшира қаҳқаҳа, ҳамшира аския.

Одил Ёқубов

Оила даврасида. 1975 йил

Устоз Фафур Ғулом суҳбатида тенгдошлари билан. 1950 йил

Шукрулло, Юсуфжон Ҳамдам, Мирмуҳсин ва бошқа дустлари билан. 1949 йил

...Атоқли адиб Саид Аҳмад... эркин фикрлашга, эркин ишод қилишга кўниккан, табиатан озод инсон эди. Адабиётдаги турли қолишлар, "изм" ларга тоқат қила олмас, балки уларни тушунишни ҳам, улар ҳақида гапиришни ҳам хоҳламас эди.

Абдулла Орипов

Рафиқаси Саида Вунҷунова ва кизи Нодира билан. 1969 йил

1980 йил.

Саид Аҳмад жуда жасоратли адиб эди. у турмуш, мушофирлик машаққатларини мардона енгиб ўтди. Қатавонга унграган адиблар ишида ана шундай ноҳақликларга кулги, юмор билан зарба бера оладиган сўз санъаткорига айланди...

Муҳаммад Али

Абдулла Орипов, Одил Ёқубов ва Анвар Обиджон билан. 2000 йил

Носир Фозилов ва Эркин Воҳидов билан. 1998 йил

Саид Аҳмад ҳазил-мунотайбага сўзги йўқ, киноя, истехзо, нозияу кўнол қўширма гапларга жуда уета эди. "Оқсоқол - ўқланган миллик", дея завқланардик. Чиндан ҳам, қали бирор ҳазил қилиб улгурмасингдан нордонгина жавобини олиб турардинг.

Мурод Муҳаммад Дўст

Муҳаммад Али, Виджайантимала, Латиф Файзиёв ва Озод Шаматов билан. 1994 йил

Киши умри давомига юзлаб хонадонларнинг тузини тоғади, ҳар бири ҳақида турлига тасаввур ҳосил қилади. Саид Аҳмад домла хонадонининг эътиборли томони - қатон келманг, қалбингизга зиёдек қўшилувши ҳикматли-ҳикматли сўзларни эшитардингиз.

Анвар Обиджон

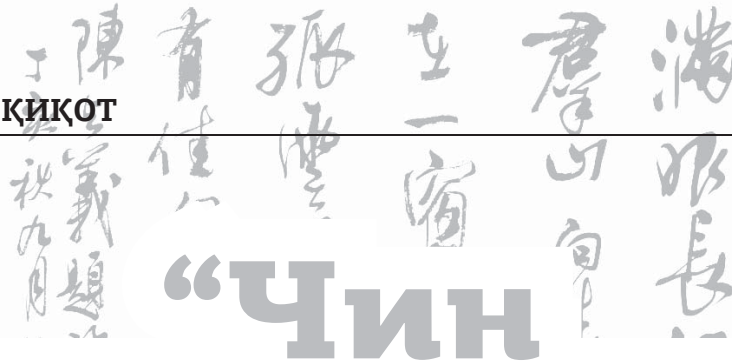
Саид Аҳмад тўла маънода қалқ ёзувчиси эди! Устоз билан мамлакатимизнинг турли теккаларида бўлганмиз. Бу атоқли адибни ҳамма ерда бошига кўтаргудек бўлишар, бир лаҳза бўлса-да суҳбатини олиш устун ёпирилиб келишар, қувончини ҳам, ташвишини ҳам ёзувчи билан сиққидилган бўлишар эдилар. Бунинг боиси Саид Аҳмад ака оддий инсонларнинг турмушини, қувонг ва армонларини жуда яхши билар. Ўзининг теран ва гўзал асарларида шу тўғйуларни тасвирлар эди.

Ўткир Ҳошимов

1975 йил

Элёр МУРОД
тайёрлади.

Чин нақши ҳам рашк этар...

**Ойбарчин
АБДУЛҲАКИМОВА**

1993 йили туғилган.
Ўзбекистон Миллий
университети магистранти.
Навоий номидаги
Давлат стипендиyasi
соҳибаси.

Ватанамиз мустақилликка эришгач, бутун дунё мамлакатлари билан дўстона, ҳар томонлама манфаатли алоқалар ўрнатилди. Жаҳоннинг энг йирик, манаман деган давлатлари билан ҳам тенг шериклик, ўзаро ҳурмат асосида ҳамкорлик қиляпмиз. Жумладан, халқаро майдонда катта нуфузга эга бўлган Хитой Халқ Республикаси билан Ўзбекистон Республикаси ўртасидаги дипломатик алоқалар кун сайин мустаҳкамланиб, янги босқичга кўтарилиб борапти. Шанхай ҳамкорлик ташкилоти доирасида амалга оширилаётган лойиҳаларнинг ўзиёқ икки давлат ўртасидаги ҳамкорлик қай даражада жиддий, ишончли руҳда эканига далилдир.

Ўзбекистон сингари Хитой ҳам қадим маданият ўчоқларидан бири бўлиб, икки ўлка ўртасида азалдан турли соҳалар бўйича алоқалар ривож топган. Хитой йилномаларида юртимиз тарихига оид нодир маълумотлар учраши ҳам бунинг исботидир.

Ўзбек мумтоз адабиётида, жумладан, улуғ шоир ва мутафаккир Алишер Навоий шеъриятида бу мамлакатнинг қадимги номи Чин атамаси кенг қўлланган. Негаки, “Навоий Ўрта Осиё, Эрон, Кавказ, Хитой, Ҳиндистон ва Юнон (Греция) сингари қадимги ўлкаларнинг тарихий, маданий бойликлари билан яқиндан таниш эди”¹. “Хамса”нинг бош қаҳрамони Фарҳод Чин хоқонининг ўғли экани ҳам, “Садди Искандарий”да Хитойга қўшин тортиб борган Искандарнинг Чин хоқони билан мулоқоти талқини ҳам буюк шоирнинг Хитойга эътибори ва қизиқиши катта бўлганини тасдиқлайди². Келинг, кузатувни айнан “Фарҳод ва Ширин”дан бошлайлик. Улуғ мутафаккир Фарҳод таваллуд топган Чин мулкини таърифлар экан, энг гўзал ташбеҳларни қўллайди:

Ки, Чин мулкики, рашки нақши Чиндур,
Саводи гайрати хулди бариндур³.

Бу ўринда “савод” сўзи “ўлка”, “худуд” маъноларида келган бўлса, “гайрат” сўзи “рашк, қизғаниш” мазмунида⁴. Байт шарҳи: “Чин мулкининг гўзаллигига Чин нақшининг ўзи ҳам рашк қилади, бу ўлка ҳудудига жаннат ҳам ҳавас билан қарайди”.

Демак, комил инсон тимсоли бўлган Фарҳод ана шундай гўзал ўлкада туғилади.

Ёки мана бу байт мазмунига диққат қилинг:

Бу гулшанники рашки нақши Чиндур,

Насими ҳам, гули ҳам оташиндур (ФШ, 45).

Чин нақшлари ҳам рашк қиладиган бу гулшаннинг насими (шамоли) ҳам, гули ҳам оташин, яъни одамнинг кўзига иссиқ кўринади, бениҳоя ёқимли, дейилмоқда мазкур байтда.

Ушбу таърифларнинг ўзиёқ ҳазрат Навоий қалбида Чинга қизиқиш нечоғлик баланд бўлгани далилидир. Худди шундай фикрларни улуг шоирнинг “Ҳайрат ул-аброр” асари мисолида ҳам айтиш мумкин. Достонда Чин атамаси қўлланган байтлар қуйидагича:

*Нақшига тенг тутмай ўзин нақши Чин,
Олам ўлуб илгида нақши нигин⁵.*

Асарда қай бир ўринда гўзаллик тўғрисида, нақш ҳақида, наққошлик ҳунари хусусида сўз кетса, қиёсан албатта “нақши Чин”, “наққоши Чин” бирикмалари қўлланганини кузатиш мумкин. Бу ҳол, биринчидан, Хитойда қадимдан наққошлик ривож топганини кўрсатса, иккинчидан, ҳазрат Навоийнинг бу халқ санъати бора-сидаги эътирофидан далолат беради. Мана бу мисралар ҳам ушбу фикрни қувватлайди:

Бор эди Чин мулкида бир нозанин,

Ожиз анинг нақшида наққоши Чин (ҲА, 301).

Худди шунга яқин фикрлар бошқа бир байтда ҳам гўзал поэтик шаклда ифодаланган:

Қасрлари борча рафиу матин,

Килк ушотиб нақшидан наққоши Чин (ҲА, 312).

Алишер Навоий лирик куллиётини “Ҳазойин ул-маоний” деб атаган. Навоийшунос олимларимиз тўғри қайд этганларидек, бу куллиёт чиндан ҳам маънолар хазинасидир. Ана шу хазинадан жой олган газалларда Чин атамаси гўзал ташбеҳлар, бетакрор метафоралар орқали қўллангани кузатилади. Шоирнинг “Ғаройиб ус-сиғар” девонидан олинган мана бу байт ушбу фикрни тасдиқлайди:

Ваҳ, не юздур улки тақлидин қилиб наққоши Чин

Чекса юз суврат, бирин юздин намудор айламас.

Байтда ёр ҳусну малоҳати тажнис санъати орқали бетакрор ифодаланган. Юз сўзи икки ўринда икки хил: 1) ёр чехраси; 2) миқдор маъноларида қўлланган.

Тақво эви ҳамвор эрур, субҳам ипи зуннор эрур,

Уй қулбайи хаммор эрур,

то кўрдум ул Чин луббатин.

Ушбу байтдаги “Чин луббати” бирикмаси “Навоий асарлари лугати” да “Чин гўзали” дея изоҳланган⁶. Байтда Чин гўзалини кўрган ошиқ ҳолати ирфоний моҳият ҳамда бетакрор бадиият билан ифодаланган. Мана бу байтда эса табиат тасвири ошиқ руҳияти билан уйғунликда оҳорли поэтик талқин этилган:

То дашт баҳор бирла рангин бўлгай,

Гулзор нигорхонайи Чин бўлгай.

- 1 Маллаев Н. Сўз санъатининг гултожи. Т.: Адабиёт ва санъат, 1991, 54-бет.
- 2 Академик Азиз Қайюмовнинг “Садди Искандарий” тадқиқотида “Искандар ва Чин хоҳони” деган алоҳида бобда бу хусусда батафсил фикр юритилган.
- 3 Алишер Навоий. “Фарҳод ва Ширин”. - Муқаммал асарлар тўплами. 20 жилдлик. 8-жилд. Т.: Фан, 1988, 60-бет (Бундан кейин ушбу манбадан олинган иқтибослар саҳифаси қавсда ФШ харфларидан сўнг келтирилади.).
- 4 Навоий асарлари лугати (Тузувчилар: П.Шамсиев, С.Иброҳимов). Т.: Адабиёт ва санъат, 1972, 558,751-бетлар.
- 5 Алишер Навоий. “Ҳайрат ул-аброр”. - Муқаммал асарлар тўплами. 20 жилдлик. 7-жилд. Т.: Фан, 1988, 96-бет (Бундан кейин ушбу манбадан олинган иқтибослар саҳифаси қавсда ҲА харфларидан сўнг келтирилади.).
- 6 Навоий асарлари лугати, 1972, 542-бет.

38 陳青孫在君滿 丁亥秋九月題於金陵 陳青孫在君滿 丁亥秋九月題於金陵

Нигорхона суратлар билан безатилган хона маъносини англатади. Шоир дашт турли ранг билан безанган баҳорда гулзор Чин нигорхонасига айланади, дея таносуб ва ташбеҳ санъатлари воситасида ўзи ифодалмоқчи бўлган фикрни зийнатлайди. “Нигорхонайи Чин” бирикмаси байт мазмунида етакчи мавқега эга ва шоир бадиий ниятини ифодалашда калит сўзлар вазифасини ўтаган, дейиш мумкин.

Алишер Навоийнинг “Наводир уш-шабоб” девонида ҳам Чин билан боғлиқ ташбеҳлар, метафоралар маҳорат билан ифодаланган.

*Чин кийиги десам кўзин, ваҳ, недурур итоб анга,
Чунки қароси кўргузур ҳар сари мушки ноб анга.*

Бу байтда шоир маъшуқа кўзини Чин кийигига ташбеҳ этади. “Мушки ноб” – “соф мушк, тоза мушк; ўта хушбўй”⁷ маъноларини англатади. Чин атамаси фақат ушбу байтдагина эмас, бошқа ўринларда ҳам муайян сўз билан биргаликда ана шундай гўзаллик, мукамаллик тимсоли сифатида қўллангани кузатилади.

Мана бу байт жозибаси ўқувчини ҳайрат денгизига чўмдиради. Бадииятнинг, шеърятнинг кудрати нечоғлик юксак эканини англаш имконини беради:

*Келди Чин наққоши ул юз нақшини
қилмоққа тарҳ,*

Чеҳра очиб нақши девор айладинг наққошини.

Маъшуқанинг гўзаллиги шу даражадаки, унинг юзидаги гўзалликни тасвирлаш ниятида келган наққошнинг ўзи деворга нақшланиб қолади. Яъни унинг гўзаллигини тасвирлашга мўйқалам ожиз. Бу ҳам майли, ҳатто мусаввирнинг ўзи ҳам асл ниятини унутиб, девор суянишдан ўзга чора топа олмайди.

Оразинг Чин нақши зулфунг
мушки ҳарён хол эрур,

Ҳинд эликим Чинга келмиш мушк савдо қилгали.

Бу байтдаги фикр чин маънода оҳорли. Чинакам санъаткор шоиргина бундай мисраларни ижод қилишга қодир. Шоир байтда гўзал ташбеҳ ва теран мазмун мутаносиблигига эришган. Тасаввур қилинг: ёрнинг орази (юзи) Чин нақшига менгзалади, зулфи эса – мушкка. Унинг гўзал юзига ярашиқли холлари шу қадар кўпки, гўё Ҳинд эли (ҳиндистонликларнинг қорамағиздан келганига ишора) Чинга мушк савдо қилгани ташриф буюрган.

Чин атамаси билан боғлиқ бундай поэтик талқинларни шоирнинг барча девонларида мутолаа қилиш мумкин. Жумладан, “Бадоеъ ул-васат” девонидаги мана бу мисралар ҳам ушбу фикрни қувватлайди:

*Асру ваҳшийдур менинг мушкин гизолим,
эй кўнгул,*

Чин кийиги гўйиё бермиш анга туққонда сут.

Шоир лирик асарларида “наққоши Чин”, “нигорхонайи Чин”, “нофаи Чин”, “мушки Чин”, “Чин лубати”, “Чин кийиги”, “Чини зулф” сингари тушунчалар кенг қўлланади. Энг муҳими, улар фикрни кутилмаган миқёсларда гўзал поэтик тасвир орқали ифодалаш имконини беради. Қуйидаги байт ҳам бунинг исботидир:

*Чини зулфунг гами муҳлик дедим, ўлтурма мени,
Чин дедим, ҳар неки мен зори гамандўз дедим.*

Хулоса қилиб айтганда, ҳазрат Алишер Навоий шеъриятида Чин атамаси бир-бирини такрорламайдиган, оҳорли талқинларга асос бўлган. Бу фикр шоирнинг “Хамса” дostonларига ҳам, лирик шеърларига ҳам бирдай тааллуқлидир.

7 Навоий асарлари лугати, 1972, 433-бет.

ИШТИБОҲЛАР

ёхуд бозиллаб турган сўз

Фозил Фарҳодга

Салом, қадрли Фозилжон! Ардоқли журналимиз берган имкониятдан фойдаланиб, баъзи таклиф ва мулоҳазаларимни ифода этишга тараддудланар эканман, даставвал эпистоляр жанрга бўлган ҳурмат-эҳтиромингизни хотирга келтирдим. Ҳаққаст рост, тенгдошлар орасида мактуб ҳақида бадиий ҳамда публицистик оқимда кўп ва хўп қалам тебратаётган ёзарлар камнамо. Хусусан, сизда бунинг гирт акси – чўнтак телефони орқали ҳам, электрон манзилда ҳам, ижтимоий тармоқда ҳам, журналда ҳам бу қадим ва кўҳна жанр ҳақида илиқ-иссиқ, жўяли гапларни айтиб келасиз. Булар майли, баъзан ярим тунда кўққисдан телефон овоз берса, сезаманки, ўша – сиз, қаердандир бир соҳир сўз топгансиз, ҳаяжон руҳи ҳоким бўлиб, кўнгул мавжланиб турибди. Ўрганиб қолдим...

Кейин, баҳслашишга мойиллигиниз, ўжарлигиниз алақачон овоза бўлган – ҳар гал бу мунозараларда сиз устун чиқасизки, охир-оқибат тортишишдан безиб, иккала қўлни баланд кўтарган кўйи тарки машварат қилишга тўғри келади. Таниган-билганлар айтсин – жаноблари билан тортишишдан кўра гапни қисқа қилиб, мавзунини ўзгартган афзал. Аммо... бошқа томони ҳам бор – позициянгизда қатъий туришингиз, агарчи таклиф мақбул бўлса ҳам, йўқ дея оёқ тираб, қарашларингизни афзал кўришингиз баъзан фазилат, аксаран иллатдек туюлса-да, э, бор-э, дея аразлаб кетсам-да, уч-тўрт кунни оралатиб, яна ҳаяжон билан алланималарни тортишгиси, бегидир ўжарлик билан юзлашгиси келади одамнинг. Характерсиз, сип-силлиқ, мулоимсуптургилар қабатида мана шундай қабарик типларнинг бўлгани яхши, менингча.

Иштибоҳ шуки, ушбуни ўқиётимиз, ёзган-айтганимизни зўр фазилатга эвириб, янада руҳланиб, принципни ноқерак ўжарлик билан чалкаштириб юбормасангиз...

Беҳзод ҚОБУЛ

1984 йили туғилган. Ўзбекистон Миллий университетини тамомлаган. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясида аспирантурани ўтаган. "Адабиёт фалсафасининг назарий асослари" мавзусида илмий изланиш олиб бормоқда.

Сирасини айтганда, меҳнат зое кетгани йўқ. Ниҳоят, бировнинг унча-мунча ёзганига тан бермайдиган синчков дўстимиз лутф қилдики, “Агар сафимизда кимдир бўйидан баландроқ сакраётган бўлса, у – Фозил Фарҳоддир”. Бу гап кесатиқ ва ёки мужмал эътироф эмас, очиқ кўриниб турган ҳақиқат.

Кези келганда батафсил мақола ёзарман, аммо ҳозир умумий гапларни мухтасар қилиб, кўнглимдаги баъзи мулоҳазаларни баён қилсам. Мулоҳазаларга материал – кейинги ёзганларингиз, газета ва журналда чоп этилган ижодий намуналар, “Биринчи китобим” лойиҳасида дунё юзини кўрган ҳикоялар эканини айтиб ўтмоқчиман.

Аксарият ҳикоялар чоп этилган кунларни яхши

Бироқ адабиёт бутунлай ўзга олам, унда саволларга жавоб берилмайди, аксинча, ўқувчилар олдига жуда катта савол қўйилади. Савол ўқувчидан эмас, асарнинг ўзидан, муаллифдан бўлади. Кейин ўқувчи ўша фусункор олам ҳаёли билан яшаб, ижодкорга инкор ёки изҳор айтади.

Савол, қадри Фозилтон! Ардоқли турнашимиз берган шикоятдан фойдаланиб, баъзи тақлиф ва мулоҳазаларини ифода этишга тараддуслар эканман, даставвал эпистоляр жанрга бўлган ҳурмат-эътирошимизни хотирга келтирдим.

эслайман. Ўшанда сиз – муаллиф бир олам қувонч ва ҳаяжон оғушида кўпирган, гап бундай бўпти дегандай соддадиллик билан яйраган эдингиз. Уларни бирма-бир тақроран ўқиб чиқар эканман, ўша лаҳзалар ҳаёлимдан ўтди. Жўрамиз бежиз севинмаган экан, севинишга арзийдиган битиклар бўлган экан, дейишга жазм қиламан. Эътибор бериб қарасам, мухбирман деб кўкракка уриб, ҳар нима ёзавергандан кўра камроқ эса-да, бўладиган гапларни айтган дуруст экан...

Мен адабий таҳлилнинг бошқа йўлларини, усулларини инкор этмаган ҳолда, онтологик таҳлилга мойилроқман. Бу тарз таҳлилда моҳият, баён фалсафанинг кўҳна масалалари билан бақамти текширилгани учунми, муаллиф “мен”ини, “имплицит”ни (адибнинг тасаввурдаги ўқувчини) кўриш, давру давронни кенгроқ олиш мумкин бўлади, деб ҳисоблайман. Шу маънода, дунёни англашга интилиш гоёси негизда ёзганларингизга назар ташлайлик.

“Кутилмаган мактуб” деган ҳикоянгизда бир олам орзулар билан яшаётган мурғак қалбнинг кечинмалари тасвирланган. Ширингина битик бўлган, фақат у ҳали

ҳикоя ҳолига етмаган. Тасвирланмиш манзарада, яъни айсбергнинг бизга кўринган қисмида ҳикоя учун материал бўладиган деталлардан фойдаланилмаган. Қуруқ баёндан иборат публицистик фикр оқими бор, холос.

Иштибоҳ шуки, бу асарни қачондир яна қўлга олиб, сайқал берган ҳолда, ҳикоя шаклига келтирасиз.

“Бечоранинг чораси”, “Шиша”, “Жетон” ҳикояларида, умумлаштириб айтганда, виждон образ даражасига кўтарилади. Бу ҳикояларда виждонли бўлиб яшашига тиришаётган замондошларимиз, қалб амрига кўнаётган кишилар қиёфаси бор. Қалб амри, деймиз, ўша қалбнинг ўзида нелар қоим, виждонга татийдиган хосият борми, ўзи? Савол шундай, масала шундай. Бироқ адабиёт бутунлай ўзга олам, унда саволларга жавоб берилмайди, аксинча, ўқувчилар олдига жуда катта савол қўйилади. Савол ўқувчидан эмас, асарнинг ўзидан, муаллифдан бўлади. Кейин ўқувчи ўша фусункор олам ҳаёли билан яшаб, ижодкорга инкор ёки изҳор айтади.

“Жетон”да сўзпарастлик билан умрини ўтқараётган икки дилкаш йигитнинг асли нималарга қодирлиги кузатувга олинган. Қалби улугвор режалар билан тўлиб-тоша-

ётган ҳикоя қаҳрамонларининг ҳаётда қаҳрамонлик қилишига қодир эмаслиги, уларнинг бахтими, фожеасими – билмай-сиз. Андишалар билан қоври-лаётган расо одамга яшаш нақадар оғирлиги абсурд ҳаёлларга элтади. Ана шу ҳаёллар, худди шу кайфият қачондир, қаердадир айнан шу шаклда ёйинки бошқачароқ тарзда бошимиздан ўтган. Кимдир бу курашида енган ва ёки енгилгандир, лекин бунда ўша курашининг ўзи, жараён қизиқ. Ёзувчи айнан мана шу паллани тасвирлайди. Бошқа тафсилот йўқ. Агар бошқа тафсилот ҳам бўлганида ҳикоя қаҳрамони сизу биз – ўқувчининг ўзи бўлмас эди, унда ўзимизни кўрмас, танимас эдик...

Иштибоҳ, шуки, адабиёт воситасида инсон қалбини тафтиш қилаётганда барибир аёвли бир тарзда ёндашган, сўзларни имкон қадар нафис бир шаклда қўллаган авло эканини ўйлаб кўрсангиз.

“Амалкурси” номли ҳикоянгиз эса ўз вақтида “Ёшлик” журналида чоп этилган, давраларда ҳийла тилга тушган эди. Мен бу ҳикоя ва унинг атрофида бўлган гапларни қайтариб ўтирмай, мажозий бир суратда мулоҳазамни билдирмоқчи эдим.

Иштибоҳ, шуки, адабиёт воситасида инсон қалбини тафтиш қилаётганда барибир аёвли бир тарзда ёндашган, сўзларни имкон қадар нафис бир шаклда қўллаган авло эканини ўйлаб кўрсангиз.

Биласиз, гулхан гуриллаб ёнганидан кейин чўғ қолади, бир муддатдан кейин кулга айланиши тайин, бу чўғнинг айни ҳолати гўзал. Айниқса, лахчачўғнинг бозиллаб, шафақ рангига кириши, рангларнинг қоришиб кетиши, кафтингизни тутсангиз тафт бериши завқли. Бун қишлоқда ўсганларгина эмас, гулхан атрофида бир марта бўлсин суҳбат қурганлар яхши билади. Одамзотнинг қалбида тушуниксиз бир сабабга кўра ана ўша чўққа маҳлиёлик, талпиниш бор. “Юрагида чўғи бор” ёки “Чўғи қанча ўзи”, “Ўзингни ўтга-чўққа ураверма” деган иборалар тилимизда кўп ишлатилади. Умуман, чўғ деган истилоҳни қай ниятда қўлласангиз, шундай товланади, маъно алмашаверади. Шу маънода, фикримча, “Амалкурси” ана ўша – бозиллаб, дам қизил, дам сариқ, дам зангор тусланиб турган чўғдай таассурот қолдиради. Фикримча, бу асар аниқ бир сабабга кўра ёзилган; шунчаки эрмак учун, кел, менам бир кўришиб қўяй деган мақсадда қоғоз қораланган эмас. Шунинг учун ҳам ҳикоя эълон қилиниши билан сўзлар чўғдай бозиллаб, кимнингдир қаеринидир қуйдиради ва яна кимгадир тафт беради, ҳузур

беради. Озроқ ўтганидан кейин бу гап-сўзлар тиниб, койишу ройишлар тарқагач, асарни яна бир ўқисангиз такрор ҳузурланасиз. Энди ҳикояларда биз таниган-билган, ён-веримизда юрган одамлар эмас, аниқ бир типлар, замондошларимиз кўрина бошлайди. Модомики, шундай бўлиб чиқмас экан, ёзувчининг оддий баёнчидан, воқеанавис-публицистдан фарқи қолмайди. Ўқиганим бор, машҳур Дантенинг “Илоҳий комедия”си ҳам ўз давридаги айрим хешларига қарата ёзилган экан. Бироқ орадан асрлар ўтди, воқеалар унут бўлди, асар эса ҳамон яшаяпти. Нега? Чунки унда аввало бадий кўрим бор, ният тоза, асарнинг қат-қатларида ўлмас фалсафа яширин. Мен Данте билан сизни тенглаштирмақчи эмасман, фақат шундай тажриба дунё адабиётида ҳам, ўзимизда ҳам мавжудлигини айтмоқчиман, холос. Бежавотирроқ бўлсин учун мисолни жаҳон адибларидан олдим.

“Юмшатиш белгиси”,
“Миқнотис”, “Кўклам
қуйи” сингари
ҳикояларда ҳам давр
билан юзлашиб,
сўзлашиб яшаётган
замондошларимизни
саҳнага олиб чиққансиз.

Алалхусус, шу маънода, кўргани-
миз-кузатганимиз “Амалкурси”, шу
йўналишдаги айрим ҳикояларингиз
ва унинг хўп ажаб қаҳрамонлари
бугун ҳам, эртага ҳам орамизда
яшайдиган, бизга, айнан ўзимизга
ўхшаш одамлар. Муҳтарам ўқув-
чиларга айтамикки, аразга, гина-
хонликка ҳожат йўқ – сизу бизнинг
ўйларимиз, феълимиз, айтган-нет-
ганимиз ёш носирга туртки бўл-
ган, холос... Демокчиманки, асар-
нинг муайян воқеаларга ёхуд бир
давргагина боғланиб қолмагани
истеъдодли одамларга насиб
қиладиган бахтдир.

Иштибоҳ шуки, мана шу
бахтнинг қадрига етиб,
навбатдаги асарларда бадиий
ниятнинг беғубор бўлишини
таъмин этсангиз...

“Юмшатиш белгиси”, “Миқ-
нотис”, “Кўклам қуйи” сингари
ҳикояларда ҳам давр билан
юзлашиб, сўзлашиб яшаёт-
ган замондошларимизни
саҳнага олиб чиққансиз.
Эътиборлисиз, бу одам-
лар Марсдан тушгандек
таассурот қолдирмайди,
таниш, жудаям таниш
сиймолар, чехралар,
қалблар... умуман,
бугун, шу дамда қаер-
дадир иш билан банд
ақраболар тақдири

қаламга олинган. Хусусан, “Юмшатиш белгиси”да мискин
хаёллар билан яшаётган руҳсиз ва қиёфасиз кимсани
тасвирлар экансиз, қиссадан-қисса, алалоқибат айтила-
жак фикр, бадиий ният-мақсад сезилмайди.

Айтиб қўйи, бу уч асар икки томчи сувдек бир-бирига
ўхшаши, ҳикоя йўли, услуби, баён тарзи яқинлиги билан
эътиборни... нима десам экан.., тортмайди, аксинча,
гашга тегади. Гап асар тили, бадиий услубнинг мав-
жуд-мавжуд эмаслиги устида бораётганини тушуниб
турибсиз, албатта. Хўш, очигини айтганда, назарда
тутилаётган жиҳатлар ёзганларингизда борми?

Дейлик, “Жетон”да жумлаларни ёйиб, бош ҳарфлар
билан ёзиб, тиниш белгиларидан эмин фойдаланиш
ҳисобига шаклий ранг-барангликка бир қадар эришган-
сиз. Аммо кейинги битикларда бу услуб давом этти-
рилмади, бир қарашда равон ва силлиқ туюладиган,
аслида, каттароқ, асилроқ тарозиди ўлчанганда,

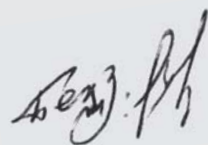
“Амалкурси” номли ҳикоямиз эса ўз вақтида
“Ёшлар”да гол этилган, давраларга ҳийла оғизга
тутилган эди. Мен бу ҳикоя ва унинг атрафида
бўлган гапларни қайтариб ўтирмай, матолий
бир суратда (филм) мулоҳаза билдирмоқчи
эдим.

бадиий жозибадан йироқ газетачилик, мухбирлик равиши
устун келди. Нега бундай бўлди? Услубсизлик гирбодига
тушиб, ўқувчини воқеа ортидангина эргаштиришга
интилишни қандай оқлайсиз? Бу йўлнинг навбатдаги
бекатларида сизни нималар кутиб турганини биласиз-ку,
дўстим!

Бир пайтлар сиз билан тонготар суҳбатлар қуриб,
адабий жараёни калтабинларча танқид, таҳлил қилган-
ларимиз ёдингизда бўлса керак. Ўшанда тилимизда, дили-
мизда бир гап бот-бот айланар эди. Яъники, катта адиллар,
миллатни уйғотган шахслар аввало моҳият ҳақида ёзишган.
Баёнчилик қилган тақдирда ҳам, ҳикоянавислик тарзида ҳам
охир-оқибат моҳиятга имо бор, ишора бор.

Иштибоҳ шуки, галдаги асарларингизни қўлга олганимизда,
бори баёни маиший ва шахсий муаммолар экан, деган фикр эмас,
умуминсоний оғриқ, башарий ҳислар ҳақида, сарин туйғулар,
нурли чехраларга доир зап асар битибди, деган ўйлар тугилса...

Шу йўлда Сизга сабр-бардош,
мувафаққият тилаб,

Остона

ҳикоя

Акбар МИРЗО

1961 йили туғилган.
ТошДУ (ҳозирги ЎзМУ)
нинг журналистика
факультетини тамомлаган.
“Қалб исёни” ҳикоялар
тўплами.
“Нажот кemasи”,
“Аёзи чўзилган баҳор”
тўпламлари чоп этилган.
“Оқтепалик ўғри” ва “Ажал
билан юзма-юз” романлари
муаллифи.

Фарида эринибгина ташқарига чиқди-ю, қорни кўриб уйқуси қочди. Юзига муздек ҳаво урилган бўлса-да, жилмайди. Биринчи қор-да. Ёшлигида биринчи қор ёққан пайтда дугоналарига қорхат ёзгани, уларга тутқич бермай, анча-мунча совғасини олгани хаёлидан ўтди. Эҳ, нимасини айтсин, ростдан ҳам ажойиб дамлар эди. Энди-чи? Энди кимга ҳам ёзарди, ана яқинда набира кўриб буви ҳам бўлди. Шу тобда наби-расининг тезроқ юриб кетишини, кейин уни иссиққина кийинтириб қорда ўйнатишини ўйлаб энтикиб кетди. Мазза бўларди-да. Гулнора жажжи қўлларига қўлқоп кийиб, бир сиқимгина қорни олганича қиқирлаб кулиб унинг ортидан югурган бўлардим.

Ҳатто ногоҳ йиқилиб кетсаям йиғламасди, бир амаллаб турарди-да, яна бувисининг орқасидан чопарди. Отган қори тегса борми, ана болажоннинг хурсанд бўлишини кўринг. Фариди шуларни хаёлидан ўтказди, чоғи, юраги ҳаққирди. Оппоқ қорни қўлига олиб, юзига босмоқчи бўлди. Лекин шундай энгашганини билади, холос, оёғи тойиб, олдинга мункиб кетди. Баланд бўйли, тўладан келган аёл “вой!” деди-ю, ерга “гуупп!” этиб йиқилди. Сал ёнбошлаб тушгани учунми, ўнг қўли тагида қолди. Оғриқни дарров сезмагани боис “Қорга йиқилдим-ку ҳеч нима қилмагандир”, деб ўйлади. Бироқ энди қўлини ерга тираб ўрнидан турмоқчи бўлувди, бирдан оғриқдан бақариб юборди...

Палата эшиги оҳиста очилди. Ичкарига қадам қўйган Ҳошимжон хотинининг уйилган ковоғини кўриб бироз сергакланди.

– Келардингиз...

– Яна нима қилди? – сўради Ҳошимжон Фариданинг гипс қилинган қўлини авайлабгина ушлаб.

– Тегманг!

– Ие, чатоқ бўпти-ку. Фақат қўлингизми ёки...

– Битта қўлим бўлганда ётармидим чўзилиб. Бошим ҳам лат ебди, шекилли, лўқиллаб оғрияпти. Бунинг устига, оёғим ҳам синганми, дейман, қимирлатишга қўймаяпти.

– Рентген қилишдимиз?

– Эртага ишлар экан.

– Оббо... дарров шаҳарга оборинглар, дематидийизми?

– Хаёлимга келибдимиз? Ўзи жоним чиқиб...

– Болалар қани? Эшитишмадимиз? Унда ким опкелди сизни?

– Нима саксанга кирган отангиз олиб келармиди? Скорий келгунча ётдим қимирламай. Сизгаям ҳайронман, ҳалаканинг итидай Бўзга қатнаш жонингизга тегмадимиз? Жа, индамаса, ётиб қолганингиз нимаси? Шу яқин ўртадан иш топинг! Етар, шунча қўйиб берганим.

Фарида тутоқиб кетди. Аламини эридан ола бошлади. Гўё бошқа туманга бориб ишламаса, бу бахтсиз ҳодиса рўй бермасди. Ишни баҳона қилиб тез-тез ўша туманда қоладиган одат чиқаргани-чи? Ким билади, кечалари нималар билан шуғулланиб юрибди? Қўйдаи ювош кўрингани билан... “Палакати яна менга ураётган бўлмасин?”

Ҳошимжон энсаси қотиб қўлидаги елим-халтани тумбочка устига қўйди. Бир кўнгли

ўзинг-ку “Узоқда ишлаганингиз яхши, бу ердигилар қандай пул топаётганингизни билишмайди. Обрўнгиз сақланиб тураверади. Фақат кўпроқ топсайиз бўлди”, деб айтган, энди яна нега бунақа гап қиляпсан, демоқчи бўлди. Бироқ ўйидан нарига ўтмади: жаҳл устида гапирди-қўйди, тузалиб чиққанидан кейин яна елкамни силаб “бораверинг”га тушиб қолади, деб ўзини босди.

– Узоқнинг донидан яқиннинг сомони яхши, демоқчимисиз?

– Бошимга иш тушганда ёнимда бўлмасайиз, нима керагийиз бор?

– Палакат-да, хотин.

– Мен сизга ўтган йили айтувдим, ўша ер юткур остонани бузиб ташланг деб. Ўшандаям шу қўлим синиб... бир ойдан кўпроқ азоб чекканман. Тани бошқа дард билмас, деб шуни айтсалар керак-да.

– Яна пичинг қилишни бошладийизми?

– Нимаси пичинг бу гапнинг? Агар сиз-нияма бирор ерингиз синиб, менинг ўрнимда ётганингизда билардингиз, пичингмаслигини. Аввал бузмаган бўлсангиз, ана энди таг-туғи билан қўпориб ташлайсиз. Энди менга ўша эски уйнинг ҳечам кераги йўқ, билдийизми? – деди тамоғи қуриб Фарида.

У гипс қилинган қўлини ниҳоятда авайлар, бошини ёстиқдан кўтара олмаси-да, тез-тез туришга чоғланиб қўярди. Қимирланган сари эса кўзлари қисилиб, пешонаси тиришиб кетарди.

– Остонани айтятпсизми ёки...

– Остонага қўшиб эски уйларниям бузиб ташлайсиз!

– Ахир этта яшаб турибмиз-ку, – ниҳоят тилга келиб сўради Ҳошимжон дераза рафига суяниб.

– Бўлди, энди бошқа яшамаймиз. Шу бугуноқ ҳамма нарсаларни янги уйга ўтказиб қўйинг. Баҳорни кутиб ўтирмаймиз. Бу ердан тўғри янги уйга бораман. Тушундингизми? – деди Фарида нигоҳи билан эрини қидириб. – Бошимда турмай, маметга келиб ўтирсайиз-чи!

– Дадам... кўнмайдилар.

– Дадангизни... энг четдаги, ошхона олдидаги хонага жойлаштиринг. Чолга ўша ер ҳам бўлаверади.

– Эсингиз борми, у ерни омбор қиламиз-ку?

– Бўлмаса, ётоқхонамизга олиб кириб, биз билан турсин! Шу гапни кутганмидийиз! Ким айтади, сизни кап-катта киши деб. Мундоқ

бошингизни ишлатсангиз-чи! Дада, биз қурган янги уйда ҳам яшанг энди, ахир бу уйни сизни деб қурганман-а, деб аврайсиз-да. Нима, шулар-нияам мен ўргатишим керакми сизга. Шу калла билан қанақиб солиқда ишлаб юргангизга хайронман.

Ҳошимжон ғижиниб кўйди. Бироқ унинг афти буришганини хотини кўрмади. Нима қилишни билмай, олиб келган нарсаларини елимхалтадан чиқара бошлади. Чунки тортишиш фойдасиз эди-да.

– Мана бу иссиқ шашликни ейсиз. Шетда турўрсинми ё олдийизга кўйиб берайми? – сўради Ҳошимжон, ноилож хотинига тиржайиб боқаркан.

– Нима, кетмоқчимисиз?

– Бошқа гапийиз бўлмаса...

Фарида юзини бурди. Ҳошимжон кетишга чоғланди. Энди эшик олдига етиб борганди, хотинининг дағдағаси яна миясини эговлади.

– Янги уйга кўчиб ўтишни пайсалга солманг, уч-тўрт кунда чиқиб қоламан. Эскиларни битта кўймай буздириб юборинг! Агар қимасайиз, ўзийиздан кўринг. Тўртта эркакни бошлаб келиб, хотин бошим билан текислатиб ташлайман. Отайизи дийдиёсига қараб ўтирмайман!

Ҳошимжон бир зум хотинига қараб турди-да, индамай эшикни ётди. Фарида эрининг ортидан “Эшитдингизми?!” дея бақирганича қолди.

* * *

Уйга келган Ҳошимжоннинг мардлиги тутдими, кўлига эски болтани олди. Айвонга чиқиш учун қилинган ёғоч остонанинг олдига келди. Ўйланиб ўтирмади, бир уриб эски остонанинг қийшайтирди, иккинчи зарбда эса пачақлаб ташлади. Кўнгли жойига тушиб, қаддини ростлади.

Тарақ-туруқдан безовта бўлди, чоғи, нариги четдаги хонадан аввал дадасининг заиф овози эшитилди. Бироздан кейин эшик олдида ҳассага таянган Ҳамроқул ота кўринди.

– Сенмидинг? – деди Ҳамроқул ота хира тортган кўзларини ўғлига тикиб. Сўнг унинг кўлидаги болтага нигоҳи тушиб, бирдан хушёр тортиб сўради: – Нима қиялпсан, ўғлим?

Ҳошимжон дадасининг саросимага тушганини кўриб, болтани четга улоқтирди. Сўнг миҳидан яхши ажрамаган тахтани бир тепди. Нима гаплигини англаган Ҳамроқул ота айвондаги диванга амаллаб ўтирди, кейин ўғлига разм солганича деди:

– Остонада нима айб, болам?

– Бузиб ташламасам, палакатдан қутулмай-миз, шекилли. Шу билан иккинчи марта кўлини синдириб олди келингиз. Яна тагин икки-ласидаям шу лаънати остонадан йиқилганини кўрмайсизми?

– Худодан беамр бандасига тикан кирар-миди, кўргилик-да, – деди Ҳамроқул ота бу сафар хотиржамлик билан.

Ҳошимжон ялт этиб дадасига қаради. Диванга ёнбошлаган чол негадир енгил хўрсиниб кўйди. Шу пайт Ҳошимжоннинг хаёлидан хотинининг “Танаси бошқа дард билмас” деган гапи ўтди. Фариданинг аҳволини сўраб-суриштирмагани етмагандай, бепарволиги-чи? Тавба, ота дегани ҳам шунақа бераҳм бўладими?

– Энди бу эски уйни ҳам бузаман, дада, – деди Ҳошимжон ерга “чирг” этиб тугириarkan.

Ҳамроқул ота қулоқларига ишонмай кўли ҳассасига югурди. Бир амаллаб қаддини ростлаб, шу пайтгача яшаб келган уйга пешонасини тириштирганича тикилаёган ўғлига жиддий қараш қилди.

– Нима дединг?

– Шу баҳона анави янги солинган хоналарга кўчиб ўтамиз. Қаранг, бу чор девор уй шундай чиройли ҳовлининг хунугини чиқариб турибди. – Ҳошимжон шундай деб оёғи билан тахталарни жимғарган бўлди.

– Бу гапни бир гапирдинг...

– Қариганда янги уйда маза қилиб яшайсиз, – дея дадасининг гапини оғзидан олди Ҳошимжон. – Кўни-кўшниллар ҳам қачон кўчиб ўтасизлар, деб сўрашгани сўрашган. Эрта-индин кириб олсак, бирорга кўй сўйиб...

– Яна пича шошма, – Ҳамроқул ота ҳам ўғлининг гапини бўлди. – Ўлганимдан кейин нима қилсанг, қилаверасан. Аммо бу уйга тегмайсан, уқдингми? Жуда кўчгинг келса, ана хотининг билан истаган хонага кириб олавер.

– Ахир, ойим ҳам шу остонадан йиқилиб, кўлини, учта қовурғасини синдириб олганди. Ўшанда қанчалар азоб чекканини ўзингиз жуда яхши биласиз. Кейин ҳеч қанча ўтмай... раҳматли бўлиб кетдилар. Энди эса бу ёқда хотиним. Нима, қарғиш текканми бу ярамас остонага!

– Жаҳлинг ҳам бор эканми, ўғлим?

– Дада!

– Шу уйни бузишга аҳд қилган кўринади келин. Ҳа, майли, шу билан кўнгли тинчиса, нимаям дердим. Бу ёғини ўзинг биласан, яна балого қолиб юрмагин.

Ҳамроқул ота шундай деб зўрға ўрнидан турди. Бошини сарак-сарак қиларкан, томирлари бўртиб чиққан озғин қўллари билан ҳасани маҳкам сиқди. Совуқ ўтдимми, бир-иккита калта йўталди, кейин аста юриб ичкарига кира бошлади.

Ҳошимжон қадди букилган дадасининг ортидан бир зум тикилиб қолди. У шу тобда иш осон битганидан хурсанд бўлишни ҳам, хурсанд бўлмасликни ҳам билолмади.

* * *

Баҳорнинг сўнгги оғи бошланди. Кунлар исиб, сал совуқни ҳам билдирадиган қўлдаги жароҳат деярли унутилди, киши бирор нарсадан қийналмаганидан кейин хотиржам бўлади-да. Осойишта, безовталиқ йўқ кўнгилга эса хурсандчилик ярашади. Янги уйга бир-биридан чиройли жиҳозлар олинди. Бу орада Ҳамроқул ота ҳам юмшоқ ёғоч қаравотли бўлиб қолди. Кейин каттагина қилиб уй тўйини ўтказишди. Солиқчининг уйига қишлоқ аёлларининг келгани ҳам келди, келмагани ҳам келди. Энди-энди тўй-маъракаларга аралаша бошлаган Фаридани яқинда тортган азоб-уқубатларини эсидан чиқарди. Кўнгил сўраганларга ҳам “Ўша кунларни эслатманглар”, деб танбеҳ берадиган бўлди. “Оғзи қийшиқ бўлсаям, бойнинг боласи гапирсин” деганларидай, баъзи қўшнилари хушомад қилишиб охирги бир-икки йилларда Фаридани “Бой хотин”га айлантди-қўйди. Бу гапдан оғзининг таноби қочган, бўйи осмон қадар чўзилган Бой хотин эрим олтин балиқча тутиб олган, дея ҳазил-хузул қиладиган одат чиқарди. Мингтепаликларнинг юзига тик қаролмай қолганидан, ўтган йили Бўз шаҳрига ишга ўтиб кетган “Балиқчи чол”нинг ростдан ҳам омади чопган эди. Тагида янги “Нексия”. Саккиз хонали уйни данғиллатиб қуриб қўйди. Иккала ўғли институтда ўқийди. Биттаю битта эркатой қизи яқинда мактабни тамомлайди. Лекин кийинишда унча-мунча шаҳарлик қизларни доғда қолдиради.

Яқинда яна бир гап тарқалди. Эмишки, “Бой хотин” уйида шаҳарликларга ўхшаб хизматкор ишлатаётганмиш. Нариги қишлоқлик бир аёл кир-чирини юваркан, озиқ-овқатини тайёрлаб бераркан. Уйдагиларнинг бирортаси қўлини совуқ сувга урмас экан. Ҳатто келинига ҳам иш йўқмиш. Кўпчиликнинг оғзи очилди: ана

ҳаёт-у, мана ҳаёт! Қишлоқда ҳам шоҳона яшаса бўларкан-да, а?

Ҳам ҳавас, ҳам ҳасад билан шундай ширин кунлар аста ўтиб борарди. Бугун эринибгина ўрнидан турган Фаридани деразадан ташқарига тикилди. Негадир ҳавонинг авзойи бузуқ эди. Яхшилаб қараганди, майдалаб ёмғир ёғаётганга ўхшади. Деразани очди, дарҳақиқат, ёмғир шивалаб турарди.

Ишком тагидаги сўрига назар ташлади. Каттагина хонтахта устидаги дастурхон нозу неъматлар ила уй эгаларига мунтазир эди. “Балиқчи чол” эртароқ ишга кетган, шекилли, машинаси кўринмайди. Талабалар ўринларидан туришганга ўхшайди, тепадаги хонадан шовқин эшитила бошлади. Қизлар ноз уйқуда бўлишса керак, уларнинг хонасида жимлик.

Фарида юзларини ёмғир сувида ювишни ва болаларидан сал аввал сўрига бориб ўтиришни ўйлаб, бахмал халатини кийди-да, хонадан чиқа бошлади. Усти ёпиқ сўрида ёмғир пайтида ўтиришнинг гашти бошқача-да. Чор атрофидан муздек сув оқиб турибди. Ҳаво шундай тозаки, нафас олиб тўймайсан. Тагинда қалин кўрпача. Қўлингидеги пахта гулли пиёлада қайноқ чой. Салдан кейин ярим коса қилиб иссиқ мастава олиб келса, уни қатиқлаб мириқиб ичиб олсанг, оҳ, бунинг лаззатига нима етсин!

Иштаҳаси очилган Фаридани шундай остонага қадам қўйганини билади, холос. Фалокат оёқ остида деганлари шуми, қандай қилиб тойиб кетганини англолмай қолди. Баландлиги бир метрлар келадиган зинапоё шундоқ айвоннинг остонасидан бошланарди. Мармар зина ҳўл эмасди, оёғи силлиқиб кетди, деса. Бунинг устига, зинага полос ташланган. Унда нима бўлди? Қандай қилиб оёғи қийшайиб олдинга мункиб кетди?

– Қўлингиз яна синибди. Гипслатмасангиз бўлмайди, – деди Фариданинг рентген қоғозини текшириб кўрган шифокор.

– Сизга нима бўлган ўзи, нуқул шу қўлингизни синдириб келасиз? – сўради бу гал ҳайронлигини яширолмай, гипс тайёрлашга киришган ҳамшира аёл, семизлигига қарамай, чаққон ҳаракат қиларкан.

Фариданинг юраги орқасига тортиб кетди. Ҳозир баланд бўйли, тўладан келган шифокор киради-да, синиб қийшайган қўлни тўғрилайди. Бақирганига қараб ўтирмайди. Ўҳ-ҳў, ўша пайтдаги азобни тасаввур қилишнинг

ўзи қийин. Худди бошқатдан синдирганга ўхшайди. Лекин Фарида ҳозир бўладиган оғриқни ҳис қилганидан эмас, балки ҳамшира аёлнинг ўринли саволи пешонасидан совуқ тер чиқазди. У ичидан зил кетди, хуноби ошди, кимдандир дарғазаб бўлди. Бироқ шу тобда унинг кўнглидан кечган нарсалар бир ўзигаю ёлғиз Худога аён эди, холос. Фарида қуруқшаган лабларини тишлади. Боғлов хонасига ўтган галги шафқат нималигини билмайдиган шифокор кириб келганда эса беихтиёр хушини йўқотди.

* * *

– Шаҳарга кўчамиз, дада, – деди Ҳошимжон кечки овқатдан сўнг дадасининг олдига кириб бироз ўтиргач.

Яқиндан бери ётиб қолган чол ўғлининг овози титраб чиқдимиди ёки газаб аралаш айтгилдимиди, билолмай қолди. Балки шунданми бошини салгина кўтарган кўйи сўради:

– Қаерга?

– Шаҳарга. Уйни сотамиз. Мен гап остонадамикин десам, умуман бу ҳовлига қарғиш теккан, шекилли. Қариган пайтда менам хотиндан айрилиб...

– Задания қаттиқ бўлганга ўхшайди, а? – деди чол ўғлининг гапини шартта бўлиб.

– Кўрмаяпсизми, палакат аримай қолди уйимиздан.

– Ақлинг жойидами сен боланинг, ё хотининг миянгни айнитиб қўйганми? Қачон бундоқ бир мустақил фикрга эга бўласан, ўзи? – Ҳамроқул ота ётган жойидан туриб кетаёзди.

Ҳошимжон елкасига ҳасса тушиб қолишидан ҳадиксираб дераза олдига ўтди. Кейин бирдан ёдига нимадир тушиб ташқарига нигоҳ ташлади, гапларини ҳеч ким эшитмаётганига ишонч ҳосил қилгач, аста дадасига юзланди.

– Шаҳар яхши-ку, дада. Қаранг, ҳамма ишлагани шаҳарга кетяпти. Йўлини топиб, ўрнашиб қолаётганини айтмайсизми? Бизнинг улардан қайтимиз кам?!

– Лекин мен ҳеч қаерга кетмайман! Уқдингми? – Ҳамроқул ота бу сафар ҳам газабинини яширолмади. Овози хириллаб чиқса-да, аниқ эшитилди.

Ҳошимжон дадаси қалтираган қўллари билан аделни маҳкам сиққанда сал хавотирга тушди. Бошқа индамай қўяқолай, деган фикрга борди. Аммо бу иш ҳам ўтган сафаргидай силлиқ битиб қолармикин деган илинжда яна гап бошлади.

– Набираларингизга ҳам жуда қулай бўларди-да, дада. Қишларда ўқишга зўрға бориб келишяпти. Лекин эрта-индин қизлар ҳам ўқийман, деб қолишса...

– Сен бола, гапни айланторма! – деди Ҳамроқул ота ўғлининг найранг қилаётганини фаҳмлаб. – Қизларинг ўқийман деса, дарров ётоқхона беришади. Элу халқнинг боласи нима бўлса, улар ҳам шу. Жа, хавотир олсанг, ижарага бирорта уй топиб берарсан.

– Шаҳарга нима етсин, дада.

– Қариган чоғимда шаҳарда нима бор менга? Э, йўқ, ўлигим шу ердан чиқади! Уқдингми?

– Ахир...

– Бўлди, чайналма!

– Ахир...

– Яна ахир дейсан-а?

– Ахир, ҳадеб остонадан йиқилиб тушаверса, мен нима қилай, дада? Бунақада майиб бўлиб, ётиб қолади-ку.

– Мен чидаяпман, сенам чидайсан.

– Ййе, бу нима деганингиз?

Ҳошимжон дадасидан бундай гапни сира кутмаган эди. Совуққина муносабатдан ғалати аҳволга тушиб қолди. Кейин бирдан асаблари таранг тортилиб, хона бўйлаб у ёқдан-бу ёққа юра бошлади.

– Ахир, онам ўлганларида жуда куйингандийиз-у. Ҳатто касал бўлиб ётиб қолгандийиз. Нима, энди сизга барибирми? Биз билан ишийиз йўқми? Фарида остонадан йиқилиб ўлиб кетсаям майлига экан-да.

Чол ўғлига “Ўтирсанг-чи”, деганди, овози хириллаб чиқди, аммо бўш келмади: ёнига суяб қўйилган ҳассани олди-да “дўқ” этиб полга урди. Ҳошимжон юришдан тўхтади. Зўрға ютинган ота заиф товушда деди:

– Ҳўв, нодон бола. Сен бу ишларга ҳалиям остона сабаб деб ўйлаяпсанми? Ё энди ҳовлини айбдор қилишга ўтдингми?

– Унда, нима, дада? Шунча яшаб қишлоқдан бирортасининг остонадан йиқилиб тушганини эшитганмисиз? Масалан, мен эшитмаганман. Бироқ охириг икки йил ичида эшитиш у ёқда турсин, ўз кўзим билан кўряпман. Яна қаерда денг, шу уйимизда! Бир эмас, икки киши йиқилиб тушса, ҳатто биттаси шу азобдан ўлиб кетса, бу уйни яна нима деб ўйлаш керак? – ноилож дадасининг қаршисидан жой олган Ҳошимжон ўзини тўхтатолмай гапира кетди. – Нега индамайсиз, дада? Ахир, ўзингиз ҳам остонани янгиласаммикин, дегандийиз-у онамдан кейин.

Ёки эсингиздан чиқдимми?

- Демак, ҳеч нарсадан хабаринг йўқ.
- Тушунмадим, нимадан хабарим йўқ, дада?
- Хотининг сабабини айтмабди-да.
- Йиқилиб тушганинимми?
- Ҳа.
- Йўқ.
- Айтолмайдиам.

Ҳамроқул ота бу гапни айтишга айтди-ю, кейин ўйланиб қолди: “Билганда нима ўзгарди, бу лаллайганнинг қўлидан бирор нарса қилиш келармиди? Хотинини сўкиш, уриш тугул, қаттиқроқ гапиролмайди-ю. Билмадим, кимга ўхшади экан? Пулни сен топаётганингдан кейин тилинг ҳам шунга яраша бўлмайдим, даюс. Э, садқаи эркак кет!”

Чол ёнбошлаб олди. Хаёлида марҳума хотини жонланди. “Лекин кимга-қийин, менга қийин бўлди, онаси. Неча кундирки, бу лапшайган ўғлингга нима дейишни билмайман. Мана, ҳозир кўзини лўқ қилиб оғзимга термулиб ўтирибди. Эски остонага қўшиб сен билан шунча йил бирга яшаган уйимизни ҳам бузиб ташлади. Тишимни тишимга қўйдим. Агар сен тушимда қўлимдан етакламаганингда янги солган хоналарига асло кирмаган бўлардим. Эскирган бўлса-да, ўзимизнинг уйимиз яхши эди. Лекин бунга қара, янги уйларида тинч яшаймиз деб ўйлашганди, бўлмади. Яна Худонинг қаҳрига учраб, баландгина қилиб қурилган зинадан йиқилиб тушди. Лат емаган жойи қолмаганмиш. Билишимча, энди бу ҳовлига келишга юраги бетламай турибди. Шунданми, буням сотиб шаҳарга кўчишармиш. Бу ердан узокроққа кетса, гўё уни ҳеч нарса таъқиб қилмайди. Худонинг назари тушмайдиган ер бор эканми бу ёруғ оламда. Наҳот, шуни фикр қилиб кўрмаётган бўлса? Нима дейсан? Мақсади бошқами? Маҳалла-кўйдан қочяптими? Йўғ-е?..”

- Дада!
- Ҳм.
- Ухлаб қолдингизми?
- Намунча шовқин солмасанг?
- Нима дейсиз?
- Нима дейишим керагийди? – чол кўзларини сал очиб ўғлига қараб қўйди.
- Ҳошимжон хавотирга тушди.
- Доктор чақирайми, дада?
- Нимага доктор чақирасан?
- Яхшимисиз, ўзи?
- Тавба, сенларнинг дастингдан кўзимниям

юмолмайманми? Ё дарров ўлдига чиқариб қўйдингми? – деди Ҳамроқул ота ажин босган пешонасини баттар тириштириб.

- Нега унақа дейсиз, дада? Гаплашиб туриб... ухлаб қолганингизга... – гудранди Ҳошимжон сал енгил тин олиб.
- Нима деётганинг?
- Шаҳарга кўчишни маслаҳат қилаётгандим, – деди вазиятни юмшатишга уринган Ҳошимжон.

Ҳамроқул ота “йўғ-е” дегандай ўғлига бир зум разм солди. Ҳошимжон кўзларини яшириш мақсадида дадасининг устига ёпилган қизил гулли аёлнинг у ёғ-бу ёғини тўғрилаган бўлди. Аммо унинг ҳаракатлари табиий эмасди.

– Менимча, сен шаҳарга кўчамиз, дединг, шекилли? – чол ақли ҳали жойида эканлигини кўрсатиб қўймоқчи бўлди, дангал гапирди.

– Қишлоқда шунча чанг ютиб юрганимиз етар. Биз ҳам одамларга ўхшаб би-ир шаҳарда яшайлик-чи, нима бўларкин?

– Солган уйинг ҳам шаҳарниқидан қолишмайди.

– Сизни орзу-ҳавасли киши, дерди онам раҳматли. Ҳатто бир пайтлар шаҳарда туғилмаганингизга афсус ҳам қилган экансиз? Тўғрими? – бу гап эсига тушиб кетганидан бироз дадилланди Ҳошимжон.

– Ёшлиқда гапирган бўлсам, гапиргандирман. Аммо ҳозир бу ердан ҳеч қаерга кетгим йўқ. Агар сенлар кетмоқчи бўсанг... бемалол. Менга деса, Тошкентга бориб яшамайсанми? Аммо бир нарса ёдингга турсин. Қаерга борсаларинг ҳам, остонасиз уй бўлмайди. Остона эса хотинингга баъзи нарсаларни ёдига солиб туради. У жонини қанчалар асрамасин...

– Тўғри айтасиз, у остоналардан шунчалар кўрқиб қоптики, ушлайдигани йўқ бўлса, тушмайман дейди. Бирортасини чақирмагунча тураверади. Шунинг учун остонаси пастроғидан топсақ, бунчалик бўлмас.

“Эҳ, нодон бола, бунчалар шапкўр бўлмасанг. Энди бундоқ ўйлаб кўрсам, онанг раҳматли ҳам билдирмай тўғри қилган экан. Қўлингдан бир иш келмаслигини сезганда, бўлмаса, “Хотининг мени остонадан итариб юборди”, деб айтган бўларди. Ўзи индамагани қолиб, мениам оғзимни очирмади. Аслида унинг гапига қулоқ солган мен аҳмоқман. Шартта айтмайманми? Урсанг, урардинг, урмасанг, ҳеч йўқ хотинингнинг қилмиши-

дан хабардор бўлардинг-ку. Болалари етим бўлиб қолмасин, деб қўрқибмиз-а. Жуда калта ўйлабмиз. Шундай топармон эрни ташлаб гўрга кетардими, бу маккор. Эх, хотин, хотин. Сенинг шу гапинггайм кирмасам бўларкин? Ўша пайтда жаҳлим чиқиб, одам боласини танимай турувдим, шарт айтардим-қўярдим. Мана, энди айтишнйям, айтмасликнйям билолмай хунобим ошиб ётибди. Бор таваккал қилиб, юзига айтсам-у, кўлидан ҳеч вақо келмаса, баттар сиқиламанми, дейман. Индамасам, хотиним яхши деб ўтиб кетаверадими деб яна юрагим эзилади. Аммо сен, онаси, Худога солиб бир ҳисобда тўғри қилган экансан. Билиб тургандирсан, қайта-қайта остонадан йиқилиб тушаётганини. Буни қара, додини бировга гапиролмайди, дегин. Менимча, Худо-

гаям айтолмаётган бўлса керак? Ҳа, айтолмайди. Ёки уялмай дардини дoston қилаётганмикин-а? Яна ким билади, дейсан?

Аммо бу дунё қайтар дунё эканлигига ақли етгандир? Бир эмас, икки эмас, уч марта кўли синиб, қилмишига минг афсус чекиб ўтиргандир? Ёки фаҳми етмадимикан? Тўғри айтасан, эртадан кечгача азоб чекиб ётади-ю, ўйламайдими?"

Ўғлининг томоқ қириши чолнинг хаёлини бўлди.

– Мендан кейин бу уйнинг чироғини ёқиб ўтирасанми, десам... Барибир келиннинг гапини икки қилолмайдиган кўринасан. Ҳа майли, ишқилиб, омон бўл, ўғлим, омон бўл. Худо сенга тўзим берсин.

Ҳамрокул ота шундай деб юзини ўгириб ётди.

Ҳошимжон на кетишини, на кетмаслигини билолмай, анчагача жойидан қимирламади. Аммо яна озгина ўтирса, дадаси ухлаб қоладигандек, дарҳол ўрнидан турди. Аста юриб эшик олдига келди, яна тўхтади, бутун гавдаси билан ортига қаради. Озиб кетгани аёл остидан ҳам шундоқ билиниб турган дадасига ачингандай бўлди. Аммо “Чолни кўндиролмасангиз, ўзий-издан кўринг. Бўзда ўйнашингиз борлигини ҳаммага айтиб, шармандангизни чиқараман. Нима, бу гаплардан ҳеч кимнинг хабари йўқ деб ўйлаганмидийиз? Сиз ҳали шошманг, бу бева-фолик учун жавоб берасиз. Индамай кетадиган аҳмоғингиз йўқ. Шунча яшаб билмадингизми кимлигимни? Мен ер тагида илон қимирласа биладиган аёлларданман! Юзимга оёқ қўйдингизми, энди шунга яраша жавоб оласиз. Шундоқ кўзингизнинг олдида менам биттасига тегиб оламан-да...” деган дағдаға унинг юрагини тилка-пора қилган эди. Қаердан билдийкин, кимдан эшитдийкин, деган саволлар хаёлидан кетмай қолди. Туриб-туриб ичидан қалтирарди. Шунча пул топиб келганда обрўси бир сиқим. Агар ишдан ҳайдалса борми, сариқ чақалик кадр-қиммати қолмаслиги уни чўчитаётган эди. Ҳошимжон шу ишни битирсам, балки хотиним тўполон қилмас, деган ўйга борди. Хонадан чиқиб кетмаётганининг сабаби ҳам шунда эди.

Бўзда қолиб ўтказган ширин кечалари энди уйқусиз тунларга ёхуд заҳар-заққумга айланиши мумкин. “Нима жин урди ўзи мени? Туппа-тузук ишлаб юрувдим-ку бошқа туманларда. Лекин охирги пайтларда асаб-нияш тугатди-да, бу жағинг қурғур хотин. Уйга келсам, юрагим сиқиладиган бўлиб қолибди. Демак, айб ўзида. Эркак киши уйда ором топмагандан кейин...”

У шундай деб ўзини оқлаган бўлди. Бироқ бу гапларни Фаридага айтиш учун катта юрак керак эди. Агар амаллаб гапирганда ҳам унга қулоқ солиб ўтирмайди бу Фарида деганлари. Нима қилса экан-а?

Ҳошимжон “Э, бир гап бўлар-да, шаҳарга кўчадиган бўлсак, у ерда ким билиб ўтирибди”, деб қўлини силтади-да, аста ютинди. Дадаси “Ҳм, ҳалиям турибсанми?” деб сўраб қолармикин, деган умидда эди. Жавоб бўлавермагач, пешонасини силаган қўйи деди:

– Бир ўзингиз қийналиб қоласизми, дейман-да, дада?

Чолдан садо чиқмади.

– Лекин... бу уйни сотмасам, шаҳардан жой ололмайман.

Бу гапдан кейин Ҳамроқул ота салгина қимирлагандай бўлди. Ҳошимжон икки қадам олдинга юрди. Дадасининг бош томонига энга-шаркан шошиб сўради:

– Бир нима дедингизми, дада?

Чол базўр ютиниб қўйди. Ҳошимжон саволини яна қайтарди. Кейин қаддини ростлар экан:

– Ахир, бир нима десангиз-чи? – деди бу жимликка норозилигини билдириб.

Ҳамроқул ота яна қимирлаганди, Ҳошимжон қулоқларини динг қилиб дадасининг қуруқшаган оғзига тикилди.

– Озроқ сув олиб келайми, дада?

– Сен... ҳаракатингни... қилавер.

– Ростданми, дада? Ростданми? Раҳмат, катта раҳмат. Сизни тушунган одам эканлигингизни билардим. Бўлди, дада, сизни ўзим елкамга кўтариб шаҳарга олиб кетаман. Керак бўлса, дўхтирларга кўрсатиб, даволатаман. Набираларингиз ҳам ҳафталаб ётоқхонада эмас, сизнинг олдингизда туришади. Уларни соғиниб кўчага кўз тикиб ўтирмайсиз. Ўқишидан чиқишади-ю, тўғри олдингизга келишади. Мана, кўрасиз, шаҳарга кўчиб борганингизга асло афсусланмайсиз!

Ҳамроқул ота индамади. Ўғлининг гаплари элас-элас қулоғига чалинди, ҳатто баъзиларини яхшигина англади ҳам, бироқ жавоб қайтаришга ожизлик қилди: тили айланмай, танглайига ёпишиб қолгандай туюлди. Кейин тобора оғирлашиб бораётган қовоқларини аранг кўтариб қўйди, холос.

Ҳошимжон кўчишга розилик олганини айтиш учун хотинининг олдига ошиқди. Агар сал пастроқ энгашиганида ҳам дадасининг кўзидан сизиб оқаётган ёшни иллаган бўларди. Бироқ падари бузрукворининг сўнгги гапини ўзича тушунган ўғил “Бу ишни ҳам уддаладим, хотин” деган хаёлда шошиб хонани тарк этди.

* * *

Ярим кечада Ҳамроқул ота ётган хонадан йиғи овози эшитилди.

Қўл-оёғи гипсда эканидан уялган Фарида шифохонадан чиқмади. Чиқолмади. Лекин қачондир уйига қайтиши ва яна остонага қадам босиши лозимлигини ўйлаб юраги баттар сиқила бошлади...

Отамга хат

Мен улгайганим сари отам чўкди таъвишлардан,
Лек кўнгли ўсди, ўсганимдан...
Мен ўсдим, аммо кўнглим чўкди
отамнинг кексайиб, чўкиб бораётганидан.

Ота! Ўзим ота бўлгандан сўнг. Сизнинг ўғитларингиз, панд-насиҳатларингиз мазмунини теран англай бошладим.

Ҳар сафар ёнингизга боришдан олдин шу гал албатта бафуржа суҳбатлашаман дейман. Бироқ сизни кўришим ҳамон қандайдир туйғу вужудимни чулғаб, суҳбат “расмий” тус олади.

Ота, сизга айтар гапларим кўп. Шу боис бугун мактуб ёзишга қарор қилдим.

Болалигимда баҳор бизнинг ҳовлига биринчи кириб келади, деб ўйлардим. Ҳа, шубҳасиз, шундай эди. Ота, ёдингиздами, ҳар йили эрта баҳорда ҳовлига райҳон, ҳар хил кўкатлар экар эдингиз. Ҳовлимиз яшнаб кетарди, барчанинг ҳаваси келарди...

Эсимда, март ойининг бошларида, ҳали қиш нафаси кетмаган пайтда қалдирғочлар уясини тозалаб кўярдингиз. Кичкинагина, аммо баракали еримиздан олинган турли кўкатлардан, ернинг янги инъомидан биз биринчилардан бўлиб баҳраманд бўлардик. Кейин сиз кўшниларга ҳам “янги ҳосил”дан бир боғлам қилиб берардингиз ва мен улашиб чиқардим, эвазига эса кўшнилардан “Отангга раҳмат”, “Илойим, дард кўрмасин” деган дуоларни эшитардим. Очиги, ўша пайтда бу дуолар худди менинг ўзимга айтилгандек бўлиб қушдай учиб келардим уйга.

Энди ўйласам, сиз бу орқали кўшниларга эрта кўклардан меҳр улашар экансиз. Ҳар баҳорда шундай. Баъзан об-ҳаво инжиқлиги туфайли кўкатлар кечга қолса, кўшнилар ишора билан сўраб қолишарди, “Кўкатлар етилиб қолдимми?”, “Отанг уйдаими?”. Одамлар кўкларга, меҳрга ташна, интизордек эди гўё...

Ота, сизни соғиндим.

Ёдингиздами, тахминан 10-12 ёшларда эдим. Сиз билан телевизорда “Ҳайвонот дунёси”ни томоша қилаётгандик. Экранда шер ёввойи тўнғизлар тўдасини таъқиб этар, гоҳ у, гоҳ бу тўнғизни қувар, ўлжаларини нимагадир тез-тез алмаштирарди. Ва ниҳоят, шер улардан бирини танлади ва таъқиб қила бошлади, бир неча уринишлардан сўнг ўз мақсадига эришди ва “мағлуб” тўнғизни ўз болалари томон судраб кетди. “Томоша”нинг давомини кўра олмадим, ўз хонамга кетдим, тўнғизга раҳмим келди...

Эртасига нонушта пайти сиз мендаги маъюсликни сезиб, “Болам, тўнғизга раҳминг келяпти, шер болаларига-чи”, дедингиз. Мен индамадим, бу тарафини ўйлаб кўрмаган эканман. “Куч бирликда, агарда тўнғизлар тўдаси биргаликда шерга қарши турганида бундай бўлмасди. Кейин, мағлуб тўнғиз бошқаларига қараганда тез югура олмаёт-ганди, нисбатан заифроқ эди, балки касалдир. Ўғлим, иккита нарса ҳар доим эсингда бўлсин: куч – бирликда, атрофингда дўстлар кўп бўлиши керак; ҳеч қачон ожиз, заиф бўлмагин, ҳеч қачон таслим бўлмагин”.

Ушбу сўзлар кейинчалик ҳаётим мазмунига айланди, қулоқларим остида ҳамон жаранглайди...

Ота, сиз айтасиз: “Ўғлим, энди сен ҳам отасан, фарзандларинг бор, уларнинг эртасини ўйла”. Отажон, мен ҳам отаман, лекин аввало сизнинг фарзандингизман.

Фарзандлик – бурч, оталик – масъулият, дейишади. Қизик, қайси бири устунроқ ва, умуман, бундай савол қўйиш, унга жавоб излаш тўғримики? Балки кўпгина саволларнинг жавоби бу ерда мужассамдир, балки мен уларни тўқнаштираётгандирман. Буларнинг орасида қандай боғлиқлик, изчиллик мавжуд?

Баъзан фарзандларимга қараб туриб хаёлга толаман, менинг болалигим бўлмаган, деган фикр келади. Сабаби, сиз ҳар доим мен билан катталардек муомала қилар эдингиз. Кўпгина гапларингизни энди тушунаётман. Ҳаётда эришган озми-кўтми ютуқларимга балки ўша пайтлардаги ўғитларингиз орқали тамал тоши қўйилгандир.

Ота, тахминан 8-9 синфдалигимда менга “Қобуснома”ни совға қилдингиз. Ҳар сафар уни қўлимга олганимда сизнинг салобат билан “Ўғлим, бу китобни эҳтиёт қилгин” деганингиз қулоқларим остида жаранглайди. Қизиги шундаки, сиз уни ўқигин, ёд олгин, демагансиз. Ҳамиша хулосани ўзимга қўйиб берардингиз. Бу фикр ва танлов эркинлигининг кичкинагина ифодаси эди, гўёки. Вақт ўтиб амин бўлдимки, сиз менга “Ҳаёт китоби”ни берган экансиз. Шу орқали, аввало, ҳаётни ўрганишга, жамиятда муносиб ўрин эгаллашим кераклигига ишора қилган экансиз.

Ҳаётда муносиб инсон бўлиш керак, дер эдингиз. Ота бугун улғайдим, лекин бу “шарт” ҳамон мени қийнайди. Аввало, мен Сизга муносиб фарзанд бўла олдимми? Муносиб дўст бўла олдимми, муносиб ота-чи? Сиз айтардингиз, ҳаёт турли саволлардан иборат, ҳар кимнинг ўз жавоби, бўлади. Буларни сиз математик мисолларга ўхшатардингиз ва фақат амалларни кетма-кет тўғри бажаргандагина жавоби чиқади, дер эдингиз. Ҳаёт манзилларида дуч келадиган ҳар бир саволга фақат ўзинг, ҳеч кимнинг ёрдамисиз жавоб топишинг керак, ҳаётга энгил қарамагин, ҳавойиланмагин, турли ўткинчи, сохта нарсаларга ишонмагин, ошиқмагин, дегансиз.

Ҳаётда хато қилсанг ҳам, адашсанг ҳам, тўхтамагин, яна ва яна бошингни кўтариб олдингиз ҳаракат қил, ўзингни аяма, дадил бўл, дер эдингиз. Энди тушуниб етмоқдаман, ота, Сиз мени мустақил ва қатъиятли бўлишга ундаган экансиз.

Кўпчилик ҳаётни имтиҳонга ўхшатади, фақат унинг “шпаргалка”лари йўқ. Ҳар бир инсон “ҳаёт масаласи”ни ўзи ҳал қилиши, жавобини ўзидан қидириши керак экан. Тушундимки, математик мисоллардан фарқли тарзда ҳаёт машқлари анча мураккаб, йўллари чигал, ҳар бир инсоннинг ўз ҳаёт “амал”и бор экан.

Ота, бир саволга ҳамон жавоб қидираман: нимага бир оилада, бир хил муҳитда, тенг шароитларда турли хил хулқли фарзандлар вояга етишади? Масалан, қайсидир фарзанд олим, зиёли, қайси бири яхши бир ҳунар эгаси, ўзига яраша обрўли, яна бошқаси эса бадхулқ, бекорчи, безори, ота-она умрига заво. Бунинг сабаби нимада, наҳотки яна оила, ота-она айбдор? Ахир, бир хил тарбия, ўғит берилганди-ку! Қаерда, қандай хатолик юз берди? Нега? Нима учун? Саволларнинг чеки йўқ, оталарнинг боши эгик.

Баъзан одамлардан хафа бўлиб кетаман: томошага ўч, камчилигингни ошириб, айбингни иложи бўлса ҳар қадамда юзингга солишади, на ютуғингга рози улар ва на камчилигингга...

Дунёнинг ишлари тескари, ғалати... одамлардан “одамийлик” кутамиз, одамлардан топмаган вафони бошқа жонзотлардан кутамиз, одамлардан меҳрни аяб уларга берамиз.

Сиз эса ҳеч қачон одамлардан бегоналашма, ётсирама, улардан узоқлашма, одам одамдан бегонасирама, аввало, ўзидан бегоналашади, дейсиз. Аммо айрим кимсаларнинг сўзлари... ўта сохта. Майда манфаат, иғво, фисқу фасодга ўч улар. Гўёки “тирикчилиги” шундан. Яхшилик қилиш улар учун шунчалик қийин, шунчалик мураккабки, ўйлаб қоласан: наҳот “Одам – одамга бўри?” деб билса улар.

Баъзан улардан юз ўгиргим, бегоналашгим келади.

Бундай пайтларда табиат кўйнига сайрга ошиқаман, хаёлан тоғу тошларга чиқаман. Табиат – мўъжиза, сиру синоатга бой. Кўп нарсаларга гувоҳ, лекин жим, фақат аҳён-аҳёнда “касаллик”ни ўтказиб юборган одамдай йўталиб кўяди. Табиатда ҳамма нарса жонли, ўлчовли, гўёки ҳаммаси олдиндан ҳисоб-китоб қилингандек.

Масалан, ёз чилласида қуёш қанчалик қиздирмасин, барибир кун келиб ўз ўрнини кузнинг салқин оқшомларига бўшатади. Ёки қиш чилласи қанчалик аёзли бўлмасин, баҳор келиши аниқ.

Шуларни ўйлаб доимо табиатдан нисбат олишга ҳаракат қиламан, қанча қийналсам ҳам ортидан яхши кунлар келишига ишонаман. Айтишларича, Худо одамдан олдин оламни яратган экан, балки шунинг учун ҳам кўп саволларга жавоб атрофимиздаги оламдадир.

Болалигимда кўшни болалар ўз оталари билан мақтанишарди: “Менинг дадамнинг кучи кўп”, “Менинг дадам бизни ҳар куни машинасига миндиради”, “Менинг дадам милиционер”, “Менинг дадам катта кранда ишлайди, ҳаммадан баландда”, мен эса секингина “Менинг дадам ҳар куни китоб ўқийдилар, шогирдлари жудаям кўп”, дердим. Қизиқ, менинг фарзандларим ўртоқларига мен ҳақимда нима дейишаркан... Буни билмадим-у, лекин мен фарзандларимга, отамга ўхшанглар, дейман ҳамиша.

Ота, сиз ҳамма оталар бир хил бўлади, дер эдингиз, мен эса эркаланиб, йўқ, сиз бошқачасиз, баъзан акаларимдан қизганиб, фақат менинг отамсиз, дер эдим.

Ота, кучли бўл дегансиз, мен бугун кучлиман, чунки Сиз борсиз, мен Сиз билан кучлиман.

Сиз менга ҳеч қачон сени яхши кўраман демагансиз, эркалатмагансиз. Бироқ мен сизнинг ҳар бир ҳаракатингиздан мени ҳаммадан ҳам яхши кўришингизни тушунардим.

Ота, сизни яхши кўраман. Сизни соғиндим... Мен Сизга муҳтожман, ота.

Аброр ЮСУПОВ

Фахриддин ХАЙИТ

1980 йили туғилган.
Ўзбекистон Миллий
университетининг
журналистика факультетини
тугатган. "Илинж" (2004),
"Ҳар юракда бир Ватан"
(2009) номли шеъррий
тўғламлари чоп этилган.

Манзара

Тонг қуёши таратади нур,
Шивирлайди япроқлар шодон.
Майин сабо – кўнгилга ҳузур,
Шошилади ишга оломон...

... Боласини етаклаб аста
Уйдан кулиб чиқади жувон.
Қучогида катта гулдаста,
Чехрасида бахт порлар чунон...

Ҳовлидаги гулзордан ҳадя,
Гул ўпади қирмиз яногин.
Гулзор эмас, ул ёрдан ҳадя –
Ёниб турар доим нигоҳи.

Бола қўлин у маҳкам тутар,
Мунис она – саришта бека.
Аёл кўнгли тўқ бўлса, етар,
Асло ҳаёт кўринмас бекам.

Сув сепилган, кўча ораста...
Шошилади ишга оломон.
Боласини етаклаб аста
Уйдан кулиб чиқади жувон...

Нурдай сизиб кирар қалбимга шодлик

Биринчи парта

Синфхонадаги биринчи парта,
Орзулар кемаси эди у зўё.
Эсласам, қалбимда ҳаяжон ортар,
Бегубор экан-да ўша дам дунё.

Қаршимда ўтирган муаллим каби
Равшан кўринарди келажагим ҳам.
Синф тор эди-ю, қалбим матлаби –
Муҳаббатим каби сарҳадсиз олам.

Ёнимда кўзлари мовий дилрабо,
Ишқда кўп экан-да сиру синоат.
Танаффус. Сабоқлар ўзгарар, аммо
Мен учун муҳаббат дарси ҳар соат.

Китобимни уйда қолдириб атай,
Унинг китобига термуламан жим.
Сўнг изн беради, бир зум ҳам ўтмай,
Қирмизи юзида ёнар табассум.

Яна чулганади олам рангларга,
Мактаб қучогида лаҳзалар тотли.
Ҳар кун таҳсин айтиб оппоқ тонгларга,
Нурдай сизиб кирар қалбимга шодлик.

Синфхонадаги биринчи парта –
Муҳаббат кўшики бу, ишқим кўргони.
Ёдга оламан-у, кўзимда қатра
Ёш пайдо бўлади, ўртанар жоним...

О сен, юрагимнинг қайси қатида
Яшайсан муҳаббат кўшиги бўлиб.
Мени дунёларга кўрмайсан раво,
Мени дунёлардан оласан узиб.

Синфхонадаги биринчи парта...

Чиллак

Чиллак отдим,
Деворингдан ошиб кетди.
Ҳаяжондан терга ботдим,
Шошиб кетдим.

Борай десам,
Бўйсунмайди оёғим-а,
Уялтириб қўйди
Чиллак таёғим-а.

Деворингдан мўралайман,
Жоним ҳалак.
Кўринасан
Гул ҳовлида, хушрўй малак.

Капалакдек рақс тушасан
Куйлаб қўшиқ,
Ҳар сатрида
Мен даллининг исмин қўшиб.

Соддаман-а, савлати бор,
Суръати йўқ,
Фаҳми калта, бир чўпчалик
Журъати йўқ.

Чиллак сабаб, билдим,
Кўнглинг мендалигин.
Исминг ёзиб тўлдираман
Кундалигим...

Дарё дунё

Дарё ичидаман, кўксимда мавжи,
Товоним қитиқлар қум зарралари.
Сочимга илинар томчилар сапчиб,
Майсаларга қўнган шабнам сингари.

Дунё ичидаман, кўксимда олов,
Ёниб яшайман – қуёшга тақлид.
О, менинг юрагим севишига қодир,
Эй, менинг юрагим севишига ҳақли...

Қаламтарош

Қошни қаро қилган қаламга раҳмат,
Туннинг бўёғидан зеб берар қошга.
Тўқмоқни игнадай йўнган валломат,
Наҳот, ҳеч вақо йўқ қаламтарошига?!

Мен-ку, унутмайман айтмоқни таҳсин,
Тўхтамагунча то кўксимда дукур:
Ўзимни англатган озорлар учун
Яратган Эгамга минг бора шукур!

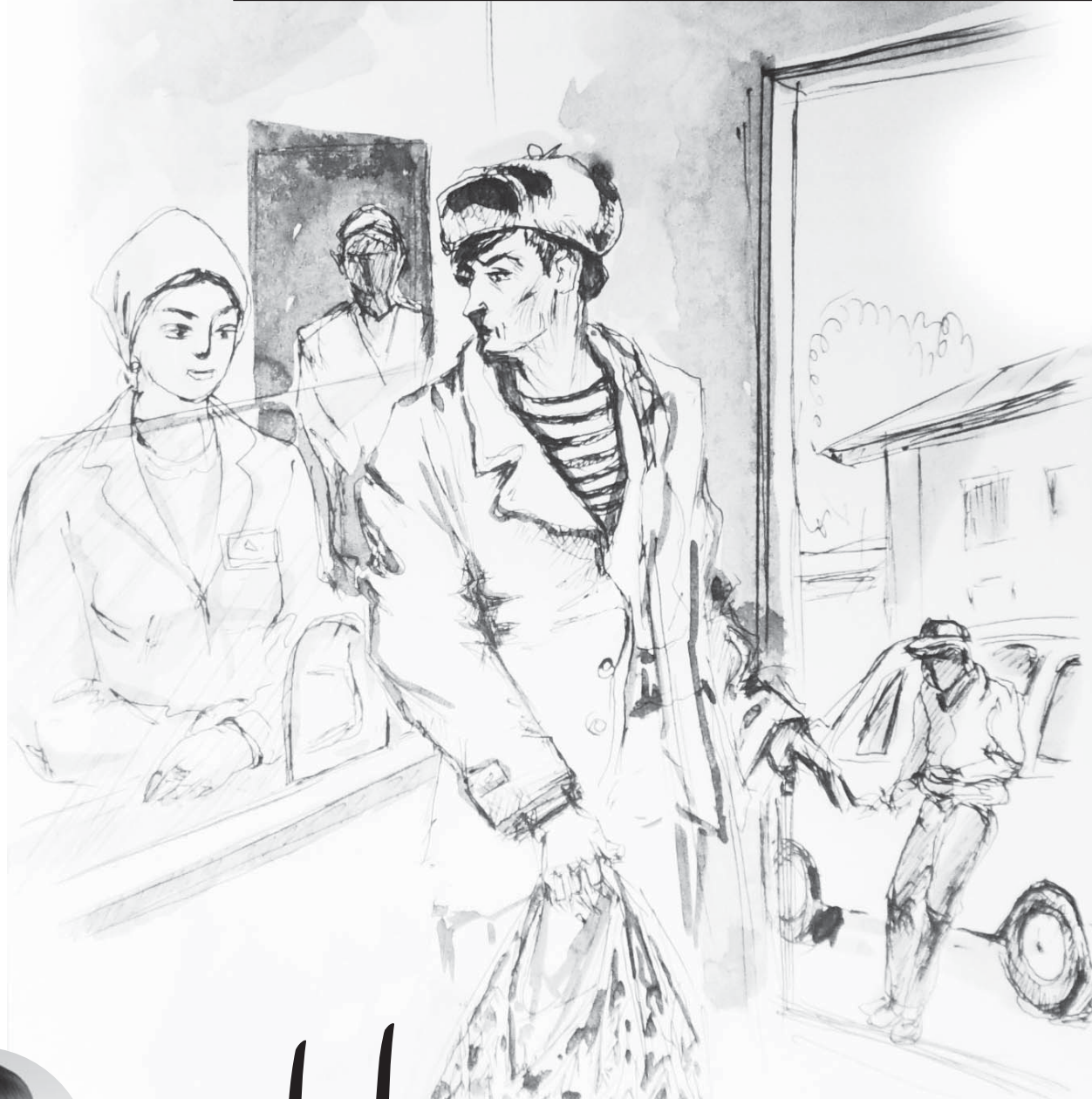
Сураткаш

Капалак гунчага қўнади нафис,
Муҳаббат васфини этар ифода.
Сураткаш гулзорда чўккалайди тиз,
Илҳом баҳи эади сўнгсиз ирода.

Тонгга қадалади унинг нигоҳи,
Сўнг қуёш тафтидан ҳарорат олар.
Бунчалар ранг-баранг олам бўёғи,
Бир бутун ҳаётга татир лаҳзалар.

Аслида табиат улкан мусаввир,
Беизн тушмагай манглайга чизиқ.
Йиллар чехрамизга солган бу тасвир –
Ҳаёт дарахтининг шонли илдизи.

Баъзан унутамиз шукурни беиз,
Тавбалар қилмаймиз гуноҳимизга.
Ғафлат уйқусини муҳраймиз биз
Мудраб бораётган нигоҳимизга.

Шерзод ХАЛИЛ

1982 йил туғилган.
Ўзбекистон Миллий
университети фалсафа
факультетини тамомлаган.
Ҳикоялари адабий тўғлам
ва нашрларда эълон
қилинган.

Наъмат

Кўкни қоплаган булут Ҳисор этакларига тақалиб қолди-ю, шатир-шутир ёмғир ёға бошлади. Мен машинада дорихонага шифобахш гиёҳларни топшириш учун кириб кетган Толиб овчини кутиб ўтирдим. Аслида Мироқи шаҳарчасида у билан тасодифан кўришиб қолгандим. Толиб овчи ёши қирқларни қоралаган, дароздан келган киши. Уни шаҳарчадан кўра кўпроқ ўрмонда учратиш мумкин. Шу ўртадаги дўкондан болаларга у-бу нарса харид қилиб қайтаётсам, овчи лўкиллаб юрибди. Қўлида тўрхалта, эгнида униқиброқ қолган ёмғирпуш,

бошида эски қулоқчини ҳам бор. «Бу ёқларга қандай шамол учирибди овчини», десам:

– Дорихонага мана бу гиёҳларни топширай,
– дейди қўлидаги тўрхалтага ишора қилиб. –
Мени ҳам қишлоққа олиб кетарсиз?!

– Майли, тезроқ топширинг, бирга қайтамиз,
– дедим.

Машина ойнасидан сизиб сув оқарди. Дунё ёмғирга айланиб оқаётгандек эди, гўё. Хайриятки, овчи ҳаялламасдан дорихонадан чиқди. Мен ойнадан унинг мунглиг ва шикаста кайфиятда тўрхалтасини тутганча машина томон келаётганига эътибор қилдим. Афтидан, унинг гиёҳларини дорихонадагилар олишмаганди. У машина ортидан айланиб ўтди-да, эшикни очиб тўрхалтаси билан ёнимга чўкди:

– Ҳайданг, кетдик.

– Гиёҳларни олишмадимми?.. – дедим тўрхалтага ишора қилиб.

– Гиёҳ олиб келганимни уларга айтмадим, – деди у қандайдир ўксик товушда.

– Нега? – дедим машинани аста юргизарканман.

– Сизга нима десам экан, – тусмолланди у. – Зебони кўриб қолдим.

– Қайси Зебони? – машинани буриб оларканман, унинг дабдурустдан айтган гапидан ҳайрон бўлдим.

– Сиз уни билмайсиз, у пайтлар бола бўлгансиз, – тушунтирган бўлди овчи.

– Рост гап ҳеч нарсани тушунмадим.

Машина энди йўлга тушиб олганди.

– Зебо синфдошим, унга кўнгил кўйгандим, – тортиниб гап, бошлади у.

– Биринчи муҳаббат денг, – йўлдан нигоҳимни бирровга узиб, овчига қараб олдим.

– Шундай деса ҳам бўлади, – гапимни тасдиқлади. – Ҳар бир одамда шундай муҳаббати бўлади-ку?! Зебо, нима десам экан, жуда ҳам ғурурли, бошқача қиз эди. Ота-онаси у гўдаклигидаёқ ажрашиб кетган экан. Онаси ҳам, отаси ҳам бошқа-бошқа оила қургач, Зебо бобоси Неъмат мерганнинг қўлида қолган. Зебонинг онаси шаҳарга эрга тегиб кетаркан, кекса сўққабош отасига кичкина қизини “Сизга овунчоқ бўлади”, деб қолдирган. Тақдир-да. Қисмат шундай бўлгандан кейин ким нима қила оларди?! Неъмат мерган уруш кўрган чол, милтиқ отишни менга ўша ўргатган. У томида қизғалдоқ ўсадиган лойшувоқ уйда яшарди, ҳозир бунақаси ҳеч жойда қолмаган. Хуллас, Зебо ўша Неъмат мерганнинг наби-

раси эди. Вей, Зебони кўрсангиз, қанақа қиз эди-я?! Ўзи қорачадан келган, сочларини қирқ кокил қилиб ўрадиган ширин қизча. Кўрган киши шунақа қизни ота-онаси ташлаб кетганига ишонмайди. Мен уни биринчи мартаба мактабга борганимда кўргандим. Кейин унинг ўзимизнинг маҳаллада туришини, ота-онаси ташлаб кетганини, бу ёғидан у ёғи яқин мерганнинг қўлида қолганини — ҳаммасини катталарнинг ўзаро гап-сўзларидан билиб олдим. Мен унга жуда ҳам ачинардим, ич-ичимдан раҳмим келарди. Шунинг учун уни ўзимга яқин олардим. Тўртинчи-бешинчи синфларда ўқиб юрган кезларимизда бу яқинлик фақат унга ачинишимдан эмас, бошқача бир ҳис эканлигини англадим. Лекин нима эди у, буни мен ҳали билмасдим. Англаганим – уни ҳеч ким хафа қилишини истамаганим, ўзимга жуда ҳам яқин олишим, бошқалардан зимдан қизғонишим каби туйғулар эдики, бундай туйғуларни одам фақат илк бор севиб қолгандагина ҳис қилиши мумкин. О, болаларнинг севгиси қандай беғубор бўлар экан, биз катталар буни кейин англаарканмиз. Ўша пайтлар менинг Зебога нисбатан туйғуларим ана шундай эди. Эсимда, бешинчи синфда биология ўқитувчимиз болаларни тўполон қилмаслиги учун бир ўғил-бир қиз ўтирғизаман, деганда:

– Мени Зебо билан ўтирғизинг, – дегандим.

Синфхонада дув кулги кўтарилган. Яхшиям, ўқитувчимиз ўшанда мени тушунган. У киши ёши ўтиб қолган кекса аёл Мукаррам опа Исмоилова эди. Менга жилмайганча болаларга изоҳ берганлар:

– Толиб билан Зебо бир кўчада туришади. Шунинг учун уларни бирга ўтирғизаман. Бошқаларнинг ҳам журнал бўйича қандай ўтиришларини айтаман.

Вей, шу биология ўқитувчимиз ўзи бошқача инсон эди-да. Дарсни шунақа қизиқарли ўтардилар. Мен ўсимликлар ва ҳайвонот дунёсига ўшанда қизиқиб қолган бўлсам керак. Баъзан овчи бўлишимга Мукаррам опа дарсларининг таъсири бормикан, деб ўйлаб қоламан. Бир гал у киши бизга юртимиз ҳудудида ўсадиган доривор гиёҳлар ҳақида дарс ўтиб берганида, мен ростакамига гиёҳларга қизиқиб қолгандим. Сабаби, бу доривор гиёҳларнинг кўпчилиги Оксувдарё бўйларида ўсарди-да, ўрмон ичкарасида эса уларнинг сон-саногии йўқ.

Дарё ва ўрмон этакларида ғуж-ғуж ўсадиган бутасимон наъматаклар ҳам доривор хусусиятга эга эканлигини билиб олгач, шифохонада ҳамшира бўлиб ишлайдиган ойимдан бу ҳақда сўрагандим. Наъматакнинг буртма тиканакларини ойим сутчойга солиб қайнатардилар. Гуллагандан кейин тугадиган мевасидан эса, ичидаги данагини ажратиб олиб, мураббо тайёрлардик. Ўша-

даромади йўқлиги учун ёлғиз набирасига ҳам тузук-қуруқ ёрдам беролмасди. Мактабда ҳамма болаларнинг ота-оналари у-бу нарса сотиб олиши учун тез-тез пул бериб туришарди. Энди, мактабга музқаймоқ, пахта ҳалво, равочга ўхшаган нарсаларни сотишга олиб келишарди. Танаффус вақтларида биз болалар шунақа нарсаларни олишга жуда ишқибоз эдик. Лекин унақа нарсалар соти-

ларнинг ҳаммаси, ойимнинг айтишича, шифобахш хусусиятга эга экан. Ойим гап орасида наъматакларнинг ўзимизнинг дорихоналарда ҳам сотилиши, ҳатто сотиб олиниши ҳақида гаптириб қолди. Наъматакни яхши биласиз-ку?! Бизда уни ҳулҳули ҳам дейишади. Андак тикани бор бута, ёввойи атиргулга ҳам ўхшаб кетади. Вей, гуллаганда наъматак қандай чиройли-я?! Нимагадир наъматакни ўйласам, Зебо эсимга тушади. Назаримда, унинг характерида наъматакка ўхшаш нимарсадир бор эди. Кўнгли нозиклиги, ғурур ва ўжарлиги – ҳаммасида наъматакка хос бир нима борлигини туярдим. Биология ўқитувчимиз ва ойимнинг гапларидан сўнг менда, биласизми, қандай ғоя туғилди. Наъматак бошларини қирқиб тўплаш ва Зебога ёрдам бериш. Гап шундаки, Зебонинг бобоси нафақадан бўлак

ладиган жойларда Зебони сира ҳам кўрган эмасман. Уни қўлига бобоси ҳеч қачон пул бермаган бўлса керак. Арзимас нафақасидан қандай ҳам берсин?! Албатта, мен унга жон деб пул бериб турган бўлардим. Лекин Зебонинг характерини айтдим-ку, бирам кўнгли нозик эдики, асти қўяверасиз. Мен пул бериб тураман десам, унинг хафа бўлиши турган гап эди. Ҳатто мен билан урушиб ҳам кетиши мумкин. Шунинг учун мен бунга журъат қилолмасдим. Биз деярли ҳар куни мактабдан бирга қайтардик. Бир куни мен унга Оқсувдарё ва ўрмон бўйидан наъматак териш ва дорихонага сотиш ҳақида оғиз солдим:

– Бирга наъматак терсак, Мироқи дорихонасига олиб бориб сотардик, – дедим. Бахтимга, Зебо кўнди:

– Ҳўп, майли, – деди у.

– Қачон борамиз?..

– Истасанг, ҳозироқ, – дедим.

Оқсувдарё бўйига пилдираб кетдик. Ҳатто тошлоқ жойларда ҳам ғуж-ғуж наъматаклар ўсиб ётибди. Дарёнинг шовуллашини айтмасизми?! Наъматаклар шамолда силкинади, дарё куйлайди гўё. Эҳ, қандай ажиб лаҳзалар эди. Зебо иккаламиз наъматак бошларини кўлимиз билан юлиб, сумкамизга солардик. Қўлларимизга тиканаклари кириб кетарди. Ўша куни у қадар кўп наъматак теролмадик. Кейинги гал ўзимиз билан бирга қайчи олиб келдик. Шунда наъматак териш аввалгисига қараганда анча осонлашди. Биз дарё бўйига деярли ҳар куни келадиган бўлдик. Наъматак уруғбошларини қирқиб йиғарканмиз, бир ойлاردан сўнг анча-мунча наъматак йиққанамиз ойдинлашиб қолди. Зебо ҳам, мен ҳам буни уйдагиларимиздан яширардик. Мен уни омборда доимо тўнкарилган турадиган саватнинг тагидаги тўрхалтага солиб қўйгандим. Зебо ҳам бобоси кўзи тушмайдиган жойга наъматак уруғбошларини яшириб қўйганди. Хуллас, бир ойдан сўнг наъматакка тўла тўрхалталарни автобусга ортиб, Мироқига олиб бордик. Дорихона эгасини Раҳим мўйлов дейишар экан. Биз борган вақтимизда у қаёққадир чиққан, дорихонага биздан бир-икки ёш катта ўғли Миркалон қараб турарди. Кўринишидан бўш-баёв бола эканлиги сезиларди. Шу боис унга латта деган лақабни Зебо иккаламиз қўйгандик. Дорихонага келган одамга гаранга ўхшаб қараб турарди-да. Найновроқмиди, қанақадир ғалати бола эди. Биз у билан гаплашиб олдик:

– Отам наъматак олади, – деди у.

Раҳим мўйлов келгач, савдолашиб ишни битирдик. У қўллари билан мўйловини бураб силлиқларкан:

– Наъматакни ўғирлаб келмаяпсизларми? – деди.

– Нега энди ўғирларканмиз, амаки, – саволга савол билан жавоб берди Зебо. – Оқсувдарё ва ўрмон бўйи ғуж-ғуж наъматак-ку?! Биз ўша ерда турамыз.

Раҳим мўйлов пулни санаб олдимизга ташларкан:

– Майли, ҳазиллашдим, болакайлар. Агар яна бўлса, олиб келинглар. Мен бошқа доривор гиёҳларни ҳам сотволаман.

Раҳим мўйлов бизга бошқа доривор гиёҳлар рўйхатини ҳам берди. Зубтурум, туятовон, зирк ва яна алламбалолар. Лекин уларни топиш учун ё Ҳисор тоғлари этақларига, ё ўрмон ичкарасига кириш керак. У ёқда эса ёввойи ҳайвонлар кўп. Мана, овчи бўлганимдан кейин, энди-энди у ёқларга қадам босаяпман. У пайтлар ҳали Неъмат мергандан отишни ҳам ўрганганим йўқ эди. Шунинг учун биз Раҳим мўйлов берган доривор гиёҳларни излашга кўп ҳам жидду жаҳд қилганимиз йўқ. Наъматакнинг ўзи билан кифояландик. Зебо иккаламиз шундай қилиб, наъматак сотиб илк бора пул топгандик. Бирнави, ўзимизда пул бўлиши Зебога ҳам, менга ҳам ёқиб қолди, шекилли, Раҳим мўйловнинг дорихонасига ҳар йили наъматак мавсумида тўрхалталарни тўлдириб борардик. У бизга болаларга етadиган пул берар, ҳатто ўғли Миркалон латтани болалар қандай пул топаётганини айтиб койирди. Миркалон латтага эса барибир эди. Найновга ўхшаб отаси ва бизга жимгина қараб тураверарди. Аслида унга пул топишнинг нима кераги бор?! Сирасини айтганда, менга ҳам кераги йўқ эди. Отам ҳисобчи, топиши ўзига яраша бинойидек, лекин шу Зебога раҳим келарди-да... Тўғрироғи уни яхши кўрардим. Зебога яхши кўришимни айтганманми?! Йўқ, ҳеч қачон буни айтмаганман. Ахир, қандай қилиб ҳам айтардим. Эҳтимол, у мени шунчаки дўст деб ўйлагандир, яна билмадим. Тўққизинчи-ўнинчи синфда ўқиётган вақтларимизда, уни ёқтиришимни айтишга кўп оғиз жуфтлаганман. Лекин тилим калимага келмади. Ўзи, одам чиндан ҳам кимнидир қаттиқ яхши кўрса, буни ҳеч қачон рўйи-рост айтолмайди.

Орада Неъмат мергандан овни ўрганишга чоғландим. У урушда мерган бўлган-да. Овчи учун мерган бўлиш ҳофиз учун ширали овозга эга бўлишдай гап. Неъмат мерган анча қариб қолган, аммо руҳи тетик одам эди. У баъзан мен билан ўрмон этакларига овга чиқарди. Бир гал ёввойи тўнғизни қандай отишни ўргатганди.

– Ҳайвонларни ҳеч қачон сочма ўқ билан отма, – деганди у. – Сочма фақат қушлар ва майда жониворларни отишга ярайди. Ёввойи тўнғиз ва айиқни сочма билан отсанг, ўлдим деявер. Яраланган ҳайвон сени бурда-бурда қилиб ташламагунча тинчимайди.

Неъмат мерган менга кўп нарсани ўргатган. Аҳоли яшайдиган жойда милтиқ стволини куйига қаратиб юришдан тортиб, қушларни отишда ҳавога кўтарилишини кутишгача – ҳам-масини ўшандан ўрганганман. Мен ундан гап орасида Зебо ҳақида ҳам у-бу нарсаларни сўраб олганман.

Мактабни битирганимиздан сўнг Зебо фармацевтика институтига ўқишга кирди. Мактабда биология ва кимёни яхши ўқиган-да. Мен эса армияга кетдим. Армияда юрган вақтларимда уйга қайтгач, Зебога севишимни албатта айтман ва унга уйланаман деб ўзимга ўзим сўз бердим. Лекин армиядан келгач, эшитдимки, Неъмат мерган Зебони турмушга бериб юборибди. Устимдан муздек сув қуйилгандек, юрагим бўм-бўш бўлиб қолди. Қўлим ишга бормас, нима қилишимни ҳам билмасдим.

– Кўзим очиклигида уни турмушга бердим, энди кўнглим тўқ, – деганди мерган.

Мана, шунга ҳам ўн беш йилдан ошиқ вақт ўтибди. Ўшандан бери Зебони кўрганим йўқ эди. Турмушга чиқиб кетганидан сўнг ҳафсалам пир бўлди. Ота-онам мени ҳам бир қизга уйлантиришди. Аввалига хотинимга кўнглим йўқроқ эди, кейин-кейин ўрганиб кетдим. Фарзандлар туғилгач, ришталар мустаҳкамланар экан. Ўтган йиллар ичида Ҳисор ўрмон кўриқхонасида ишладим. Овчилар жамиятида масъул бўлдим. Бу орада Неъмат мерган ҳам дунёдан ўтиб кетди. Унинг таъзиясига кечикиб бордим. Зебо ва онаси келган экан. Буни хотинимдан эшитдим. Лекин унинг ўзини ўшанда ҳам кўрганим йўқ. Лекин бугун кўрдим. Ишонасизми, у кимга теккан экан?! Ўша Раҳим мўйловнинг ўғли Миркалон латтага хотин бўлибди. Мана бу доривор гиёҳларни топшираман деб кирсам, қорачадан келган, бироз тўлишган хушбичим хотин турибди. Юз-кўзлари менга жуда ҳам таниш.

– Зебо, сизмисиз?.. – деб юборганимни билмай қолдим.

Зебо ҳам мени таниб аста бош ирғади-да:

Сиз... – дея олди, холос. Шу пайт ичкаридан:

– Зебо, ким экан?.. – деган эркак кишининг овози келди.

Қараб турдим, бир маҳал ичкаридан Миркалон латта чиқиб келса бўладими?! Ўзи, Зебони бу дорихонада кўрганимдаёқ юрагим шиф этганди. Отаси Раҳим мўйловга нимаси биландир ўхшаб кетадиган Миркалон латта:

– Сизга нима керак? – деди.

– Ҳеч нарсаси, – дедим-да, ташқарига отилиб чиқиб кетдим. У мени танидимми-йўқми, билмадим. Бўлган гап шу.

Эй, сизни ҳам кела-келгунча бошингизни қотирдим. Қишлоққа етиб келибмиз-ку?! Мени нариги кўча бошида ташлаб кетинг.

– Хўп, – дедим мен ёмғирли ҳавода қишлоққа кириб келарканмиз.

– Тўрхалтангиздаги наъматакми?..

– Йўқ, – деди у.

– Наъматаклар ҳали уруғбош тугмаган. Эҳтимол, энди гулга кираётгандир. Баҳор адоғида мева тугишни бошлайди. Булар Раҳим мўйлов бир пайтлар рўйхатини берган бошқа доривор гиёҳлар. Яқинда кўриқхонани текширгани чиққанимизда, эрмакка туятовон тергандим. Болаликни эслаб, Раҳим мўйлов ишлаётган бўлса, шунга олиб борай дегандим. Кўрдимки, у ишламаётган экан. Дорихонани энди келини ва ўғли юритаётти, шекилли. Майли, мен тушаман. Ана у симёғоч олдида тўхтаг.

Машинани Толиб овчи айтган жойга тўхтатдим. У машинадан тушаркан, тўрхалтасини унутганини эслатдим. Бепарво қўл силтади:

– Шу гиёҳлар сизга, бугун кимгадир беришим керак эди. Сизга насиб қилган экан.

Гапимиз тугамасдан ёмғирда биз томон югургилаб келаётган қизчани кўриб қолди.

– Дадам келдилар! ..

– Ўша ерда тур, қизим, – овчи югуриб бориб қизчани кўтариб олди-да, уйи томон кета бошлади. – Нега ёмғирда юрибсан?..

– Сизнинг келишингизни кутиб тургандим, – деди қизча. – Сизни соғиндим.

– Мен ҳам сизларни соғиндим, қизим.

Машинани ортга буриб олаётганимда Толиб овчи “раҳмат” дегандек бош силкиб, қўл кўтариб қўйди. Машинани секин ҳайдаб кетарканман, одамзод қисматининг нақадар сирли эканидан ҳайратга тушиб, бир маромда йўл босиб борардим. Ёмғир эса ҳамон шигалаб ёғарди...

Георгий СКРЕБИЦКИЙ

(1903–1964)

Илк китоби – “Лақмалар ва айёрлар” (1944). “Қўриқхона оролларда”, “Овчининг ҳикоялари”, “Овчиларнинг сўқмоқлари”, “Ўрмонда ва дарёда”, “Полапонларнинг қанотлари ўсягги” сингари ҳикоялар тўпламлари чоп этилган. Сценарийлари асосида фильм ва мультфильмлар суратга олинган.

Ўзривой

Бир куни бизга кичкина олмахон совға қилишди. У тезгина қўлга ўрганди, ҳамма хоналарда югуриб юради, жавонга, тоқчаларга шундай чаққонлик билан сакрайдики, ҳеч қачон ҳеч нимани туширмайди, синдирмайди.

Отамнинг хонасидаги диван тепасида буғунинг улкан шохлари турарди. Олмаҳон дам-бадам унга чиқиб оларди-да, дарахт шохсидаги каби ўтирарди.

Биз болаларни жуда яхши биларди. Хонага киришимиз билан олмахон жавоннинг қаеридандир елкамизга сакрарди. Бу – унинг ширинлик ёки қанд сўраётгани. Ширинлик унинг жону дили эди.

Бизникида қанд ва шакар ошхонадаги жавонда турарди. Уларни ҳеч қачон яшириб қўйишмасди, чунки биз сўрамасдан ҳеч нима олмасдик.

Лекин бир кун онам ҳаммамизни ошхонага чақирди-да, бўш вазачани кўрсатиб деди:

– Бу ердаги қандларни ким олди?

Бир-биримизга қараб жим қолдик, ким бундай қилганини ҳеч қайсимиз билмасдик. Онам бошини сарак-сарак қилди, аммо ҳеч нима демади. Эртаси куни эса жавондаги оқ қандлар йўқолиб қолди ва олганига яна ҳеч ким иқрор бўлмади. Отамнинг бундан жаҳли чиқиб, ҳамма қандларни яшириб қўйишини ва бир ҳафта ширинлик бермаслигини айтди.

Биз билан бирга олмахон ҳам ширинликсиз қолди. Елкага сакрайди, юзини тириштиради, қулоғини тишлаб тортишга уринади – ширинлик сўрайди. Аммо иложимиз йўқ, ахир қаердан оламиз?

Бир гал тушлиқдан сўнг ошхонадаги диванда жимгина китоб ўқиб ўтиргандим. Бирдан кўриб қолдим: олмахон столга ирғиб чиқиб, тиши билан нон бўлагини олди ва полга, ундан эса жавонга сакради. Бир дақиқадан сўнг қарасам, тагин столга келяпти, яна бир нон бўлагини олиб жавонга чиқиб олди.

Шаҳноза РАЙИМОВА
таржимаси

“Тўхта-чи, – деб ўйладим, – нонларни у қаерга олиб кетяпти?” Стулни қўйиб, жавонга разм солдим. Онамнинг эски шляпаси ётган экан, қўлимга олдим. Ана холос! Унинг тагида, мана, нималар бор экан: оққанд, конфет, нон бўлакчалари ва ҳар хил суякчалар...

Бу топилдиқни дарҳол отамга кўрсатдим:

– Мана бизнинг ўғри!

Отам эса кулиб деди:

– Калламга келмаганини қара-я! Ахир олмахонимиз қиш учун озуқа ғамлаяпти-ку. Ҳозир куз, ҳамма олмахонлар қиш тадоригида, бизникиям ўз ғамини еяпти.

Шу воқеадан сўнг ширинликларни яшириб қўйишни бас қилишди, фақат “ўғривой” у ерга кирмасин деб, жавон эшигига илгак ўрнатишди. Олмаҳонимиз эса қишга захира ғамлашда давом этаверди. Нон бўлаги, ёнғоқ ёки суякми – нима топса, шу заҳоти олиб қочади ва қаергадир яшириб қўяди.

Бир гал ўрмонга кўзиқорин тергани боргандик. Қоронғида чарчаб қайтдик, овқатланиб эртароқ ухладик. Саватчани эса кўзиқорини билан дераза тоқчасида қолдирдик: у ер салқин, кўзиқоринлар зарарланмайди.

Эрталаб турсак, саватча бўм-бўш. Кўзиқоринлар қаёққа йўқолди экан? Отам бизни важоҳат билан чақириб қолди. Олдига югурдик, қарасак, диван тепасидаги буғу шохлари кўзиқорин билан тўла. Илгакда ҳам, сурат ва кўзгу осилган миҳда ҳам – ҳамма ерда кўзиқорин. Олмаҳон тонг саҳардан ҳаракат қилган кўринади: қуришиб олиш учун кўзиқоринларни ҳар ерга илиб ташлабди. Ўрмондаги олмахонлар кўзиқоринларини офтобга ёйиб қурилади, мана, бизники ҳам шошилибди. Қишни сезган кўринади.

Чиндан ҳам, тезда совуқ тушди. Олмаҳон бурчакларга, илиқроқ жойларга беркинишга урина бошлади, бир куни эса бутунлай йўқолиб қолди. Қидирдик-қидирдик – ҳеч қаерда йўқ. Балки боққами, ўрмон томонгами қочиб кетгандир. Бечора олмахон.

Бир куни туйнуқларни беркитдик-да, печкага ўт ёқдик. Печка ичида нимадир шунақанги потирладики! Эшигини очганимиз заҳоти олмахон ўқдек отилиб чиқди ва тўғри жавонга сакради. Тутун мўридан чиқмай бутун хонани тутиб кетди. Акам йўғон симдан илгак ясаб, мўри ичига тикди. Қараб турибмиз – мўридан бўйинбоғ, онамнинг қўлқопи чиқди, ҳатто бувимга совға қилинган рўмол ҳам ўша ердан топилди.

Олмаҳонимиз уя деб ўйлаб, ҳамма нарсани мўрига ташиган экан. Аҳ, миттивой! Уйда яшаса ҳам ўрмондаги одатларини тарк этмабди-да. Ҳа... Қазисан, қартасан, асл зотингга тортасан, деб бекорга айтишмайди.

Узунқулоқ

Ов қилишни жуда эрта бошлаганман. Ўн тўққиз ёшга тўлганимда отам менга милтиқ совға қилганди. Ўзи билан ўрмон, тўқайзорларга олиб кетарди.

Бир йили кузда овга отландик. Аравада ёнма-ён ўтирганча ўрмон оралаб борардик. Йўл бошдан-охиригача сариқ барглар билан қопланганди: хазонлар қалин ва қават-қават бўлиб ётар, оёқ остида шитирларди. Рўпарамдаги барглар тўлқинини қувлаб борарканман, бирдан хазонлар орасида нимадир қорайиб турганини кўриб қолдим. Энгашиб қарасам, қуёнча, шунақаям жажжик! Ҳайратим ортди: ахир, шу ергача келган арава қандай қилиб уни босиб кетмади экан?

– Қани, бери кел-чи, – дедим унга, – кўриниб турибди, омадли экансан!

Қўлимга олгандим, кафтимга ўрнашиб ўтириб олди, титраганидан қочишга ҳам чоғланмасди. Уйга олиб кетаман, бўлмаса нобуд бўлади, деб ўйладим. Жуда кеч туғилган экан-да. Ахир, яқинда қиш келса, бечора музлаб қолади ёки тулкиларга нонушта бўлади.

Ов халтамни барглар билан тўлдириб, қуёнчани солдим ва уйга олиб келдим. Онам қайнатилган сут қуйиб сийлади. Лекин у ичмади – кичкина-да, эгпюлмади. Шунда сутни шиша идишчага қуйиб, устига сўрғич кийгизиб, қуёнчага тутдик. Сўрғични ҳам сўрмади. Онам сут томизиб, қуёнчанинг бурнига теккизганди, ҳидни библиб оғзини очди. Кейин сўрғични оғзига тикдик. Қуёнча гупиллатиб сўриб, идишчадаги сутнинг ҳаммасини ичиб қўйди. Шундай қилиб, янги меҳмон бизникида яшай бошлади. Хоналарда сакрайди, ҳеч кимдан кўрқмайди.

Ойлар ўтди... Қуёнимиз катта бўлиб қолганди. Унга Узунқулоқ деб от қўйдик. Печканинг тагида ётишга одатлангани учун, нимадандир кўрқса, тўғри ўша ерга кириб кетарди. Биз билан Узунқулоқдан ташқари яна қари мушук Иванич ва овчи ит Жек яшарди.

Улар жуда яқин дўст эди. Бир идишдан овқатланишар, ҳатто бирга ухлашарди. Қишда, уй совуқ бўлганида Иванич Жекнинг тўшак-часига келиб ўрнашарди-да, коптокка ўхшаб юмалоқланиб оларди. Мана, Жек ҳозир у билан: бурнини Иваничнинг қорнига тираб тумшугини иситяпти, унинг иссиқ-иссиқ нафас чиқаришидан Иванич ҳам мамнун.

Уйда қуён пайдо бўлгач, Иванич унга эътибор қилмади, Жек эса бошида бироз безовталанди, лекин тез орада кўникиб қолди: кейин бўлса ҳаммалари иноқлашиб кетди.

Айниқса, кечқурун печка ёқилганда иноқ бўлиб кетишарди. Ҳозир ҳаммаси олов қарши-сида – исинишяпти. Хона ичи қоронғи, деворларда печкадан таралаётган қизғиш шуълалар югуради, уларнинг кетидан қора соялар чопади. Хонадаги ҳамма нарса қимираётгандек туюлади: стол ҳам, стуллар ҳам жонлангандек. Печкада ўтин чарсиллаб ёнади, тилларанг учқунлар учиб чиқади. Печканинг турли томонида турган дўстлар чўчиб тушади ва бир-бирига ажабланиб қарайди: “Нима бўлди?” Кейин тинчланиб яна оловга тикилишади.

Ўйнашади. Доим шунақа: мана, улар учаласи ҳам бирга ётибди. Тўсатдан Иванич кўли билан Узунқулоқни оҳиста уради! Тегмадими, яна... Қуён ёта-ёта, бирдан ирғиб туриб қоча бошлайди. Иванич унинг ортидан қувади, Жек эса Иваничнинг орқасидан чопади. Шундай қилиб хонада қувди-қувди бошланади. Безор бўлгач, қуён печканинг тагига кириб кетади, шундай қилиб ўйин ҳам тугайди.

Ухлашга келганда эса Узунқулоқ изларини адаштиради. Қуёнларнинг одати бу: ҳар томонга, баъзан ўнгга, баъзан тўғрига қочади. Агар қуённинг қордаги изларига қарасангиз, қаёққа кетганини тополмайсиз. Бундай излар “қуён ҳалқалари” дейилади. Овчи ит у ёқдан-бу ёққа юриб изларни искаб аниқлагунча, қуён буни аллақачон пайқаб қочиб қолган бўлади.

Мана, бизнинг Узунқулоқ ҳам ҳар куни ҳаммадан илгари печка устига чиқиб изларини чалкаштиришга уринади. Хона ичида олдинга, орқага сакраб изларини ажратади, гиламда ётган овчи ит Жек эса искайди-да, унга бир кўзи билан қараб гўё аҳмоқ қуённинг устидан кулади.

Шу тариқа Узунқулоқ қиш бўйи бизникида яшади. Баҳор ҳам келди – қадрдон, илиққина. Яшил майсаларнинг чиққанини пайқамай ҳам қолибмиз. Биз Узунқулоқни ўрмонга, эркинликка кўйиб юборишга қарор қилдик. Уни саватчага

солиб ўрмонга кетдим, дўстини кузатиб борар дея Жекни ҳам ўзим билан олволдим. Иванични ҳам саватчага жойламоқчи бўлдим-у, қарасам кўтариб кетишга оғирлик қиларкан: уни уйда қолдирдим.

Ўрмонга етиб боргач, Узунқулоқни саватчадан олиб, майсалар устига қўйдим. У бўлса нима қилишини билмай, қочмай, қулоқларини қимираётарди. Жек қувлашмачоқ иштиёқда. Узунқулоқ эса ҳеч қаёққа қочмай, бута атрофида айланар, Жек ҳам ўзини уйдагидек тутарди.

Ахир, бутанинг атрофида қувлашмачоқ ўйнаш уйдагидан кўра яхшироқ-ку, деб ўйландим мен.

Қалпоғимни силкиб бақирдим:

– Ўрмонга югур, ғилай! Нега бу ерда ўралашяпсан!

Узунқулоқ кўрқиб ўрмонга қочди, Жек эса унинг ортидан кетди.

Мен кутиб турардим. Жек қайтмаётганди. Бирдан ўрмондан қуённинг ноласи эшитилди. Нолишлар тўхтамагач, ўша томонга югурдим. Қарасам, Жек Узунқулоқни тишлаб турибди.

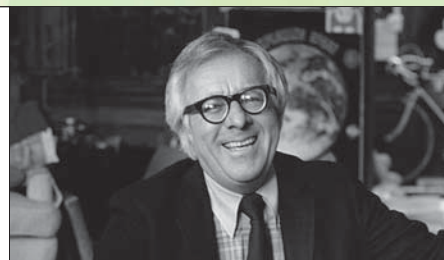
Ёрдамга ошиқдим.

– Ташла! Нима қиляпсан? Ахир, бу ўзимизнинг Узунқулоқ-ку!

Жек бўлса “Сенга ўлжа тутиб келсам-у, менга бақирасан!” дегандек думини ликиллатарди. Узунқулоқни танитай, ёввойи қуён деб тутиб келгани кўриниб турарди.

Қуённи майсага кўйиб юбордим, сўнг Жекнинг бўйнидан ушлаб турдим.

Назаримда, қуён бу ерда ит билан ўйнаб бўлмаслигини тушунди. Қулоқларини диккайтириб буталар орасига кириб кетди.

Рей Бредбери:

ёш ёзувчига

12

маслаҳат

Ёзганда кўнглингиз шодлик ҳисси туйсин. Адабиёт – энгил юмуш. Агар асарингиз оғир меҳнат сингари азоб-уқубат берётган бўлса, шу жойдаёқ уни ахлат челаққа улоқтиринг ва дилингиз яйрайдиган янги бир нарсани қоғозга туширишни бошланг.

“Пул дардида юрманг”. Бредберининг аёли “қашшоқликдан зорланмасликка қасам ичган” эди. Эр-хотин ўн йил бирга яшаганидан кейингина автомобиль сотиб олишган.

“Ўзингиз севадиган ва ёмон кўрадиган 20 та нарса рўйхатини тузинг. Дастлабки ўнталик ҳақида асар ёзинг. Кейин қолган ўнтаси ҳам ижодий ишингиз мавзусига айлансин. Қўрқувларингизни ҳам шундай енгиб ўтинг”.

“Ҳар қандай эски хотира қоғозга туширишга арзийди. Ижодий чорасизликни тинимсиз уринишлар билан енгиш мумкин”.

“Доим ёдингизда турсин: сиз кўришиб қолган пайт: “Ёзган асарларингиз менга жуда ёқади”, дейдиган муҳлис учун ёзясиз. Агар бу ишнинг урдасидан чиқолмаётган бўлсангиз, барча уринишларингиз “Ҳалиги бемаза нарсаларнинг муаллифи сиз экансиз-да!” деган баҳога лойиқ бўлади, холос”.

“Роман ёзишдан бошланг. У жуда кўп вақт олади. Ёзувчиликка қисқа ҳикоялар орқали йўл топинг. Ҳар ҳафта бир неча ҳикоя ёзинг. Қанча кўп бўлса, шунча яхши”.

Бредберининг ўзи илк романи – “Фаренгейт бўйича 451 даража”ни ёзувчига қадар ўттиз йил шу тахлит ишлаган.

“Буюк ёзувчиларга меҳр кўйинг, аммо улардай бўла олмайсиз. Уларга атай ёки беихтиёр тақлид қилишингиз аниқ. Ўша пайтларда шу гапларимни эсга олинг”.

Ёш Бредбери Ҳерберт Уэллс, Жюль Верн, Артур Конан Дойл, Лаймен Френк Баум сингари адибларнинг асарларини севиб ўқиган.

“Яхши ҳикояларнинг эътиборли жиҳатларини тадқиқ қилинг”.

Рей Бредбери Роалд Дал, Ги де Мопассан, Найжел Нил, Жон Коллиер сингари адибларнинг асарларини ўрганган.

“Каллани билим билан тўлдириг”.

Бредбери ухлашдан олдин бирорта савияли ҳикоя ёки поэма; археология, биология, зоология, фалсафа, сиёсатшунослик ёки адабий танқидга оид илмий тадқиқот ўқишга одатланган эди.

“Истеъдодингизга ишонмайдиган дўстлардан қутулинг”.

Бундай кишилар қобилиятингиз юзага чиқишига фақат халал беради. Улар билан алоқани узини бир дақиқага ҳам кечиктирманг.

“Умрингиз кутубхонада ўтсин, компьютер қаршисида эмас!”

Олий маълумот олиш Рей Бредберига насиб этмади. У ўз ибораси билан айтганда олий ўқув юртини эмас, “кутубхонани тугатган”ди. Ана шундай ўқили-ўрганишлар натижасида ёзувчи 28 ёшида ҳар томонлама кенг билимга эга бўлган.

“Кинофильмларни сеving – қанча эски бўлса, шунча яхши.

Ҳар қандай филмни кўравериш умрни совуришдан бошқа нарса эмас. Вақт синовидан ўтган, кишига билим ва фикр берадиган, тасаввурини бойитадиган фильмларнигина кўриш зарур”.